

RIPKA FERENCZ

GÖDÖLLŐ
A
KIRÁLYI CSALÁD OTTHONA

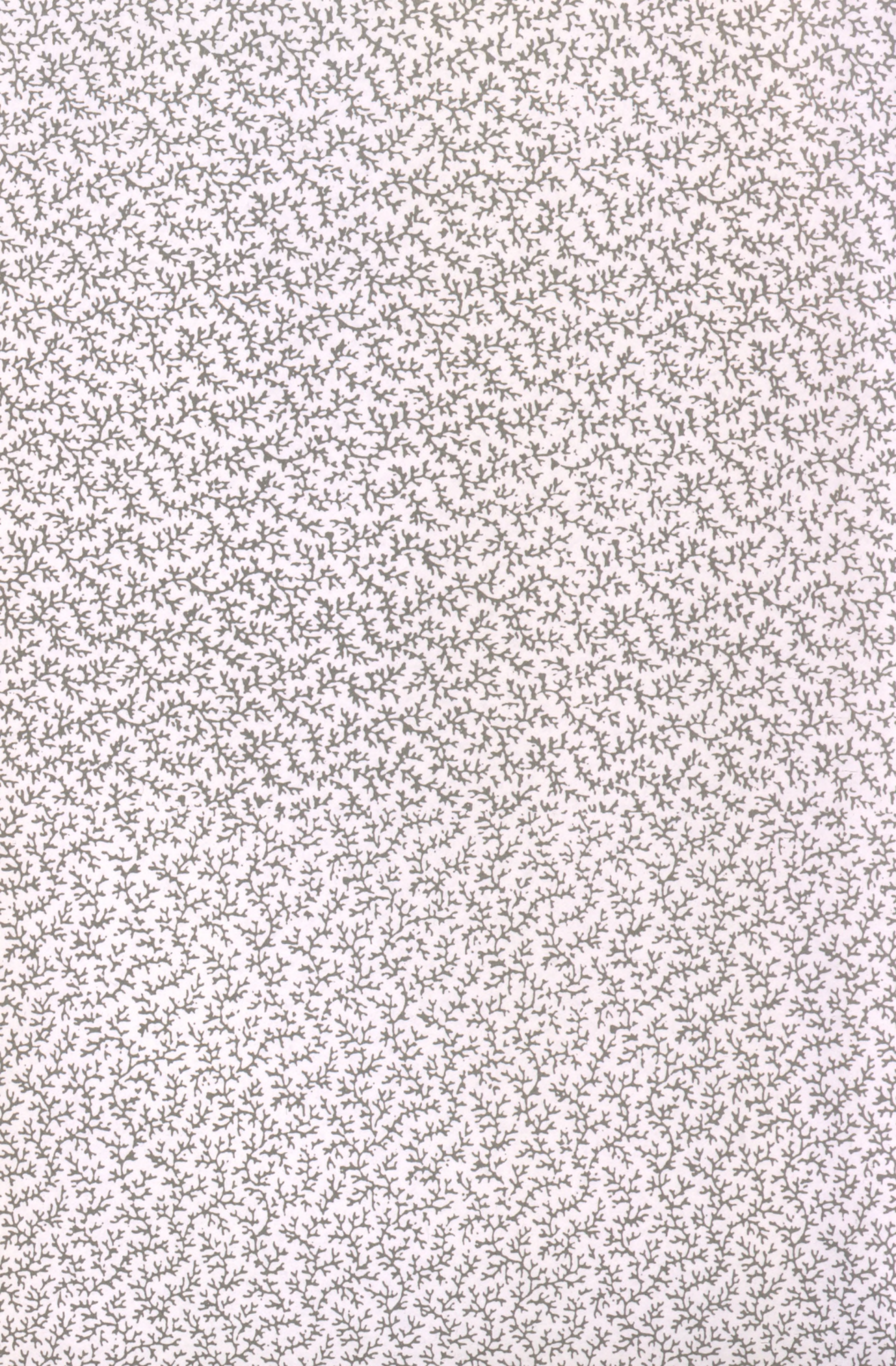

Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGÉNEK

I. FERENCZ JÓZSEFNEK

A LEGBÖLCSEBB ÉS LEGALKOTMÁNYOSABB URALKODÓNAK

AJÁNLJA

GÖDÖLLŐ KÖZÖNSÉGE.

Frederick W. ...

018820

213237

GÖDÖLLŐ
A
KIRÁLYI CSALÁD
OTTHONA

IRTA

RIPKA FERENCZ

1896

BUDAPEST

A SZERZŐ SAJÁTJA

MTAK

0 00000 75000 6

952313

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

M. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 2688/20 00 sz.

É L Ő S Z Ó.

A királyi család magyarországi otthona.

Gyönyörű táj, viruló tenyészet, a természet pompája együtt: — megaranyozva történelmi emlékek alkonyfényétől.

Támadása is egy darab regény, mely korszakot jellemez; történelemmé vált idyll: — minő álmokat valósít meg a sors, ha ész és szerencse összefognak! S a mint ezek külön váltak, megint álom lesz a csodatörténetből.

Csak a kastély, meg az erdők maradtak meg belőle.

Ezeket — ismét egy áldott fordulatában a sorsnak — a nemzet vásárolta meg s országos ajándéku adta koronás királyának és királynéjának. S hogy a nemzet hódolatának adománya mily kedvesen fogadtatott az uralkodó pár által, arról tanúskodik az a vonzódás, mely évről évre, a világ minden szép tájáról a királyi párt idevezérli hosszabb időtöltésre.

Pedig a mi szerény Gödöllőnk nem dicsekedik sem Versailles, sem Sanssouci, sem Peterhof pompás csarnokaival, művészi gallériáival, mesterséges vízműveivel.

Hanem van egy varázsa. Az, hogy a király itt érezheti azt, hogy ő az *első* «ember» Magyarországon. Ember, úr, polgár! De mindig *első*. Mint vadász is *első*.

És midőn a király, vadászfegyverével kezében, egyedül cserkészik csöndes pagonyokban, a királyné egyedül járja végig a hallgató erdőket, nem kísérve mástól, mint a nép szeretetétől: ez az a legfényesebb fejedelmi kíséret, a melyet tőlük sok hatalmas fő irigyelhet.

A jelen mű a király otthonát mutatja be, és a királyt magyarországi otthonában.

Mikor végig néztem e képeket, levettem a süvegem s egyet imádkoztam utána . . . .

. . . . Te is tedd azt hűséges olvasó! . . . .

JÓKAI MÓR.

A kedves Gyölköny töltött boldog napok
mindig legjött emlíkezetemben
maradnak

Mária Valéria Föhéresregni

székesfővárostól északkeletre, zöld mezők és erdős halmok között, ott, hol a kis Rákos hatalmas, nagy fák tövéből kibugygyan s kígyózva szeli át a virágos réteket, fénylő kupolák csillognak a tavaszi verőfény ragyogásában s köröt-tük apróbb házak kuporodnak össze, a távolból csak bogár-hátukat mutatva a vidék szemléletébe merülőnek. Mint az alföldi rónán, midőn a gémes kút köré telepszik delelni a nyáj; s e kedves kép neve — *Gödöllő!*

A mint a nyár elmulik s az ősznek bágyadt színekben pompázó fátyola ráborul az aludni térő természetre — a táviró sietve kopogtatja: «A Király Gödöllőn», «A Királyné Gödöllőn», «A Királyi Család itthon», s a mi szerény városkánk egyszerre az egész ország figyelmének és érdeklődésének központja lesz.

Gödöllő földnépe ép úgy, mint értelmisége büszke reá, ha a Legfelségesebb Családot körében tudhatja, s öröme évente mindig egyenlően benső, mert igaz hazafiasság s hódolatteljes szeretet kelti azt a hű alattvalókban. S ez a szeretet kölcsönös. A hatalmas Habsburg-dinasztiának alig van még egy birtoka, mely oly kedves tartózkodási helye lenne a Királyi Családnak, mint Gödöllő. A vidék egyszerű bája, a nép igazi magyar szeretete s a történelmi traditiók mind közrehatottak, hogy e kis földi paradicsom koronás fők valódi beczés-getésének tárgya legyen.

Huszonyolcz éve már annak, hogy Őfelségeik először léptek Gödöllő földjére, s e csaknem három évtizednek mindegyik séjourjáról sok kellemes emlékekkel távoztak «kedves Gödöllőjükről».

Ez a mi nemes büszkeségünk! Ez lesz minden időkben Gödöllő legnagyobb nevezetessége!

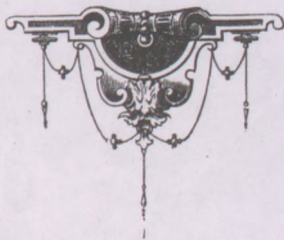
S midőn szeretett hazánk ezredéves fennállásának évfordulója alkalmából mi — gödöllőiek is — maradandó emléket óhajtunk hagyni a késő utódoknak, — ezzel a könyvvel teszszük azt!

Legyen ez is szerény emléke nagy, nemzeti ünnepünknek!

Hadd őrizze meg e könyv évszázadokon át az édes magyar föld ezen parányi részének, annak a Gödöllőnek emlékét, mely a magyar nemzet dicsőségesen uralkodó Királyának, Királynéjának és Felséges Csaladjuknak mindenkor igazi otthona volt!

S legyen e könyv Felséges Uralkodónknak ajánlva újabb zálogául annak a törhetetlen ragaszkodásnak, mely az elmúlt évtizedek alatt oly szoros, benső kapocscsá lett a Királyi Család és Gödöllő között.

S azzal, hogy e mű felséges nevét viseli homlokán, legyen Őfelségének annál kedvesebb a — megemlékezés, s annál becsesebb és drágább nekünk s egész Magyarországnak az — emlék!

Legsicht

GÖDÖLLŐ KÖRNYÉKE.

Gödöllő a budapest-kassai országút mellett, Budapesttől 29 kilométernyi távolságra fekszik.

Itt végződnek a Cserhátnak délnyugati kiágazásai s hatalmas tölgy- és gyertyánfa erdői impozáns koszorúba fogják magát a községet, mely a Rákos völgyében terül el rétek és szántóföldek között.

Az erdőkoszorú nyugati fele egy, északnyugatról délkeleti irányba húzódó hegyhátra esik, mely Issaszeghnél csatlakozik a Cserháthoz.

Kelet felől a babati erdőség, majd az ettől csak az országút által elválasztott Fácánkert, a nyugati oldalról pedig Bolnoka s az ennek folytatását képező szentjakabi erdő környékezi Gödöllőt.

A Cserhátnak ez a része orografikai szempontból elég érdekes és változatos: erdős dombok magas lejtőkkel, hegyszakadékokkal, zöld mezők szántóföldekkel váltakoznak. Az emelkedések közül azonban még a legmagasabb is alig éri el a 300 métert.

A kisebb-nagyobb völgyeknek talaja nagyrészt sárga homok s csak helyenként fordulnak elő homokkő és agyagrétegek is. A föld, művelhetését tekintve, «közepes» talajnak mondható.

A Rákos-, illetve gödöllői völgy, daczára annak, hogy látszólag mély fekvésű, mindazonáltal jóval magasabban van az Adria fölött mint Budapest, s ez az oka annak, hogy vízválasztót képez a Dunába szakadó Rákos és a Galgába, illetőleg a Tiszába folyó vizek közt.

Gödöllőnek folyóvizei között csak a Rákos érdemel említést, mely az északi határban, a pазsaki forrásból ered s délkeletnek veszi útját. Keresztül folyik a város egy kis részén s azután az alsó parkon át, útjába ejtve a felső és alsó malomtavakat — Issaszegh felé halad.

A kis Rákosnak, melyet íróink oly gyakran emlegetnek, nyáron át sokszor alig nedves a medre, de kora tavasszal, vagy egy-egy nyári zivatar után néha annyira megárad, hogy mindent elpusztít, a mi útjába kerül; a sebes víz magával sodorja a hidakat, s a hol nem védik gátak, előnti a földeket.

A Rákos forrásához Gödöllő földnépe igen érdekes mondát fűzött.

Ott, hol most a Kecskés-Berek van, hajdan vár állott büszke toronynyal. Ged lovag bírta azt az egész környékkel együtt, kivéve Szadát. A népmonda Ged lovagot, kit jobbágyai atyjukként szerettek, fölruházta minden jó tulajdonsággal. Szadavár ura ellenben Isten ostora volt, ki tivornyázott, zsarolta a népet s valóságos réme volt a környékbeli fiatal lányoknak. A hogy útálta a nép ezt, úgy szerette amaszt. Szadavár ura ezért halálos ellensége lett Ged lovagnak. Rárontott vitézeire, várát felgyújtotta s elrabolta nyáját. De Ged türelme nagy volt. «Majd megveri az Isten ő helyette», szokta vólt mondani.

Ezalatt Szad úr népe egyre fogyott, mert az üldözések elől sokan menekültek Ged óltalmába.

De nemcsak népeik gyűlölete és szeretete tette halálos ellenségekké a két várurat, hanem a szerelem is.

Élt e környéken, egyszerű kőházban egy szegény nemes ember, kinek gyönyörű lánya volt s ez Ged úrnak adta kezét.

Ki volt tűzve már a menyegző napja, s az utat, melyen Ged úr haza akarta vinni szép menyasszonyát, virágokkal hinté be a nép. A szerelmében is halálosan sértett Szad úr azonban eltökélte, hogy a

lányt elrabolja. Lóra ültette hát csatlósait s rátört a házra, mely előtt a leány várt dobogó szívvel szerelmesére.

A távolból, két ellentétes irányból, porfelleg szállt a légbe. A lány szíven szorongó érzés vett erőt. Tudta, hogy az egyik boldogságának előhírnöke, a másik, az a sötétebb, gyalázatát jelenti.

A Rákospatak forrása.

Gulden H. amateurfelv.

S a gonoszok paripái gyorsabbak voltak ; Szad úr hamarabb megérkezett. A leány ekkor térdre borulva kérte Istent, hogy mentse meg a gyalázattól ; az Ég meghallgatta. A szép leány egy perc alatt rákká változott s hatalmas ollóival a földre fúrta magát. Azon helyen pedig, hol eltűnt, a földből Forrás vize tűnt elé, a — Rákospatak. Ekkor már Ged úr is odaérkezett s elkeseredett harcz keletkezett köztük

Ged három napi küzdés után visszaverte Szad úrt, ki futtában az ördöghöz folyamodott s ez farkassá változtatta. A gonosz ember ebben az alakjában is folytatta ellenségeskedését. Nemsokára Ged meghallá, hogy egy ordas pusztítja kecskenyáját és senki sem tudja elérteni. De Ged jó lövő volt s leteríté a farkast, melynek képében Szad úrnak elállatiasodott arczára ismertek.

A környék végleg meg volt tehát mentve ádáz zsarnokától, s a gedék (kecskék) vigan legelhettek a Cserhát pázsitos lejtőjén.

A rákká változott szép leány azonban nem kapta többé vissza régi alakját; jobb dolga volt a hús vízben, mint az emberek között s Ged úr, mikor haldokolt, meghagyta, hogy őt is a Rákos medrébe temessék. Egyik verzió szerint Ged úrtól, a másik szerint pedig a kecskéktől nyerte aztán Gödöllő nevét, melynek régi hangzása Gedellő volt.

A természeti feltűnőségeket kutató turistaszem aligha találná érdekesnek Gödöllő tájékát, de a mélyebben érző, magába vonult léleknek mondhatatlanul jól esik az a csöndes pihenésre, gondtalan üdülésre hivatkozó édes nyugalom, mely legkedvesebb vonása Gödöllő környékének.

E vidék történetét a XIV. századtól ismerjük hiteles adatok nyomán s jogosnak látszik az a feltevés, hogy ezen idő előtt sem jutott lakosainak nagyobb szerep a történelemben. És a középkorban is inkább csak geográfiai helyzete tette hazánk sorsára nézve döntő eseményeknek színhelyévé.

Géza és László vezérek serege 1074-ben Mogyoród és Czinkota tájékán győzte le Salamon királynak német és magyar hadát s megszerezte a koronát Béla fiainak.

Ilsvazugnál, a mai Issaszeghnél diadalmaskodott 1264-ben István, IV. Béla fia, keleti Magyarország ura, a nyugathoz pártoló atyja fölött. Ugyanitt zajlott le 1849. április hó 6-án a véres issaszeghi csata.

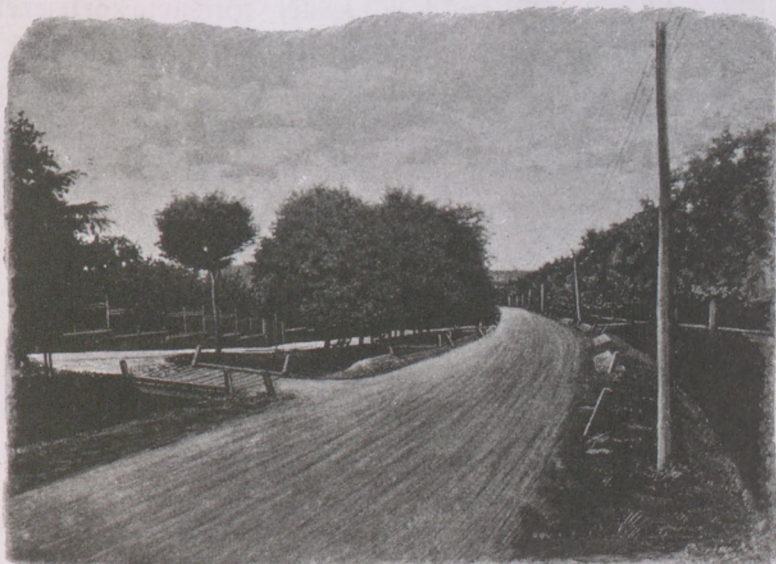
A félhold uralma alatt csaknem egészen kipusztult e vidék magyar lakossága. A budai vár török parancsnoka Issaszeghre állandó előőrsöt helyezett, mely folyton zaklatta e vidéket.

Már a rómaiak idejében is valószínűleg a gödöllői völgyön haladt át az északkeleti útvonal s ez idő szerint is ez a táj bizo-

nyult e célra a legalkalmasabbnak. A budapest-kassai országút Kerepes-ről jövet, csaknem merőleges irányban szeli át a gödöllői völgyet. A magyar államvasutak 1866-ban kiépült budapest-kassai és ruttkai vonalai szintén érintik Gödöllőt s az északi irány itt tér el ismét északkelet felé.

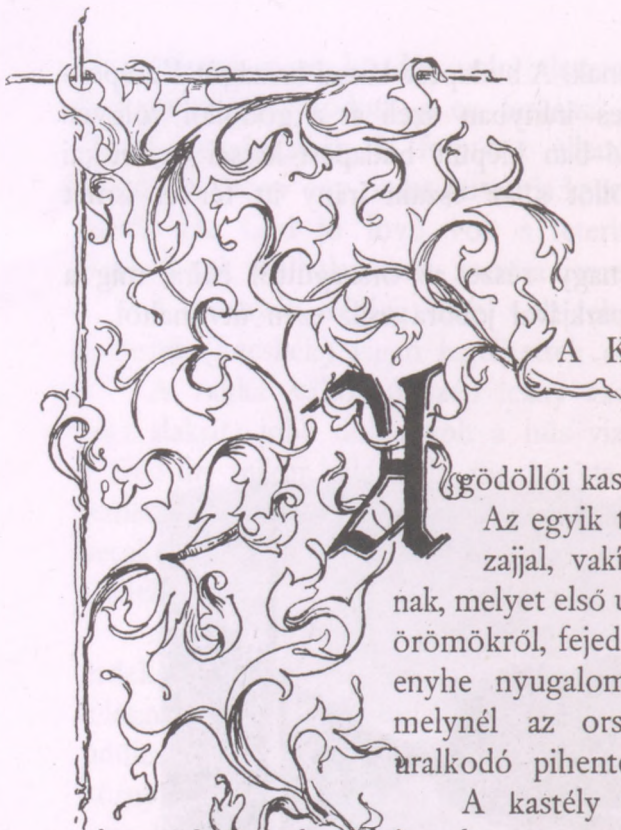
A jelenlegi mezőváros nagy része az országúttól balra, míg a királyi kastély felső és alsó parkjával jobbra esik ezen útvonaltól.

Az országút.

Erdélyi felvétele.

A KIRÁLYI CSALÁD OTTHONA.

A gödöllői kastély története két fejezetből áll. Az egyik tele van mozgalmakkal, vidám zajjal, vakító fényével a pazar pompának, melyet első urai kifejtettek, a másik csendes örömökről, fejedelmi kedvtelésről beszél s az enyhe nyugalom szelid fénye dereng rajta, melynél az ország súlyos gondjait levetett aralkodó pihente ki fáradalmait.

A kastély falai s a park évszázados fáit sokat tudnának beszélni, s ha este, a hold romantikus fényénél, a suttogó lombok alatt megkap egy sejtelmes érzés, míg álmodozva szíved magadba a nyári éjjel langymeleg illatát, úgy érzed, hogy ez az a hely, a hol koronás király, hatalmas úr és egyszerű halandó egyformán részesül a legnagyobb kincsben, a felejtés üdítő harmatában, mely letöröli lelkedről a gondok porát s fölemel a csillagok tiszta közelébe, honnan a vibráló fénysugarakból szőtt könnyű fátyol csendesen borul rá az aludni térő tájra.

S midőn a félhomályban szemedbe tűnnek a kastély kettős kupolájának sötét körvonalai, eszedbe jut a történet mindkét fejezete, a zajos, vakító fényű, meg a csendes, idillikus, de szebb! . . .

Midőn Grassalkovics Antal 1723-ban megvette gödöllői birtokát, elhatározta, hogy ezen, a fővároshoz oly közel fekvő helyen nagyúrhoz méltó kastélyt fog építeni s tervét csakhamar meg is valósítá; 1744-ben, a budai várpalotával egyidőben készült el gödöllői kastélya.

A szegény származású, hatalmas főúr francia stýlben építteté a kastélyt, mely hosszú időkön át ritkította párját hazánkban.

A kastély az alsó-kertből.

Erdélyi felvétele.

A kiszökellő homlokzatot, melyhez két, a felső parkba nyúló oldalszárny csatlakozik, kőből faragott czímer diszítette, a keskeny erkély rácsozatát pedig aranyozott hadi jelvények: zászlók, kardok, kovácsolt vasból.

A kapuszin vaskos boltozata fölött a kiálló homlokzatban volt az impozáns, rokokko stílusban diszített nagyterem, melynek három üvegablaka, illetve ajtaja keletre, a vörös márvány oszlopokon nyugvó

A feljárat kökerítése.

Erdélyi felvétele.

erkélyre, kettő pedig oldalt, jobbra-balra nyílik. Magas oldalfalait és menyezetét, úgy mint jelenleg is, gazdag aranyozás diszítette.

Ez a terem a központ, hová a kapu alól egy széles előszobán át, kétkarú lépcső vezet.

Az előszoba felett, egy, a nagyterembe nyíló helyiségben ünnepek alkalmával udvari zenészeit helyezte Grassalkovics.

Innen azon két erkélyre is nyílik egy-egy ajtó, mely a lépcsőháztól jobbra-balra, a felső parkba nyújt kilátást.

A nagyteremtől jobbra eső lakosztályokban Grassalkovics, balra pedig a grófné lakott.

Ez utóbbiból egy folyosón és előcsarnokon át az oratoriumba juthattak, melynek berendezését vörös selyemmel bevont imazsámlók képezték, hátsó falán a grófnak életnagyságú arczképével.

Az oratoriumból lépcsők vezettek a templomba. A templom nyugati oldalán a kastély jobb szárnyépületének folytatását részben a lelkészi lakás, részben pedig Grassalkovics udvari zenészeinek egy hosszú folyosóra («muzsikus-gang») nyíló apró szobái foglalták el.

A földszinten virágház és egy abból nyíló, keleti fénynyel berendezett fürdőhelyiség volt.

A grófné lakása alatt levő földszintes helyiségeket a házi tisztek lakták; a kastély udvarára nyíló négy szobában pedig rendkívül érdekes szarvasagancs-gyűjteményt tartott a gróf s innen «szarvas-szobák»-nak nevezték ezeket.

A másik, vagyis délre eső szárnyban, melynek frontját a gróf lakta, földszint konyhák, az emeleten pedig vendégek és házitisztek számára lakások voltak. A termek egyike Mária Teréziának hálószobául volt berendezve, midőn 1751-ben meglátogatta Grassalkovicsot.

Ezen szárnyépület végében színház volt, mely elég terjedelmes lehetett, mivel később 15 szoba került ki belőle. A múlt század végén nagy híre volt e színpadnak, melyen ünnepélyek alkalmával pesti színészek játszottak. Hozzá volt építve a lovarda, melyből a sörházba lehetett jutni, s melynek két nagy terme közül egyik az ivószoba, másik pedig sörraktár volt. Újabban mindkettőből pinczét alakítottak.

A lovardából folyosó vezetett a boltozott istállókba, melyekben vörös márvány jóni oszlopok között voltak a lovaknak külön-külön vasráccsal elkerített helyei. A gróf rendkívül csinnal rendezte be ezen istállókat. Minden rekeszben voltak vörös márványból készült vályúk és aczélrudakból szénajászolok.

Az istállók fölött a lovászok laktak. A kastély déli szárnya és az istálló-épület között egy kis udvarban Grassalkovics egyik kedvencz paripájának, «Schimmel»-nek emeltetett kőszobrot s e helyet ma is «Schimmel-Hof»-nak nevezik.

A kastélyhoz tartozott még a régi sörház s a kasznárlak is, melyek azonban napjainkban más célra használatnak.

A gödöllői kastélynak már a Grassalkovicsok idejében is a pompás felső park képezte legszebb díszét; nyíló virágaival, széles, kanyargó

A kastély eleje.

Erdélyi felvétele.

útjaival, melyekre terebélyes fák vetnek enyhe árnyékot s a leveles ágakból font sűrű lombsátor mintha üdülésre, pihenésre csalogatna.

A gróf a parkot is francia modorban kultiváltatta s csak 1817-ben alakították angolkertté.

Zajos napok járták itt hajdanában, midőn Grassalkovics egy-egy kiválóbb vendége tiszteletére nagy ünnepélyeket rendezett Gödöllőn. A csillogó, díszruhás gránátosok az ezrével elhelyezett lámpásokkal

Kastély balszárnya a templommal.

Erdélyi felvétele.

valóságos tündérországgá változtatták e hatalmas kertet, melynek minden zugába elhatott a zene mámorító hangja.

A felső park eredetileg kőfallal volt bekerítve s csak 1817 óta van rácsos kerítése. Ekkor épült a «Királydomb»-on levő kis házikó is, melynek falai magyar királyok és vezérek olajfestésű arczképeivel vannak tele.

Ezen drága képgyűjteményből 1848-ban elveszett néhány Heltay után készült kép, melyeket br. Sina Simon pótolta.

A jelenleg már csak kegyeletből fentartott lövölde egyszerre épült a «Királydomb» pavillonjával.

Az alsó kert egy része virágos, a másik pedig konyhakert volt. Ez utóbbitól kőfallal volt elválasztva a vadaskert, mely a jelenlegi fáczánosnak ezen időben épült filagóriájáig terjedt. Itt kezdődött a tulajdonképeni «Fácánkert».

A kastélytól a besnyői zárdáig az alsó kerten át, a Fácánkert filagóriájának irányában hatalmas fasor vezetett. Egyik részét terebélyes diófa, a másikat pedig szilfasor árnyékolta, mely utóbbinak százados nagy fái maig is megvannak.

Grassalkovics Antal gróf igen szerette gödöllői pompás Tusculanumát, a hol mindig kellemesen tölthette idejét. Barátai is szívesen látogatták itt meg, hol sohasem volt élvezetekben hiány.

És hogy boldogságából mi sem hiányozzék, legfőbb óhaja is teljesült: 1751. év szeptember havában meglátogatta őt koronás patronája — Mária Terézia.

Nagy ünnepe volt ez a mi kastélyunknak!

A megtisztelt, hű jobbágy nagy fényvel, pompával fogadta királyi vendégét.

Mária Terézia egy levelében maga eldicsérte a kápráztató, költséges ünnepélyeket, a nagy díszebédet, melynél csupa nemes ember szolgált ki.

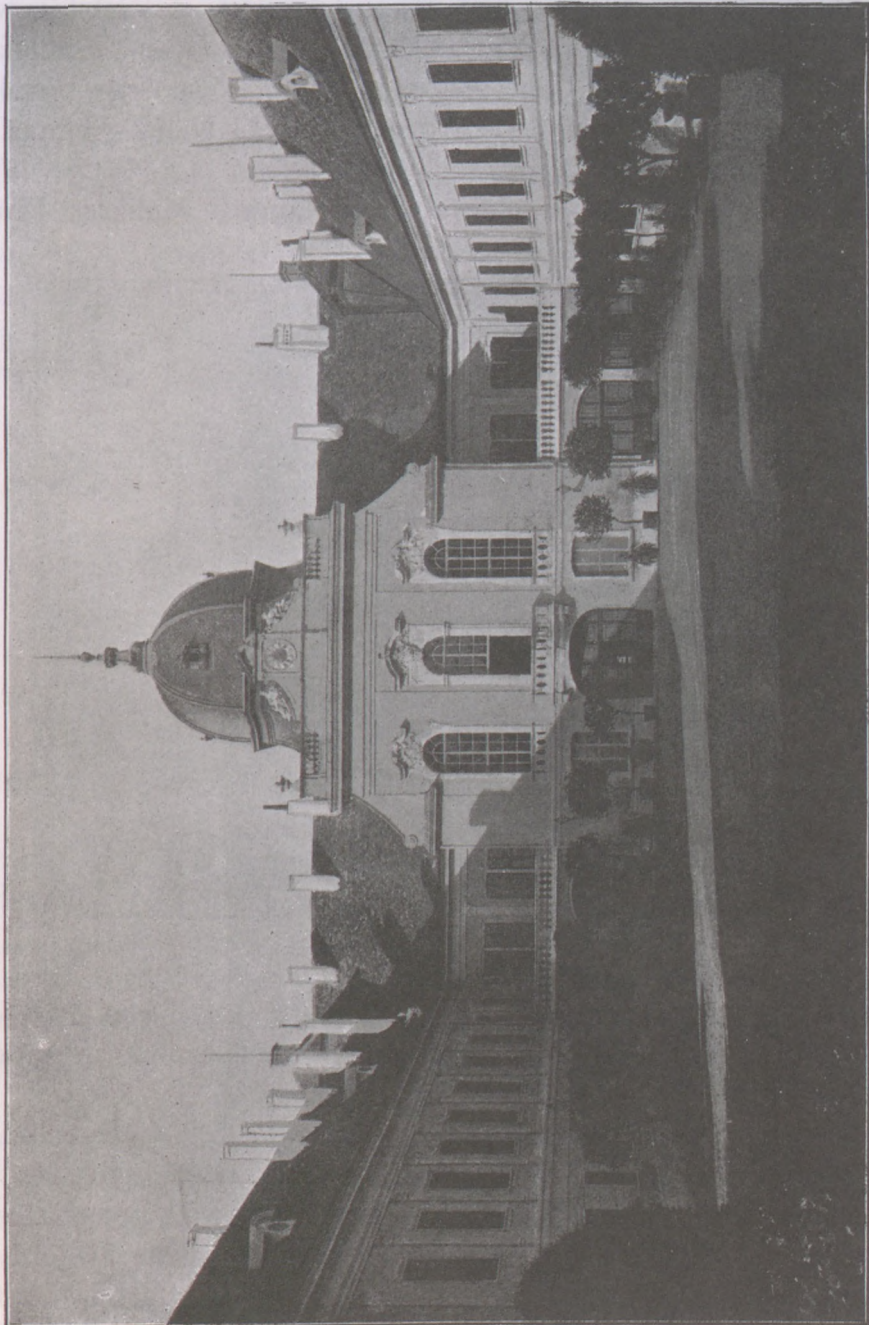
Hálósobája aranyozott falú, veresmárvány-terem volt, melyet napjainkig sem változtattak meg.

Hasonló fényvel fogadta Grassalkovics gróf 1765-ben egy másik fejedelmi vendégét, Albert lengyel királyt, Lithvánia hercegét, ki nejével, Krisztina osztrák főhercegnővel, Lengyelországból jövet három napot töltött a gödöllői kastélyban, hová az ország színe-jáva egybegyűlt tiszteletükre.

A gödöllői kastély zajos napjait a gróf halálával hosszú időre csendes egyhangúság váltotta fel.

Az özvegy grófné visszavonultan élt Gödöllőn s halála után fia, Antal, kit József császár hercegi rangra emelt, s a ki mint majorátust öröklé atyjának óriási birtokait — a gödöllői udvartartást nagyrészt felosztatá. Nem sokat törődött Gödöllővel, s nagy ritkán, csak vadászszenvedélye hozta őt erre. Utódja, ki oly könnyelműen kezelte örökségét, szintén csak akkor érte be Gödöllővel, midőn már alig volt egyebe.

Erdélyi felvétele.

A kastély udvara.

Bármint elhanyagolták is a kastélyt hercegi gazdái, szerencsés helyzete mindig szerephez juttatta.

Mikor Napoleon 1805-ben Bécsnek tartott, a királyi udvar Budára, majd Kassára költözött. Ekkor, október 30-án, Ferdinánd trónörökös és Ludovika főhercegasszony átutazóban egy éjszakát töltöttek Gödöllőn. A rákövetkező napon a többi királyi gyermek is meghált e helyen.

Bécs elfoglalása után a magyar szent koronát Munkács várába

A «Schimmel»-udvar.

Erdélyi felvétele.

vitték s november 30-án egy éjjel a gödöllői kastélyban őrizték s visszahozat, 1806. márczius 22-én, szintén itt pihentek meg vele. Ekkor a koronaört Grassalkovics herceg fogadta.

A királyi család visszatérőben is több napot töltött Gödöllőn.

Napoleonnak 1809-iki győzelmei a királyi családot ismét Budára szorították s ekkor a királyné anyja, Mária Beatrix főhercegasszony, Miksa főherceggel május 20-tól június 17-ig Gödöllőn lakott. Itt töltötték a pünkösdi ünnepeket is; Károly Ambróz Ferdinánd főherceggel, az ország primásával és Kámánházy László váczy püs-

pökkel résztvettek a templomi körmenetben, melyet Ciani Arnold, váczi kanonok vezetett.

S midőn a francziák már Győrre jutottak, a királyné is elhagyta Budát s Egerbe menekülve, útjában, június 18-án, anyjával Gödöllőn pihent meg.

Nevezetes napjai voltak ezek a gödöllői kastélynak s történetének mindig kiváló momentumai maradnak!

Grassalkovics Antal herczeg 1827. évben történt csődbejutása után sokat időzött Gödöllőn. Névnapiján rendszeren nagy lakomát s ünnepélyeket rendezett a gödöllőieknek. Élete alkonyán szerette meg legjobban ezt a helyet, midőn súlyos betegségének a vidék pompás levegője volt a leghathatósabb gyógyszere.

Halála után, 1841-ben, a mint lefordították koporsójánál a Grassalkovics-nemzetség czímerét, már is beteljesedett a jóslat, mely nagyatyjának oly sok keserű percet okozott:

Congeries lapidum multis congesta rapinis

Corruet et raptas alter habebit opes!

Az özvegy herczegasszony többnyire külföldön élt, s így teljesen el volt hanyagolva a kastély.

A szabadságharcz alatt 1849-ben Windischgrätz herczeg Budapestről a gödöllői kastélyba helyezte főhadiszállását.

De április 6-án, az issaszeghi csata után menekülnie kellett innen, hova Kossuth és Klapka, továbbá Görgey, Damjanich, Gáspár és Aulich szálltak meg néhány napra.

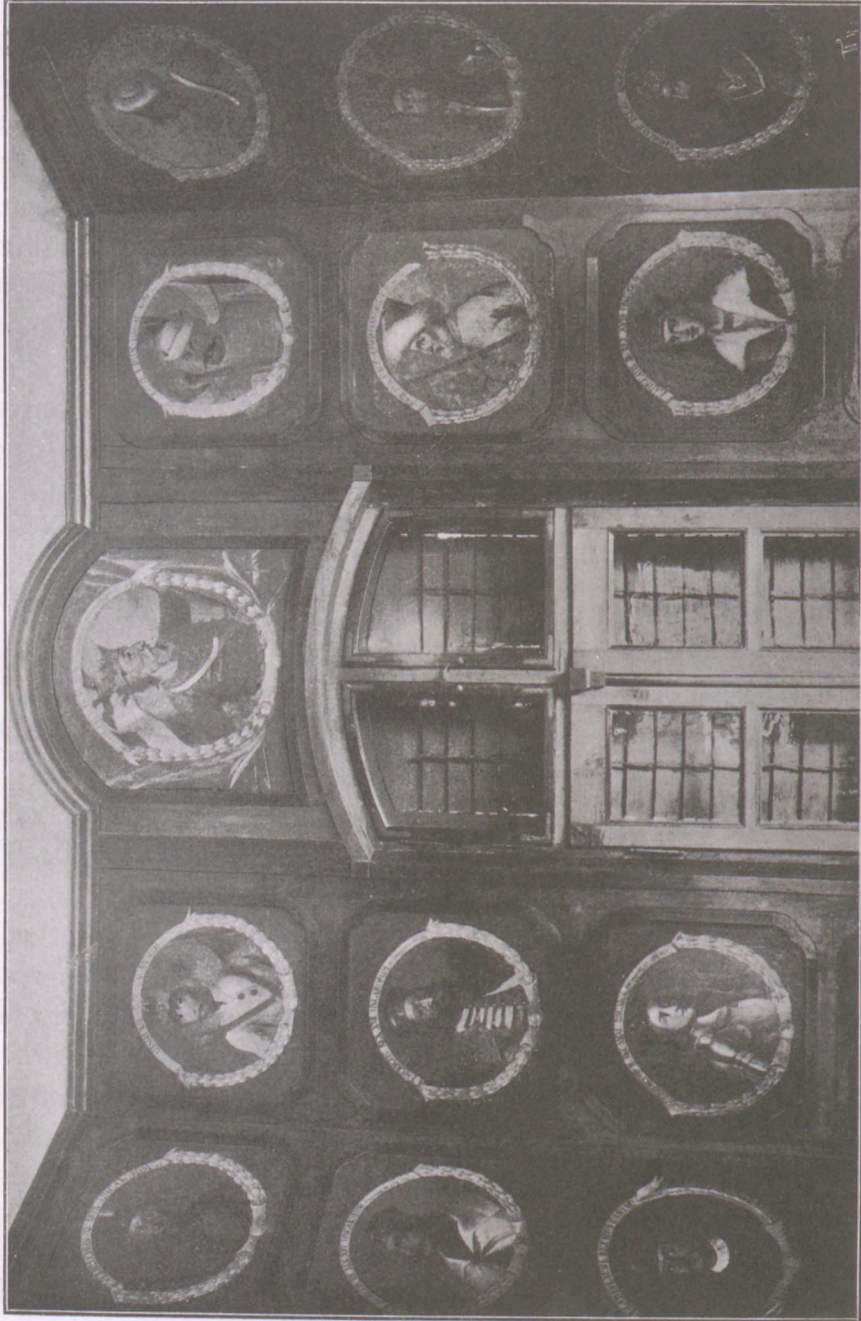
A gödöllői kastélyban, husvét napján írta Kossuth Debreczenbe azt a tudósítását, melyet így kezdett: «A dicsőség napjait éljük, melyek nemes hazafi vérrel vásárolt babérjaiból a nemzet szabadsága fog felvirulni!»

Április 9-én egy proklamációt intézett innen a magyar nemzet-hez s midőn távozott Gödöllőről, a kastélyt kórházzá alakították.

Paskiewitz herczeg orosz hadosztályának parancsnoka, ki csak rövid időt töltött Gödöllőn, nem a kastélyban, hanem a hozzátartozó praefectusi épületben lakott.

Adlerberg parancsnok mindjárt a bevonulás után magához hivatta Eisner János bírót s kiszabta a hadisarczot, mire a bíró sajnálkozva

Erdélyi felvétele.

A «Királydomb» lugasának belseje.

kijelentette, hogy a város erre képtelen. Adlerberg vasra akarta veretni Eisnert, a ki nem ijedt meg a fenyegetéstől, hanem ekként felelt:

-- Das können Euer Exellenz thun! Sie haben die Macht — aber das Recht habe ich!

E bátor fellépés oly zavarba hozta az orosz tábornokot, hogy azonnal békés megoldást ajánlott, de mire arra került volna a sor, váratlan rendelet folytán útnak indult ismét a hadosztály — Vác felé.

A Királydomb.

Erdélyi felvétele.

A szabadságharcz után Viczay Károly, majd pedig Sina György lett a kastély ura, ki azonban csak két napot töltött benne családjával. Fia, Sina Simon báró 1857-ben, mikor dicsőségesen uralkodó Királyunk körutat tett hazánkban, egy teljes hónapig időzött az újonnan berendezett kastélyban; aztán nem jött ide többé!

Báró Sinától 1864-ben Langrand-Dumonceau belga bankja vette meg Gödöllőt.

Kastélyunk rövid idő alatt négyszer cserélt gazdát. Mindegyik arra törekedett, hogy haszonnal ismét túladjon rajta.

Ezt az üzleti spekulációt a kastély sínylette meg, mely teljesen el volt hanyagolva, s ha szerencsés végzete nem fordít a sorsán, úgy a hatalmas Grassalkovics-nemzetség fényes palotája néhány év múlva csakugyan — «corruet» — romba dől!

Az enyészettel fenyegető alkonyra — fényes jövőt hirdető piros hajnal hasadt!

Nagy volt a nemzet öröme a kiegyezés után. Kibékült koronás Királyával s nem volt semmi akadály, hogy régi szeretetének, hódolatteljes ragaszkodásának ismét tanújelét adja.

Örömtüzek gyúltak a bérceken s örömkönyvek égtek a szemekben, hogy a fejedelem megértette népét. Sok millió magyar szive dobbant egyszerre uralkodójával s az örömnök ebben a lelkesült mámorában a nemzet ajándékkal járult a trón zsámolyához. S a nemzet és fejedelme közt létrejött szent frigy kedves zálogául a kincstár megvette Gödöllőt. A kastély s a hozzátartozó uradalom a belga bank birtokából 1867. márczius 22-én a korona tulajdonába került.

Oly szerepből, minőt a francia királyok híres mulatóhelyei s az utóbbi időkben St. Cloud és Compiègne játszottak, sohasem volt és talán nem is lesz része Gödöllőnek.

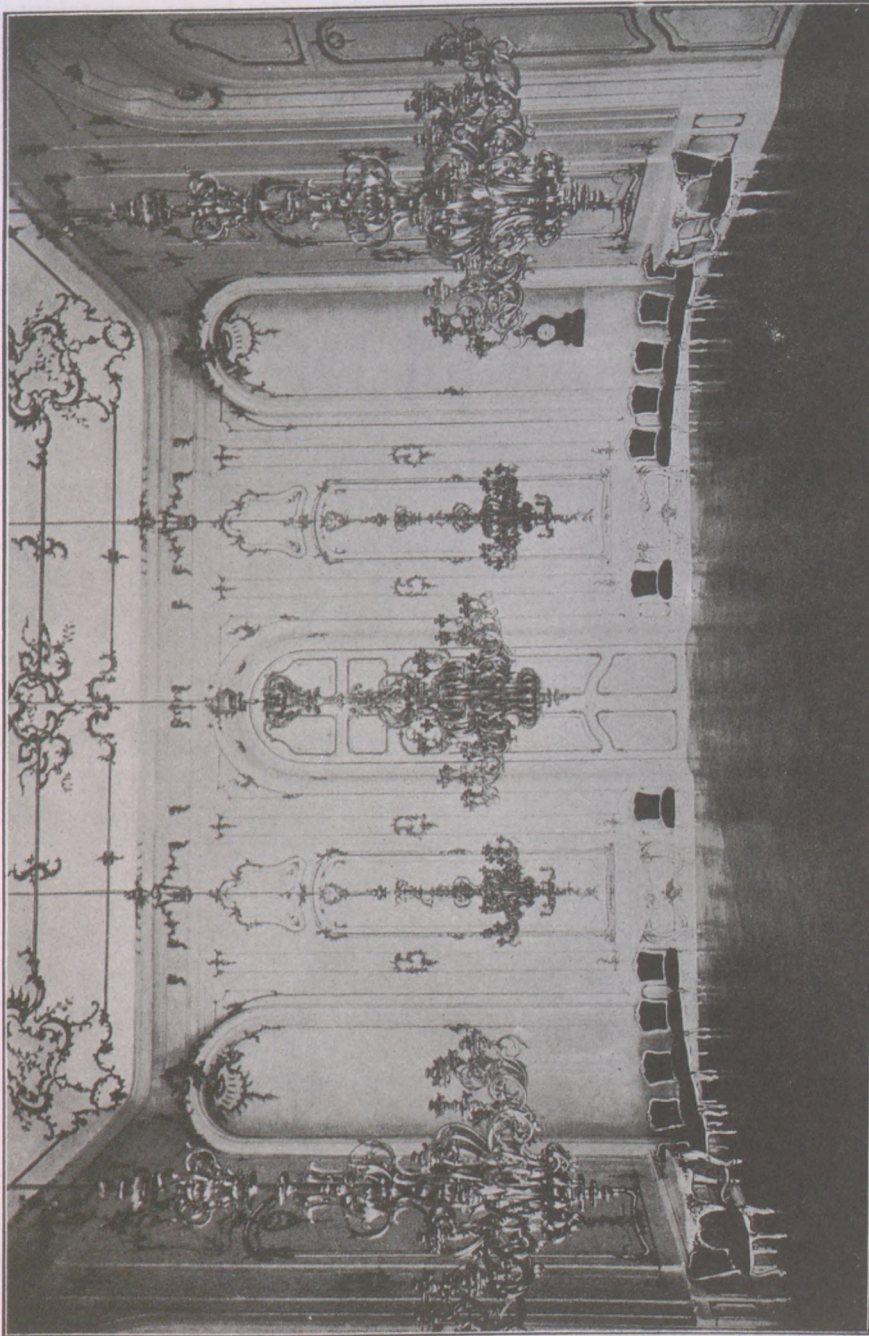
Nem oly ragyogó, nem oly fényes, mint Laxenburg vagy Schönbrunn, de a maga egyszerű természetes szépségében, a mely minden cziczomát, minden fényt nélkülözhetővé tesz, legalkalmasabb a nehéz uralkodói gondok csendes kipihenésére.

A mint a kincstár átvette a kastélyt, azonnal hozzáláttak átalakításához, a mit annál gyorsabban kellett végezni, mivel a Király, ki akkor családjával Budapesten tartózkodott, még azon év folyamán hosszabb időt kívánt Gödöllőn tölteni.

Lázás sietséggel folyt tehát a munka. Királyunk, mint a kastély koronás gazdája, márczius hó 31-én volt itt legelőször, Andrassy Gyula gróf miniszterelnök, Wenkheim Béla belügyminiszter, gr. Waldstein titkos tanácsos és Ivánka Imre orsz. képviselő kíséretében.

A mint a Király megérkezésének híre futott, nagy sokaság gyűlt a kastély elé s határtalan lelkesedéssel éljenezte Ófelségét, ki villásreggeli után vendégeivel együtt a martonberki pusztára kocsizott szalonkavadászatra, honnan az Issaszeghnél várakozó udvari vonaton Budapestre utazott vissza.

A nagy terem.

Erdélyi felvétele.

Ezen időtájt gyakran kirándult Őfelsége szalonkavadászatra s május 11-én a Királynéval kocsizott ki Gödöllőre, hogy megtekintsék az építkezéseket.

A Királyné, ki fehér nyári ruhát viselt, mindent a legnagyobb érdeklődéssel nézett meg s főként saját lakosztályait illetőleg adott egyes utasításokat.

A lépcsőház.

Erdélyi felvétele.

Őfelségeik kíséret nélkül egészen egyedül voltak ekkor Gödöllőn s este hat óra volt, midőn visszatértek Budapestre.

A kastély átalakítását augusztus végével befejezték s már szeptember elején künn volt az egész udvar.

A régi, elhanyagolt s már-már roskadozó kastély megifjodva, ünnepi díszben várta királyi tulajdonosait.

A rozszant, zszindelylyel fedett kupolák helyébe bádog tornyokat raktak s a falakat újból vakolták.

A kastély belseje teljes tatarozáson s részben átalakításon ment keresztül.

Az egyes lakosztályokat egészen a Királyi Család óhajához képest kellett berendezni: egyszerűen, úgyszólván polgáriasan. Nem a fényűzés, hanem mindenben inkább a czélszerűség vétetett figyelembe.

S a kastély ezen berendezésén csak lényegtelen változások történtek napjainkig.

A lépcsőház oldalfalai szarvasagancsokkal s a bécsi világkiállításról hozott kovácsoltvas-csillárokkal vannak díszítve.

A nagyterem megmaradt eredeti stílusában; fényezett fehér falai aranszegélyűek, bútortatának pedig vörös bársony a borítása. Kiváló dísz a hatalmas öt csillár. Az erkélyre nyíló ablakok közt két impozáns tükör van a falban.

Innen balra a Király lakosztályába, s először is a dohányzószobába jutunk, melynek legszebb dísz a belső balsarokban elhelyezett kandalló. Ez a remek cserépkályha a székesfehérvári kiállításról báró Bánffy Ádám ajándékképp jutott Ő felsége birtokába. Előreszén Árpád vezérré választatása, a magyarok bejövetele s a pusztaszeri gyűlés van reliefekben ábrázolva; ezek alatt pedig a mohácsi vész szintén három domborműben.

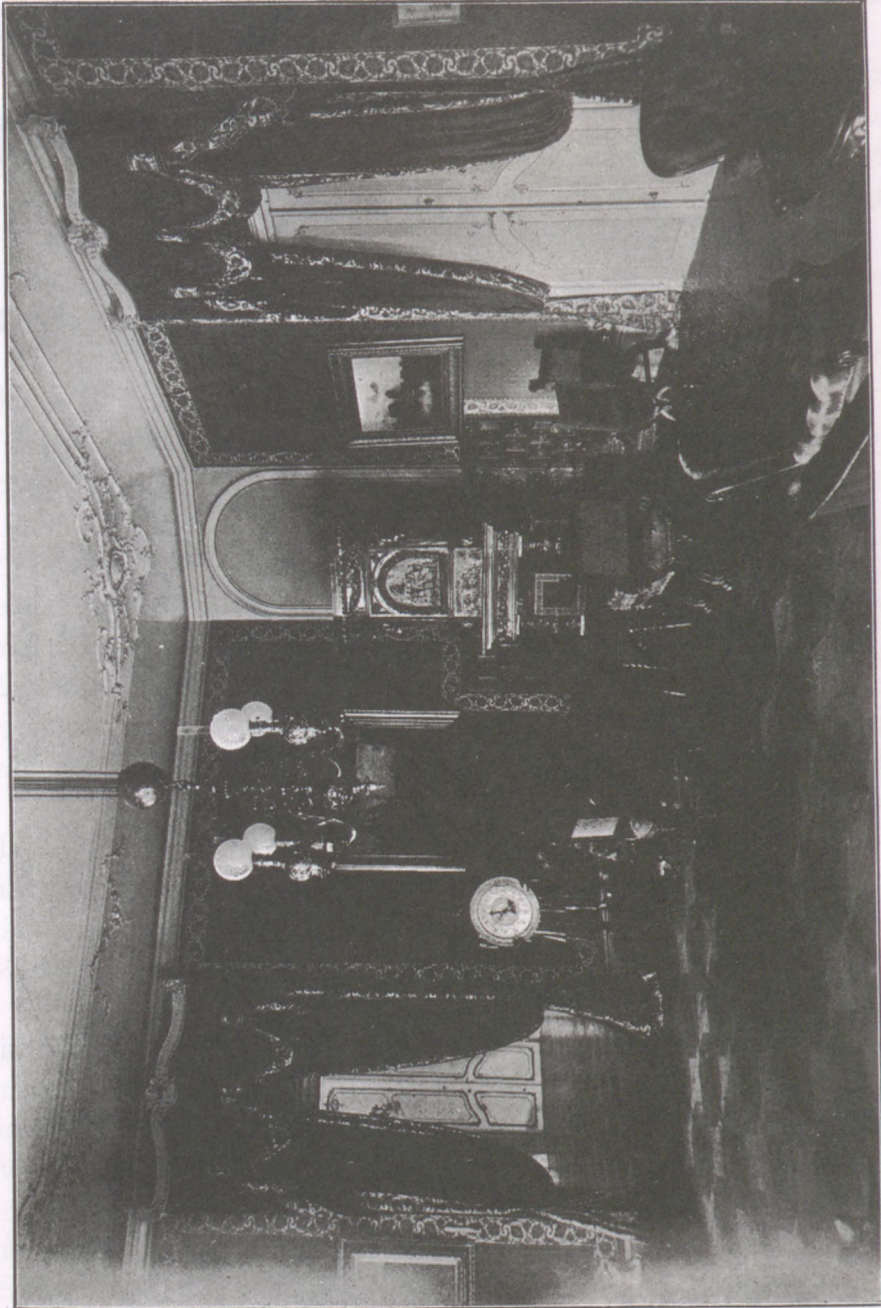
A kandallótól jobbra, a szoba falán Schäffernek 1869-ből való festménye, egy tájrészlet tóval, melyben vadkacsák uszkálnak, balra pedig egy stájerországi kép vadregényes vidéket ábrázol. Az óriási sziklák tövében tavacska kéklik, mellette a gyalogúton három vadász találkozik s mintha élményeikről beszélgetnének.

A szoba másik sarkában vörös ripsz és brokát szövetű antik karosszékek képeznek pompás garnitúrát, mely fölött középen Munschnek egy festménye látható: Simonyi huszárezredes a párisi Palais Royal termében, a mint pihenő huszárijai közt a királyi széken ülve egy dobra téteti a leveses tálat.

Ettől jobbra-balra Ádám Ferencznek van egy-egy képe; az egyik a legelő, a másik pedig a tilosban járó ménes.

A dohányzó-szoba hátsó falán Rüchtertől van két aquarell; mindkettő parforce vadászatot ábrázol. A király s a királyné elől

Erdélyi felvétele.

A dohányzó.

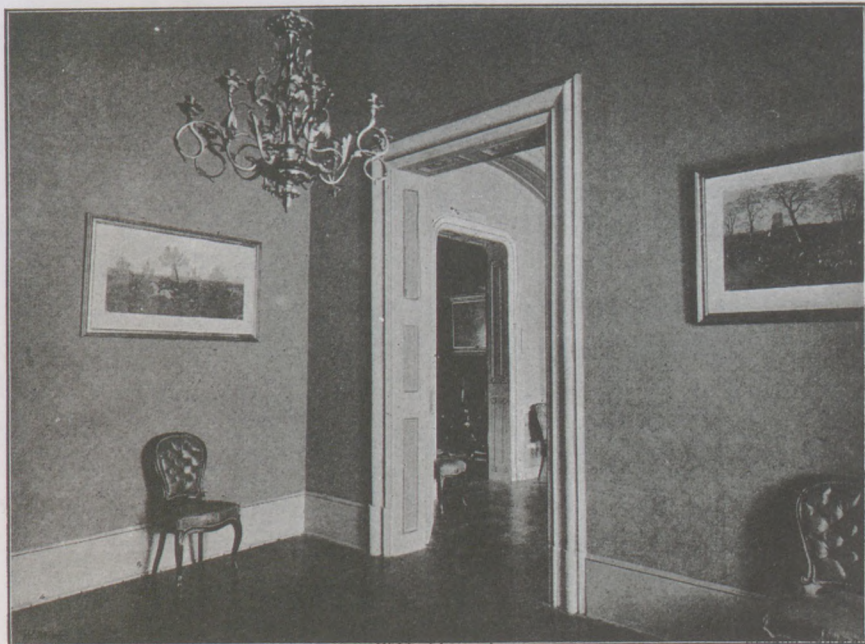

vágtatnak, utánuk Andrassy, Wenkheim, Eszterházy. A másik képen Királynénk lóháton a főthi parkból jön ki s két öreg paraszt kalaplevéve köszönti.

E két vízfestmény között van egy lengyel genrekép: átkelés a Visztulán vásár idején.

A terraszra nyíló két középső ablak előtt egy pompás medvebőr hever a parketten. A hatalmas maczkót Rudolf trónörökös lőtte Görgényben.

Az ablakoknál levő szobasarkokat Moronak egy-egy bronz szobor-

Tálaló szoba.

Erdélyi felvétele.

csoportja diszíti. Mindkettő falkanagyot ábrázol kopókkal; az egyik vadászat előtt, a másik pedig utána, a mint egy elejtett szarvasbikát ugatnak a kutyák.

A falon itt is olajfestmények vannak. Egyiken Királynénkat látjuk a káposztásmegyeri istállóknál; ezzel szemben a másik falon pedig spanyol hegedűs Molaintól; az ablakközök előtt egy-egy állványon kitömött fajt- és fácánkakas.

A nagyterembe nyíló ajtónál, a fal mellett, igen érdekes órát találunk, melynek majolikafestésű nagy kerek lapját egy rózsafából

faragott kínai tartja. Ezt a remekművet a londoni világkiállításon vette Királyunk. A szembeeső ajtónál pedig kis állványra hatalmas szarvas-agancs van elhelyezve, melyet a kerepesi erdőben találtak.

A dohányzó-szobából és a nagyterem előtt levő tágas előszobából egy kétszárnyú ajtó az ebédlőbe nyílik, melynek bútorzata csupán egy asztal s fényezett sárga bőrrel bevont székek. A falakat Mária Terézia családjának képe s öt kisebb, gyümölcsöt ábrázoló kép díszíti. Az ebédlő szomszédságában kis tálaló szoba van.

A dohányzó mellett van Királyunknak írószobája, melynek három ablaka keletre, a kastély frontja alatt levő kis kertre, kettő pedig északra, az országút felé nyílik.

A dohányzóból nyíló ajtóval szemben a középső ablaknál van az egyszerű fényezett diófa íróasztal, kényelmes karosszékkal. Az asztal mellett egy kitömött róka papirkosarat tart.

Ezen nagyobbik íróasztal mögött a sarokban egy kisebb író-állvány van; fölötte a falon fénykép, az innsbrucki «Schützen Liesl» — kulacscsal a vállán s kezében töltött pohárral.

Az íróállvány mellett, az országútra nyíló ablakok közt egy széles asztal, két végén pánczélos vitézzel, irományokkal van megrakva, mellette a szoba sarkában egy garnitúra, mely mögött tölgyfa-levelekkel díszített állványon érdekes fénykép-csoport vonja magára figyelmünket; ez van ráírva:

1879
OFFICIERS-CORPS
DES
K. U. K. INF. REG.
FREIH. ZIEMIECKI
N° 36.

A középső csoportban a tisztikar élén boldogult trónörökösünk látható ezredesi egyenruhában.

A nyugati balsarokban van a kandalló apró dísz tárgyakkal, mellette könyvszekrény, melyre egy pompás aranyfácán s egy kitömött vadkácsér van helyezve.

A könyvszekrény fölött egy a falba illesztett faágon hatalmas sas terjeszti szét szárnyait.

Erdélyi felvétel.

A dohányzó.

Ugyanígy van elhelyezve a kandalló fölé az a fajdkakas is, melyet Kerepesen lőtt Királyunk.

A szobának azt a falát, mely szembe esik Királyunkkal, ha íróasztalánál dolgozik, — csupa vadászemlék díszíti. Igen nagy számmal van köztük a vaddisznó-agyar. Ezek kettesével egy-egy fatáblácskába vannak helyezve s rajta a vadászat helye s pontos ideje.

Az elmúlt évek parforce vadászataira emlékeztet a sok róka-farok és kitömött rókafej.

Van ezen emlékek közt egy igen érdekes fáczánkakas, melynek nyaktollai között egy teljesen kifejlett köröm nőtt.

A szoba két első ablaka között találjuk a padlón annak a pompás medvebőrnek párját, melyet a dohányzó-szobában láttunk.

Az írószoba négy falán Grottgér Artúr «Im Thale der Thränen» 11 darabból álló képcsoportja van elhelyezve. Ezen pompás képeket, melyek utolsó alkotásai a nagy művésznek. 1867-ben a párisi világkiállításon vette Királyunk.

Királyunk hálószobája a dolgozó-szobából nyílik s ablakai a templomtérré, illetve országútra szolgálnak; ezenkívül még egy kis öltöző-szoba tartozik Őfelsége lakosztályához; mindkettő fényezett diófa bútorzattal van berendezve, csupán az ágy van a hálószobában vasból.

Az öltözőben van Orbán szakaszvezetőnek képe, ki a dalmát felkelésnél oly hősileg viselte magát.

Őfelsége szobái a 70-es években szürke tapetákkal voltak bevonva, a székek s kerevetek pedig fényezett sárga bőrrrel. Jelenleg a falak vörös kárpitozásúak s ezekkel összhangban van a bútorzat is. Az író- és hálószoba tavaly ősz óta villamos világításra van berendezve.

A kastély frontjának jobboldalát a Királyné lakja.

Ezekben a harmonikus berendezésű pompás szobákban régebben a Felséges Asszony kedvencz virágjának, az ibolyának színe dominált, jelenleg azonban, ép úgy, mint a király lakosztályában, a vörös szín az uralkodó.

A nagy teremből nyílik a kis szalon, mely egyike a kastély legszebb szobáinak. A falakat gobelinekkel díszített kárpit fedi rokokko, vörös selyemmel bevont és dúsan aranyozott bútorokkal. Két ablaka

a «Királyné kertje»-re nyílik. Az ablakok között pompás tükör van a falba helyezve, előtte étagére világoskék majolikavázákkal s egy óra üvegburok alatt. Az ablakok mellett a falaknál egy-egy virágasztal szebbnél szebb virágokkal; ezek felett két-két olajfestmény: Schäffernek tengeri tájképe, alatta pedig Brandtnak hadi marson levő hadsereget ábrázoló festménye. A szemben levő falon Hansnak jokey-je, a mint akadálygátat akar átugratni, az alsó képen pedig, mely Hartmanntól 1868-ból való, fuvarosok az erdőszélen etetnek.

A szalonnak a nagy teremmel közös fala mellett egy kerevet, kerek asztal és néhány székből álló garnitura áll. A kerevet fölött egy nagyobb olajfestmény ragadja meg figyelmünket; Hubernek 1869-ből való képe ez, mely a még gyermek Rudolf trónörököszt ábrázolja sötét pej paripán. A kis trónörökös kerek, puha kalapot, kurta kabátkát, bő lovaglónadrágot s magas szárú lovaglósizmat visel s szeméből az a boldog büszkeség sugárzik, a melyet minden gyermek érez, ki ficzánkoló paripán ülhet. Ettől a képtől jobbra-balra kis sportképeken egy-egy jokey.

A hátsó falon Zimmermannak nagy képe, prэшázat ábrázol, melyben a termésre alkuszna: a gazda szőlővel, musttal kínálja a vevőt. Ettől jobbra Hoffmannak van egy képe: «A sakkparti»; öreg úr a fiával játszik s annyira el van mélyedve, hogy még csibukja is kialudt, lábánál egy vizsla hever. Balra Gude festménye: a tóból vizet meregető asszonyok — vannak.

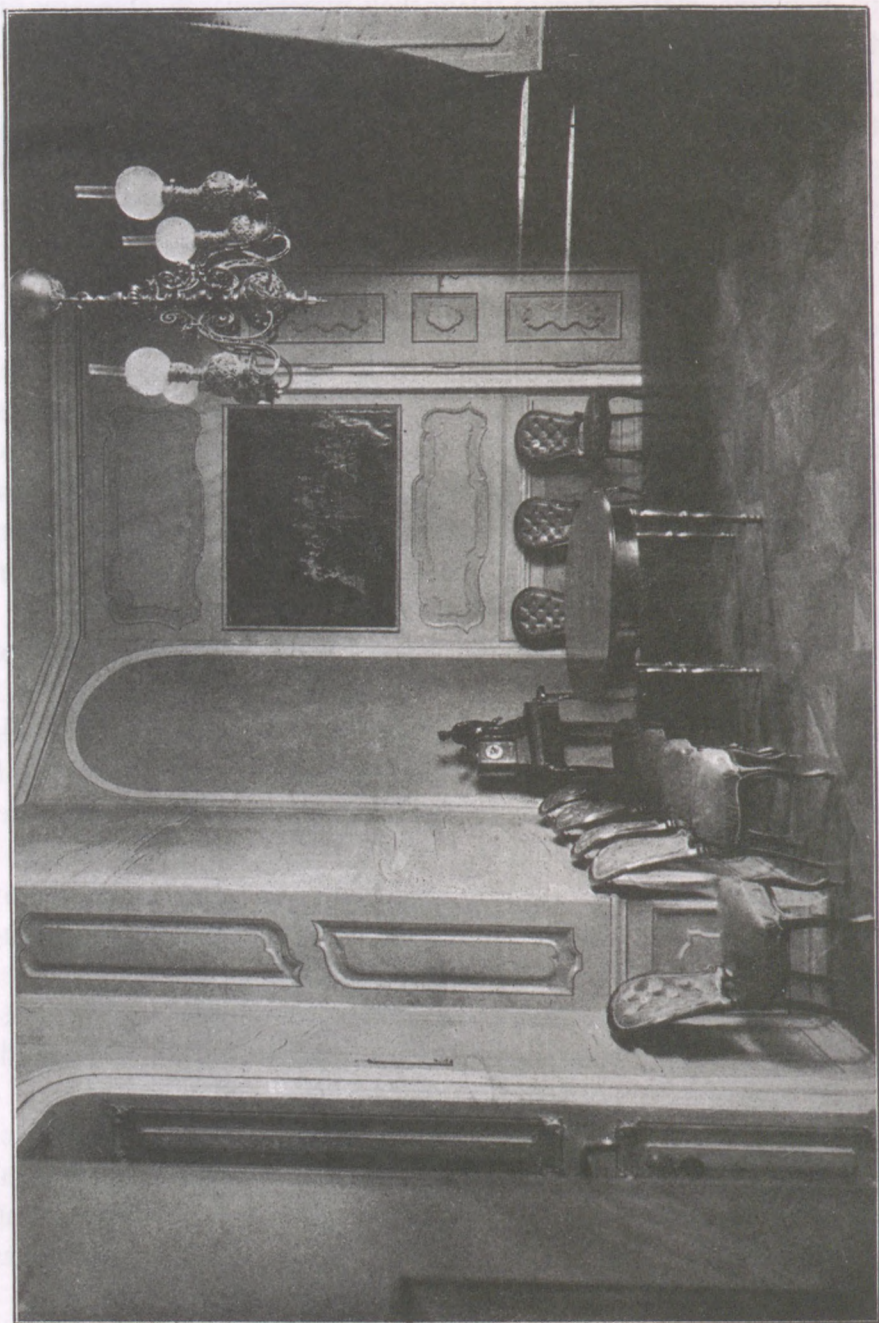
A szalon belső bal sarkában egy garnitura mögött bronzöntvény rókacsaládot ábrázol, a mint a kicsinyek egy nyulon s foglyon lakmároznak.

A déli falra helyezett nagyobb képet — lengyel vásári jeletet — Brandt festette 1869-ben. Ettől jobbra-balra egy-egy aquarell: hajó a sík tengeren s egy stájerországi tájkép.

A kis szalon mellett van Királynénk írószobája, melynek bútorzata csupán egy kis diófa íróasztal, a két ablak közt elhelyezett garnitura s egy könyvszekrény. A garnitura mögött tükör fűdi a falat. A könyvszekrény tetejére kisebb bronzszobor van helyezve: egy lovas két kopóval s e fölött a falon a zandwoorti kastély.

A baloldali ablak egyik alsó üvegtábláján Valéria főhercegnő és Auersperg hercegnő arczképei láthatók ezen dátummal: «október —

Az ebédlő.

Erdélyi felvétel.

1884). A villamos fényvel világított írószoba egy kárpittal két részre van osztva. Az elfüggönyözött rész fürdőszobának van berendezve.

Az írószobából az egyszerűen bútorozott s nagyrészt családi képekkel diszített toilette-szobán át a hálószobába juthatunk, mely úgy van megőrizve, mint azt Grassalkovics Mária Teréziának berendezteté s mely most is egyik legdíszesebb terme a gödöllői királyi kastélynak. Oldalfalai vörösmárványból vannak, igen gazdag aranyozással; menyezete igazi mestermű. A hálószobának egy ablaka a «Schimmelhof»-ba nyílik s mellette két oldalt egy-egy chaise-longue áll. Az ablakkal szembeeső falnál, középen van Királynénk egyszerű széles vaságya, mely hosszával a terem belseje felé van állítva s fölötte aranyozott magyar korona diszíti a fényes márványfalat. Két kiálló fal mintegy elkülöníti egyik részét a teremnek s itt van az ajtóval szembeeső falon az a nevezetes emlékü nagy olajfestmény, mely Mária Terézia méltóságteljes alakját ábrázolja, a mint jobb kezével egyszerre három koronát érint. Ezt a remek festményt egy kis üvegajtón bejövő fény világítja meg. Ez az ajtó a hálószobát egy előcsarnokkal köti össze, honnan csigalépcső vezet a földszinten levő két társalgóba, melyeknek kényelmes, ibolyaszínű s élővirágokkal diszített kerek pamlagai a legvonzóbb otthoniasságot kölcsönzik.

A hálószoba mellett levő előcsarnokból az olvasó-szobába is nyílik egy ajtó. Ezt a szobát csak átjáróul használja Királynénk a verandára, melyet három év előtt készítettek a Felséges Asszony óhajára, hogy, ha kedvezőtlen idő miatt sétáiban akadályozva van, itt élvezhesse a friss levegőt. A veranda alsó része a társalgó-szobák egyikébe nyílik s egy fedett folyosó a lovardával köti össze. A lovarda köröndjének korlátját az átalakítás alkalmával piros bársonnyal borították. Menyezetéről csillár függ alá, falain négy óriási tükör. A bejáráttal szembeeső emelvényen 12 aranyozott támlájú piros bársonyszölyével, melyek felett nagy olajfestmény delelő ménest ábrázol.

Királynénk lakosztályából az olvasó-szobán át egy nagy folyosóra jutunk, mely összeköttetést képez az udvarhölgyek, régebben pedig Rudolf trónörökös, Gizella és Mária Valéria főhercegnők lakosztályai közt.

E folyosóról nyílik Ferenczy Ida alapítványi hölgynek három szobából álló lakása, mely legközelebb esik a Királyné szobáihoz.

A folyosó végében volt Mária Valéria főhercegnő lakása, a felső parkba nyíló ablakkal, közepütt nagy szalonnal, mely világoskék színben volt berendezve. Ettől jobbra a kis toilette-szoba, balra pedig a hálószoba, melylyel Korniss grófnőnek, Valéria főhercegnő nevelőnőjének szobái voltak összekötve.

A magyar születésű királyleány, mikor mint asszony idegenbe került, nem tudott megválni az édes gyermekkor emlékeitől s lakosztályának összes bútorait elvitte magával Welsbe, hol azok mindig a kedves Gödöllőre emlékeztetik. Jól esik a német lovagvárban visszaemlékezni az édes Magyarországra, melynek szeretete híven kíséri a fenséges asszonyt mindenhová s ép oly melegséggel veszi körül, mint mikor még kicsi kis királyleány volt s aranyos verőfényben játszogatótt a gödöllői parkban! . . .

Ez a lakosztály volt Sándor szerb király részére újonnan berendezve, midőn 1894-ben Gödöllőre jött.

Valéria szobái alatt — földszint — a hol a Grassalkovicsok idejében konyhák voltak, most vendégszobák vannak. Ezekben vett szállást Hohenlohe herceg, az elhunyt főudvarmester is, ha Gödöllőre jött.

Korniss grófné lakása ez idő szerint Festetics Mária grófnőnek, Királynénk udvarhölgyének van berendezve s kis szalonját Margittaynak 1894-ből való festménye «Az utolsó szerelem» díszíti.

A kis szalonból hat lépcsőn s Gizella főhercegnő leánykori lakásán át a «Kardinális-gang»-nak nevezett folyosóra jutunk. Itt van Rudolf trónörökös egykori lakása, mely most Gizella főhercegnőé.

Ezen négy, illetve öt szobában a világos kékes-szürke szín dominál s a bútorok fényezett sárga bőrrel vannak bevonva.

A szalon garnitúrája fölött Spányiknak van egy 1894-ben festett képe: a művész pihenőt tart műtermében, szivarra gyújt s modellje a kereveten hever.

Az írószobát is magyar festmény díszíti: Olgyay Ferencznek nagy képe, a kukoricza-szüret.

A háló- és toilette-szobák igen egyszerűen, de a mellett kiváló ízléssel vannak berendezve. Gizella főhercegnő lakásából a felső parkra van kilátás.

A «Kardinális-gangon» még az udvari kíséret egyes tagjainak is vannak szobái.

Erdélyi felvétele.

A király trószobája.

E folyosóról lépcső vezet az alatta levő mezzaninra, hol a kabinetiroda helységei vannak s azonkívül néhány lakás is.

A mezzanin alatt levő souterrain az udvari szolgák részére van berendezve s innen egy hosszú sötét folyosó vezet a konyha-helyiségekhez, továbbá a kastély háziszolgáinak lakásaihoz.

A kastély balszárnyában Őfelsége lakosztálya alatt Paar gróf főhadsegéd s két szárnysegéd lakik. A kapualj felé eső részben van az udvari ellenőri hivatal, míg a várkapitány hivatalos helyisége a «muzsikus-gang»-hoz való feljárónál van.

A hol ezen épületszárny a templom falához csatlakozik, a régi fürdőház helyén, zöld redőnyös ajtón s egy különálló szobáskarr át Ferdinánd toscanai nagyherczegnek kétszobás lakásába jutunk.

A világos nagy szobának bolthajtásai egy középső oszlopon nyugosznak, melyet alul virágokkal díszített kerek pamlag vesz körül.

A bútorzat kék selyemmel van kárpitozva s ugyanilyen színűek a tapeták is.

A hálószobába nyíló ajtó mellett íróasztal, a falnál pedig kényelmes chaise-longue van néhány karosszékkal.

E lakosztály mellett ugyancsak a földszinten van még az udvari orvos, gyógyszerész és pénztáros lakása is.

Az emeleten a «muzsikus-gang»-ból nyílik a toscanai nagyherczeg adjutánsának s még néhány előkelőbb udvari tisztviselőnek a lakása.

A kastély balszárnyának első emeletén Őfelsége lakosztályán kívül Lipót bajor herczegnek vannak még termei, mely utóbbiakat az oratoriumba vezető folyosó köti össze a Király lakosztályával, illetve az ebédlővel.

E folyosón egy előcsarnokba jutunk, honnan az oratoriumba és Lipót herczeg szalonjába nyílik egy-egy ajtó. A szalon a kastély udvarát képező épületszárnynak négyablakos sarokszobája. Berendezése egyszerű, de szintén igen ízléses.

A bútorzatnak virágos, czérnaszövetű behuzatával teljesen összhangban vannak a tapeták s a falakat pompás olajfestmények és egy aranyozott csillár díszítik; különösen Röchternek egy képe köti le figyelmünket, mely egy parforce vadászatnak érdekes finálóját örökíti

meg: az üldözött szarvasbika a Dunába menekül s a társaság, élén a Királylyal s a Királynéval, a vízparton vesztegel; túlsó oldalon a budai hegyek, a Dunán pedig egy gőzhajó látszik.

Egy másik, hasonló nagyságú festmény Ferrarisnak «Le Caire» című képe: utczarészlet Kairóból néhány mohamedánnal, kik egy lóra alkusznak.

A kettő közé egy hatalmas tájkép van helyezve: legelő nyáj.

Az udvarra nyíló két ablak között levő nagy tükör szembeesik a hálószoa ajtajával.

Az egész lakosztály csak ezen két szobából áll, melyek szomszédosok az oratoriummal.

Az oratorium üvegfalán át belátható az egész templom. Az üvegfal két végében egy-egy imazsámoly, közepén pedig hat bársonnyal bevont magas támlájú szék áll.

Baloldalt egy kis oltár is van, melynél azonban már évek óta nem volt mise, mivel Ófelségeik a templomban megtartott isteni tiszteleten vesznek részt s ezért udvari lelkész sem jön Gödöllőre.

E kis oltártól jobbra egy fénykép van a falon, mely Turn-Taxis herceget ábrázolja — halottas ágyán s a melyet Királynénk óhajára helyeztek ide.

Az előbb említett előcsarnok s oratorium között egy kis átjáró fulke van, melyből lépcsők visznek a földszinten levő oratoriumba s innen a templomba.

A templomba nyíló ajtó vörös márvány keretébe Grassalkovics grófnak Velenczében készült mozaikképe van a falba helyezve.

A kastély temploma, mely az 1838-iki canonica visitationis szerződés értelmében a katolikus hitközségnek egyúttal plébánia-temploma is, — a maga egyszerű díszében igazi remeke a mult század architektúrájának. A tiszta román styl mérsékelten hajló boltíveivel s nyúlánk faloszlopaival rendkívül jól eső benyomást gyakorol. Legszébb díszé a főoltár, mely négy magas fekete márvány jóni oszlopon nyugvó menyezet alatt áll. Tabernaculum az 1680-as évekből való, a midőn azt III. Ferdinánd özvegye Bambergben rendelte, de midőn meghalt s nem volt, ki átvegye, csaknem egy századon át a mester-nél, illetve annak örökösénél hevert, míg 1771-ben Grassalkovics Antal gróf vette meg, hogy a besnyői templomba helyezze. Csak-

A király írószobája.

Erdélyi felvétele.

ugyan ott is volt mintegy 12 évig, míg fia, Grassalkovics herceg a gödöllői templom oltárára tétette.

Az oltár mögött Nep. szt. János képe látható s fölötte ezen írás:

Nulli Sanctorum
Sed Domino Sanctorum
In memoriam Sanctorum
Extruimus Altaria.

Az oltártól jobbra-balra van a faloszlopokon nyugvó két kórus s mindkettő alatt padok a hívők számára.

A szentélyt fekete márvány különíti el a templom hajójától, melyben öt mellékoltár, a közepén pedig padsorok vannak.

A templomot sok becses ereklye és érdekes ajándék gazdagítja. Ezek között legnevezetesebb az egyik mellékoltáron üvegburk alá helyezett kis Jézus, melyet Mária nápolyi királyné, Valéria főhercegnő keresztanyja hozott IX. Pius pápától a főhercegnő születésekor s Királynénk a gödöllői templomnak ajándékozta; ugyancsak a Királyné ajándéka egy zászló, melyet a koronázás alkalmával egy dízscsapat vitt, s aztán a Felséges Asszonynak ajánlotta fel.

Királyunktól is van a templomnak két igen érdekes emléke. Egyik a jeruzsálemi szent sírnak miniatúr gyöngyház utánzata, melyet Ő felsége a szentföldön tett útjában, Betlehemben csináltatott. A másik pedig az a vörös bársony táblára erősített feszület, mely a porosz-francia háború idején felgyújtott strassburgi dómnak födeléből készült:

«Fondue avec les débris de la toiture de la Cathédrale de Strassbourg, incendiée dans la nuit du 25 Août 1870.»

Becsés ereklyéje templomunknak az a szentelt gyertya és pálmaág is, melyet 1845-ben a pápa tartott kezében egy körmenet alkalmával és Grassalkovics hercegasszony révén jutott Gödöllőre, továbbá szt. Defendens ereklyéje, mely egy ezüstözött koporsóban van megőrizve.

Hajójának kiváló dísze két aranyozott üvegcsillár, melyet tavaly nyáron a királyi udvar helyezettett ide.

A templom restaurálását jelzi az ajtó fölött levő vörös márványtábla, melynek ez a felirata:

ECLÉSIA HAEC A COMITE ANTONIO GRASSALKOVICH
EXTRVCTA PIA GRATI NEPOTIS PRINCIPIS ANTONII
OPE PRISTINAE FACIEI EST RESTITVTA
MDCCLXXXVIII.

A kastély két belső szárnya által képezett udvarnak mintegy folytatása a felső park, mely szintén elhanyagolt állapotban került a korona birtokába.

Vannak sokan, kik ellenségei minden mesterséges kertnek, s egy természetes, vad állapotában levő sűrűséget többre becsülnék minden kiczirkalmazott parknál. Lehet, hogy igazuk van, de az is igaz, hogy nincs valami lehangolóbb, szomorúbb látvány, mint egy nagyúri kert teljes elhanyagoltságban. S a felső park ezt a képet mutatta, mikor a nemzet koronauradalommá tette Gödöllőt.

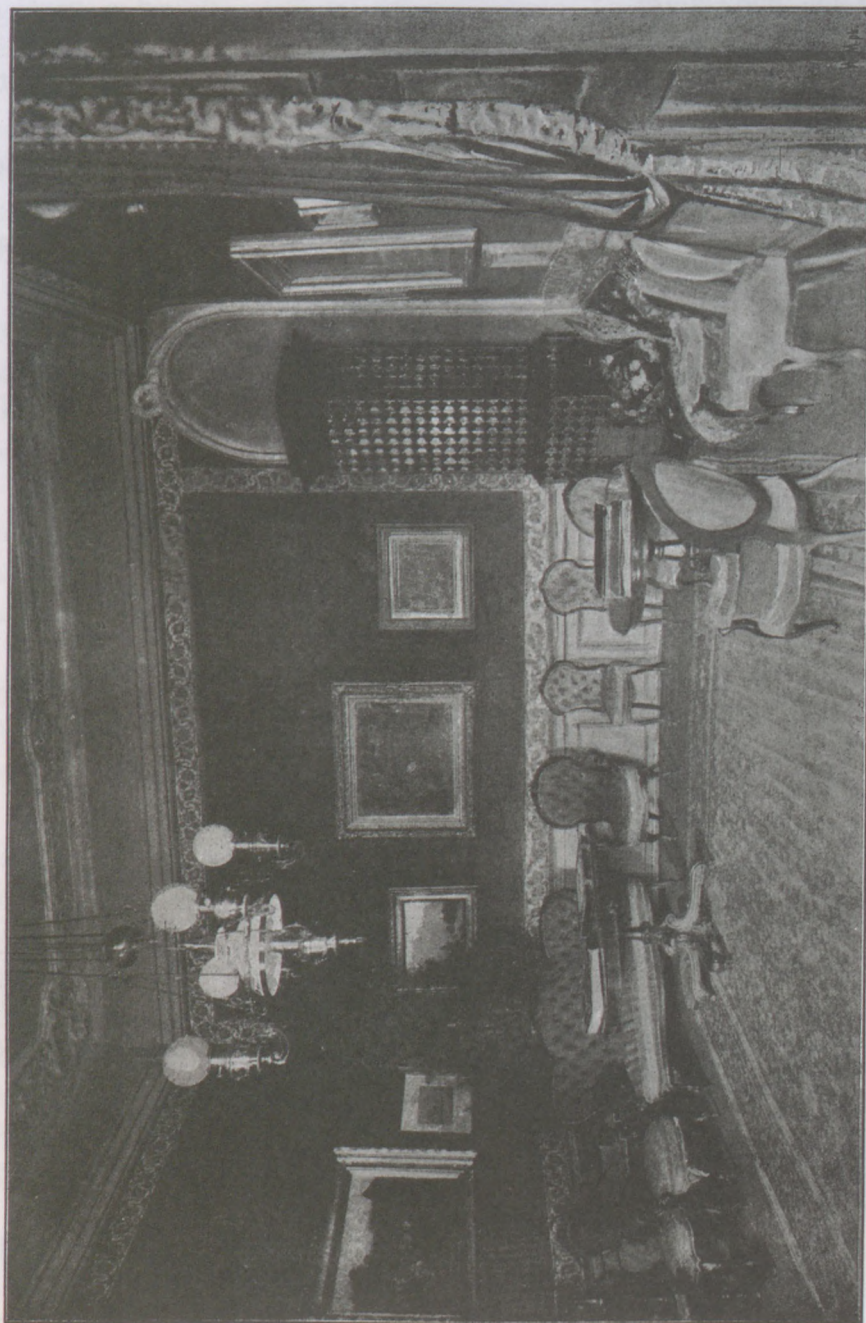
De szakavatott kezek csakhamar átalakították virágzó tündérkertté s ma már a műkertek halálos ellensége is csak gyönyörködni tudna e földi paradicsomban.

A mit a természet bájt és ékességet adott e vén fáknak, fiatal cserjéknek s buja színpompában hivalkodó virágcsoportoknak, azt a művész keze mind érintetlenül hagyta, csupán a bozontot távolította el s annak, a mit a természet hatalmas keze alkotott, ekkép pompás keretet készített.

Csakhamar puha, eleven zöld pázsit borítá a kavicsos fővénnyel behintett, szélesen kanyargó utak által szegélyezett mezőségeket. — A park elején óriási örökzöld fenyőfa teregeti túlevelű galyait, melyek egészen a földre hajolnak. Baloldalt hatalmas gesztenyefasor húzódik s a régi törzsek buja hajtásai úgy összefonódnak, hogy még a nap-sugár sem törhet át rajtuk. Olyan ez, mint egy óriási csarnok, mit maga a természet épített hatalmas arányokban, utánozhatatlan művészettel. — Nincs az a rideg, sívár gondolkozású ember, a kinek eszébe ne jutna itt az Isten, s a szeliden összeboruló lombsátor alatt ezer virágnak illatát szíva, önkénytelenül is imádságra hajlik a lelke. Nem tör ki szavakban elragadtatásod, de érzed, hogy templomban jársz, s titokteljes, sejtelmes érzés vesz szárnyaira s fölemel, magával ragad. . . .

A fasor végében egy kis pavillon áll, melyet az 1885-iki orszá-

A királyné szalonja.

Erdélyi felvétele.

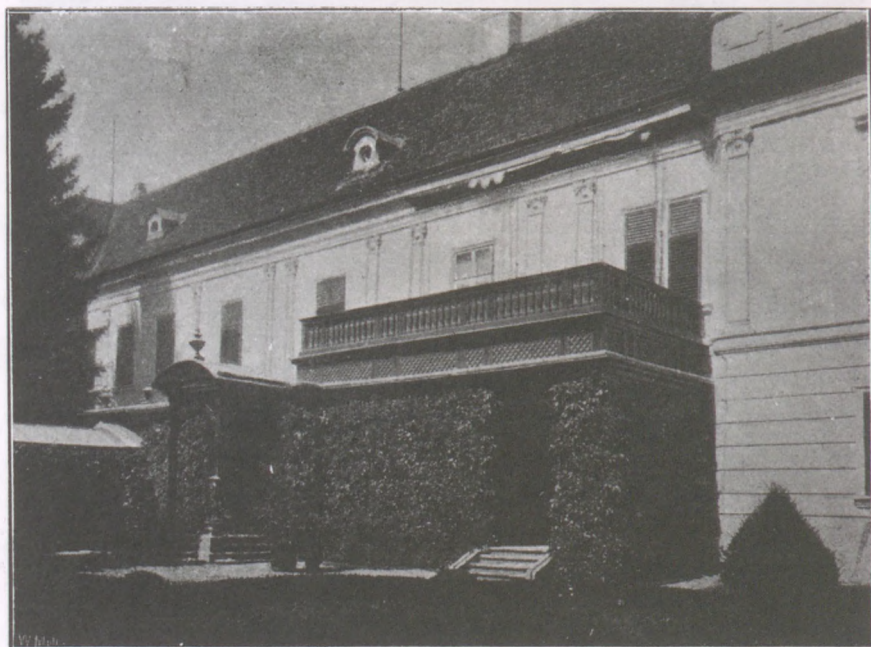

gos kiállítás alkalmával a Neuschloss-vállalat ajánlott fel Őfelségének, ki azt ide helyeztette.

A fasortól balra, egy kőkerítés választja el a parktól az ú. n. «Reserv-kert»-et, a hol üvegházakban és melegágyakban tenyésztik a virágokat.

A középben fekvő üvegházhoz van építve a kertész-segédék lakóháza is.

Van a felső parknak még egy üvegháza, mely a kastély bal-

A veranda.

Erdélyi felvétele.

szárnyához van építve s a melyben pálmákat, narancsfákat s egyéb dísznövényeket gondoznak.

Innen alig néhány lépésnyire a kerítés mellett van a tekepálya, melyet a királyi udvar tisztviselőinek készítettek, de már régóta nem használja senki sem.

A kastély homlokzatának jobb- és baloldalán egy-egy kisebb díszkert van.

A jobboldali, a «Királyné kertje» terjedelmesebb, mint a másik, mely Őfelsége lakosztálya előtt terül el.

A «Királyné kertje»-hez csatlakozik a «Schimmel-udvar» is, s egészen a kastély alatt és az istállókhöz vezető útig terjed, felső része terrast képez, melyről lépcsők vezetnek az alsóba.

Ezen, aránylag kis kertnek oly sok szebbnél-szebb zuga, hívogató csalitja van, hogy alig tudunk megválni tőle. — Királynénk igen szereti kis kertjét, s ha rossz időben le kell mondania kedves sétáiról, ez a kis pagony nyujt neki érte kárpótlást. — Ide nyílik a veranda is, s Királynénk lakosztályának minden ablaka.

A «Királyné kertje»-nek alsó részében sűrű fenyőlombok között két mohos kő van egymás mellett a földbe ásva: a Felséges Asszony két kedvencz kutyája, a «Plato» és a «Shadow» van itt eltemetve. Gyönyörű állatok voltak; ázsiai faj mind a kettő — nagy fej, vastag orral. Mohamed, a Királyné szerencsenje gondozta őket.

A kastély kapujával szemben, kővel kerített félkörben márvánnyal kövezett terrás van, melyről azelőtt, míg a fák nem szótték úgy be — pompás kilátás nyílt a kastély alatt elvezető útra s az egész alsó parkra.

S ez csakugyan festői kép lehetett, midőn még megvolt mindkét hattyús tó, — egyik szemben a kastélylyal, a másik jobbra ettől. Az elsőt már régen, még a 70-es években betöltötték, míg az utóbbit csak három év előtt. A két tóval sokat veszített a kert.

Az alsó park a vasúthoz vezető gyalog- és kocsit mentén kőfalba rakott farácscsal, míg hátul a rendes kocsit mellett csak lézkerítéssel van körülvéve. Azon részén, mely régen veteményes kert volt, még most is megvan az a kőépítmény, mely üvegházul szolgált. Északi végében van a régi praefectusi ház, melyben a gödöllői földesurak jószágigazgatói laktak s jelenleg nyáron át a várkapitány lakik egyik részében, míg a másik Királynénk titkári hivatalának szolgál helyiségül. Innen nem messzire az országút mentén van a gépház, mely két nagy kútból a kalvária alatt levő medenczébe s innen a kastély és a park csővezetékébe hajtja a vizet.

Az alsó park a maga természetes egyszerűségében a legvonzóbb s legkellemesebb sétahelye Gödöllőnek.

A kastély alatti útról két hatalmas kőoszlopba erősített kapun át a gödöllői templomterre jutunk. Ennek az útnak ellenkező végén, a koronauradalom jószágigazgatósági épületénél szintén egy kapuja

Hubert festménye 1869-ből.

Erdélyi felvétele.

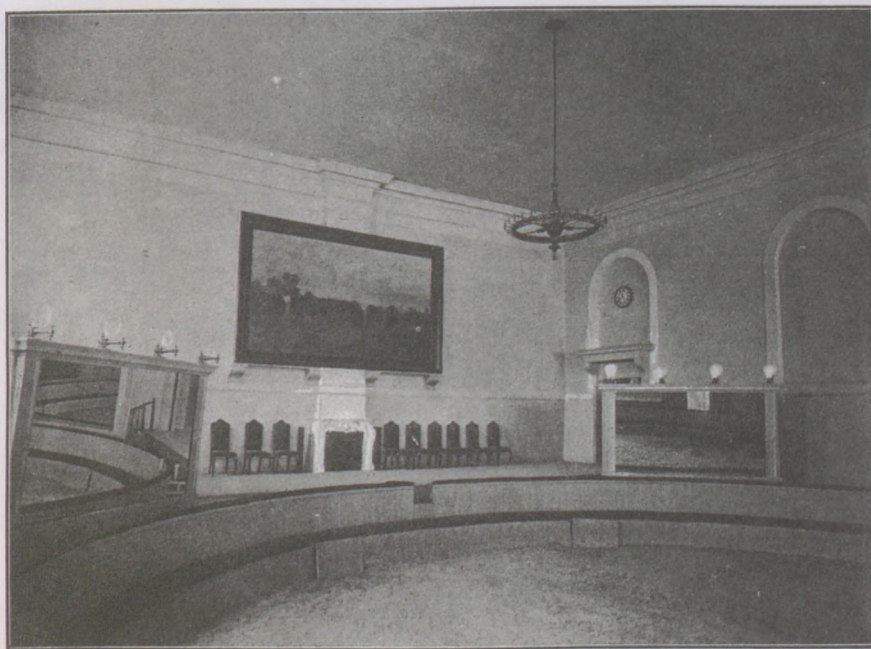
Peran

van s itt csatlakozik hozzá a vasúti állomáshoz vivő gyalogút két pompás hársfa alléjával.

A kapuk nincsenek elzárva, de a kocsiközlekedés csak akkor szabad rajtuk, midőn a királyi udvar Gödöllőn tartózkodik.

Az alsó parkba mindig szabadon járhat be a közönség, mely főként a vasúthoz vezető utat használja. A felső park látogatása némileg korlátozva van az által, hogy nyáron át csak reggel 7 órá-

A lovarda.

Erdélyi felvétele.

tól déli 12 óráig, délután pedig egy órától este hétig élvezhető. Az udvar ittléte alatt pedig teljesen el van zárva az idegenek elől.

Legszebb a két park tavasszal és ősszel, mikor a rügy fakad, virág nyílik, s mikor lehull a levél, hervad a virág.

Tavasszal, mikor felölteni készül ünneplő ruháját, s ezernyi apró bimbó kaczerkodik a nap sugarával s fiatal levelek reszketnek a gyöngye fuvalom ölelése alatt. Mikor csillogó verőfény vibrál a virágok kaczagó szirmai fölött, vagy tiszta, csillagos égről ejti le a hold ezüst fátyolát, halvány zománczával vonva be a lombot, virágot, fület.

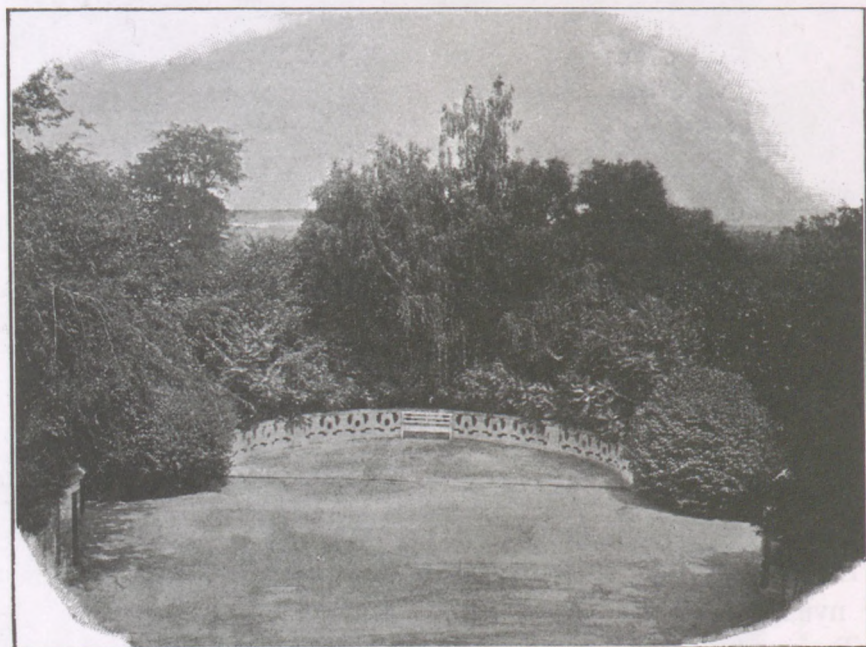
Vagy ősszel, mikor a halál közeleg, s a fákról mint egy-egy

köny pereg le a megsárgult árva levél s a virágok búsan hajtják le fejüket, míg fölöttük megsuhan az enyészet szárnya s bucsuztató dalt dúdol az őszi szél, halkán, vontatottan. A hervadásnak csodás varázsa tán még megkapóbbá teszi a képet, s gondolkodóbbá az emberi lelket.

A tavasz itt egy felszárnyaló himnusz, a természetnek vakító színpompában, csillogó fényben megszólaló dythirambja; az ős pedig melabús elégia, egy csodás dallamba szétfolyó bánatos 'akkord!

Remek ilyenkor Gödöllő! Boldogság itt lenni ilyenkor! S a tavasz és az ős az az idő, mikor a Király s Felséges Családja leginkább felkeresi Gödöllőt. Rövidebb-hosszabb tartózkodásra az utóbbi időkben rendszeren őszszel jön le az udvar, mikor lehull a levél s hervad a virág! . . .

Mein Lieber Herr

Ich habe Ihre Karte erhalten;

Mein Herz freut sich über sie.

Ich bin sehr dankbar für die

guten Worte.

Yours truly

Prinzessin M. Louise

31.10.1895

A KIRÁLYI CSALÁD GÖDÖLLŐN.

Mikor a gödöllői kastély koronás ura megérkezik, egyszerre népes lesz s megelégnül az egész környék. A kastélyhoz vezető utakon udvari méltóságok, hivatalnokok és cselédek járnak-kelnek s az utcákon fényes fogatok robognak.

De maga a kastély nem lesz hangos a vigalom zajától, a királyi termekben legföljebb csöndes szórakozás váltja fel a komoly munkát.

Királyunknak sehol sincs igazi pihenője, mert az uralkodói gondok minden-hová elkísérik. Gödöllőn is sokat dolgozik, s a napnak csak kisebbik részét szentelheti kedvenc szórakozásának, a vadászatnak.

Királynénk úgyszólván az egész napot szabadban, a mezőn s kedvenc erdőben tölti el. És a királyi párnak ezen egyszerű életrendjéhez alkalmazkodik az egész udvartartás.

... Nem így, — másként volt ez a hetvenes és nyolczvanas években, — midőn Valéria főhercegnő, a «gödöllői királykisasszony» itt játszotta gyermekjátékait, Gizella főhercegnő boldog menyasszony

volt, s a nemzet elvesztett reménységét, szemefényét, a még ifjú Rudolf trónörököst láttuk!

Kedves, idillikus napok voltak ezek, s boldogsággal töltötték be a gödöllői királyi lakot!

Ezek maradnak Gödöllőnek legszebb, legemlékezetesebb napjai!...

A Királyi Család 1867. szeptember havában volt először hosszabb ideig Gödöllőn. A község előjárósága ezen alkalommal küldöttségileg jelent meg a Király előtt, hogy kifejezze a gödöllőieknek igaz alattvalói hódolatát s végtelen örömét. Őfelsége kegyesen fogadta a küldöttséget, mely előtt kijelenté, hogy a községet mindenkor készséggel pártfogolja, s ha bármikor valami kérésük volna, forduljanak csak egyenesen ő hozzá!

A Királyi Család már első ittléte alkalmával igen megszerette Gödöllőt. A hatalmas erdőségek gazdag vadállományukkal, s a lovaglásra kitűnő, puha, pázsitos talaj azonnal feltűntek Őfelségeiknek.

A következő, 1868. évre esik Valéria főhercegnőnek a gödöllői királykisasszonynak születése, — kit úgy tekintett a nemzet, mint az ég ajándékát, s kinek születése nemcsak a királyi szülőket töltötte el boldogsággal, hanem a négy folyó országát is, s mintha százezreknek szive sugallta volna e sorokat:

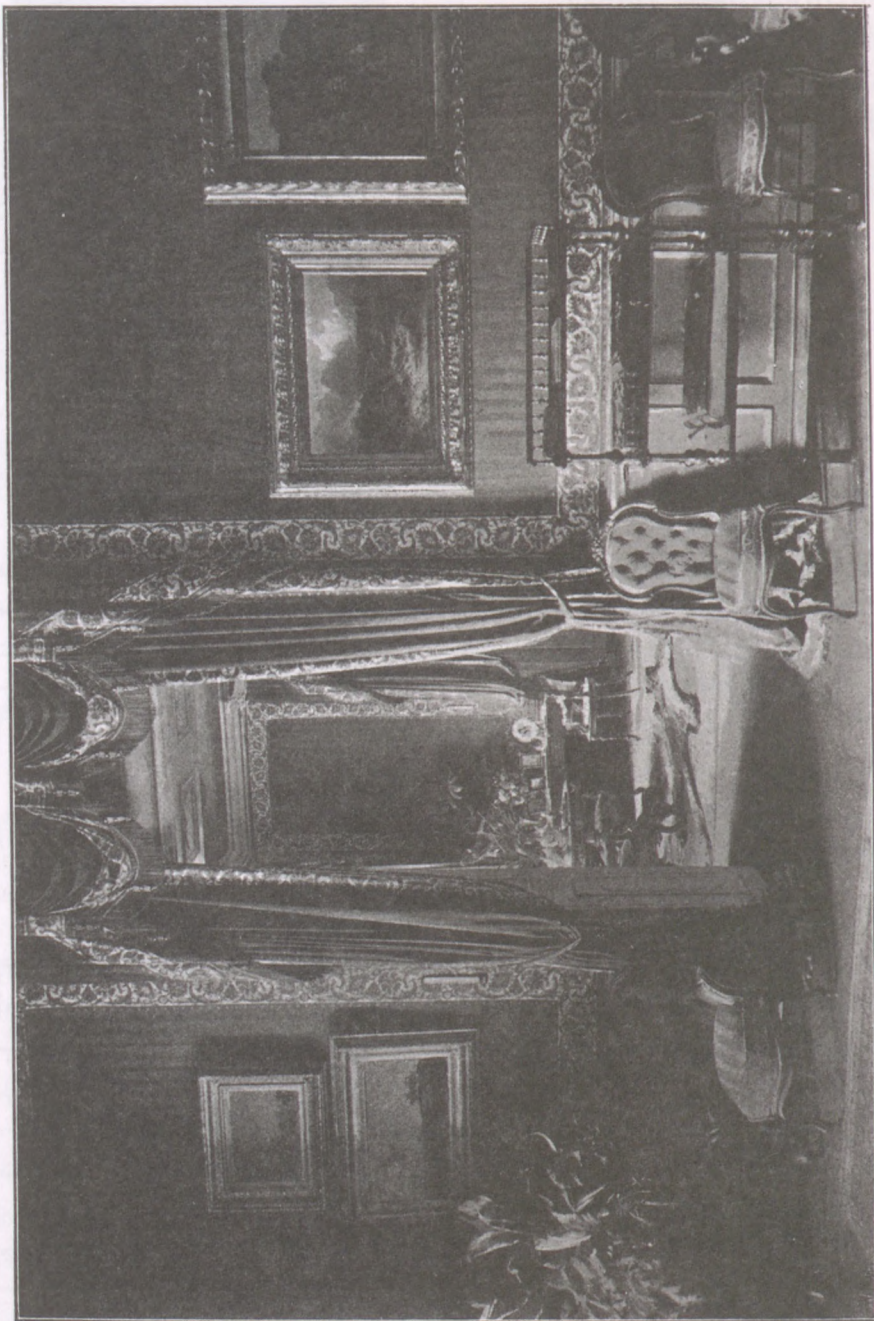
Ős Buda ormainál új csillag tűnt fel egünkön!
Ránk veti fénysugarát; a haza ünnepet ül.
A tavasz életadó keblén meghozta virágát:
Rózsa ölen bimbót. Üdv fejedelmi virág!

A Királyi Család majdnem az egész tavaszt Budán töltötte ekkor, s Őfelsége Gödöllőre is gyakran kijárt szalonkára. Egy alkalommal rendkívül érdekes vadat lőtt, melyhez hasonló még a külföldi múzeumokban sem fordul elő: szelid és vadmacska nemzedéket (bastarde).

Ugyanezen év szeptember havában az egész Királyi Család Gödöllőre jött, s ekkor nem egyszer látták a gödöllőiek a kis Valéria főhercegnőt piros-pozsgás szadai dadájával.

Gödöllő egyre jobban meghódította a Felséges Családot, — Királyunkat pompás erdőivel, Királynénkat pedig tiszta, egészséges levegőjével, mely rendkívül jó hatással volt a kis főhercegnőre. Királynénk ekkor le is festette Gödöllőt Telepy Károlylyal.

Erdélyi felvétel.

A Királyné írószobája.

Itt ünnepelte meg ez évben a Király névnapját is s a gödöllőiek este fáklyásmenetet és szerenádot adtak Őfelségeiknek, kik azt a kastély erkélyéről hallgatták meg. A következő évben pedig Erzsébet napját ünnepelte meg lelkesen Gödöllő. Volt fáklyásmenet szere-náddal, kivilágítás, s a városháza előtt népünnep.

Ezóta vált szokássá Gödöllőn, hogy Erzsébet-napkor Magyarország Nagyasszonyának, Erzsébet Királynénak tiszteletére minden gödöllői, szegény, gazdag, egyaránt kivilágítja lakásának ablakait.

A hetvenes években folyton élénkebbé váltak a gödöllői séjourok. A Király és Királyné résztvettek az úrlovasok róka- és szarvasvadászatain, s ilyenkor itt volt a magyar arisztokrácia színe-java: Andrassy Gyula, Aladár és Manó grófok, Wenkheim Béla báró, Eszterházy Miklós gróf a falkanagy, Simonyi Lajos br., Tisza Lajos, Károlyi István gróf, Dessewffy, Csekolics, Sztáray grófok, Lobkovitz herceg, Batthyányi Elemér, Zichy-Ferraris Viktor gróf, az olasz, német és francia főkonzulok, Festetich Tasziló, Pejácsevich gróf, Edelsheim, Vecsera, Waldersee bárónők, Blumer k. a., az orosz főkonzul bájos leánya, gróf Almásy Kálmánné, Andrassy Etelka comtesse stb.

A díszes és nagy társaság, mely csakugyan festői képet nyújtott, gyakran egész a Dunáig űzte gyors száguldásban a felvert vadat.

A Király hetenkint egyszer kihallgatást is adott, s ekkor közéletünk számos kitűnősége fordult meg Gödöllőn.

Valéria főhercegnő mintegy szemlátomást nőtt, erősödött s a mennyire ártott neki az idegen égélj, Gödöllőn mindig teljesen összeszedte magát. — A királykisasszony kis kocsiján, melybe egy zeetlandi ponny volt fogva, — földig érő, bozontos sörénnyel — bejárta Gödöllő egész környékét. A gödöllői gyerekek, ha kocsiját meglátták, ujjongva kiabáltak: «Jön a Valéria!» s aztán köréje sereglettek, míg ő örömmel szórta közéjük piczi kezeivel a czukorkákat, süteményeket, melyekkel mindig meg voltak rakva zsebei. S a kinek nem jutott a kis királykisasszony édes ajándékából, azokat ragyogó, új pénzdarabokkal kárpótolta.

Gizella főhercegnő, ki ekkor már Lipót bajor hercegnek volt menyasszonya, 1872-ben volt utoljára mint leány Gödöllőn. A főhercegeasszony különösen a szegények támogatásában lelte örömét. Személyesen eljárt a szegényházba, melynek lakóit ruhával, süteményekkel s pénzzel ajándékozta meg.

Rudolf trónörökös nevelői körében komoly tanulmányokkal volt elfoglalva, s szabad idejét rendszeresen vadászattal tölté. Itt tette le a magyar történelemből vizsgáját, melynél jelen volt Horváth Mihály és Toldy Ferencz.

A Királyi Család gödöllői otthonában mellőzte a feszes etikettet, a formalitásokat s gyakran volt hivatalos ebédre a szolgabíró, s Beniczky Ferencz, az akkori jószágigazgató.

Az ilyen polgáriás, bizalmas ebédekről kedves kis anekdota forog közszájon. Ráday Pál gróf, Gödöllőnek a hetvenes években szolgabirája, 1873. november havában hivatalos volt Őfelségeikhez ebédre. Az egyik szárnysegéd folyton kínálgatta Rádayt borral, úgy, hogy a Király is észrevette:

— Igyék gróf úr! Hisz egy pohár bor a hazaért meg nem árt! Ráday meglepetve nyult poharához:

— Felséges Uram, engedje meg, hogy a költő szavait tovább fűzhessem: A legelső magyar ember a Király! Éljen a Király!

S már üríteni akarták a poharat, midőn Királynénk szólt közbe mosolyogva:

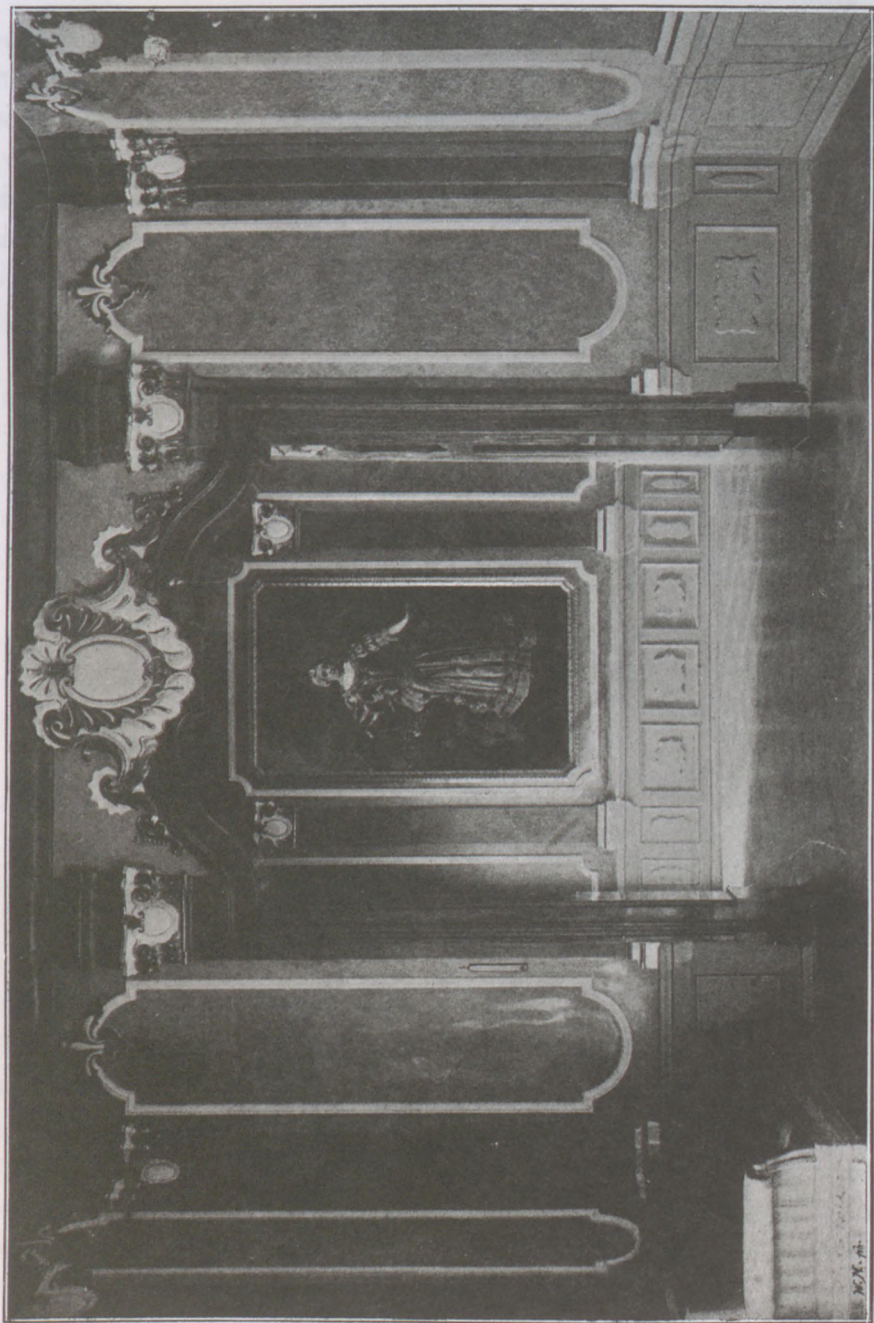
— Hadd folytassam én is: Addig éljen, míg a honnak él!

Nem egyszer felhozatták Őfelségeik a gödöllői cigányt, vagy egy vándor művészt fogadtak el.

A hetvenes évek közepén rendkívül élénk napjai voltak a gödöllői séjouroknak. Így például 1875. október 17-én délelőtt galamblövészet volt a fázánosban, délután lóverseny Besnyőn, 18-án pedig az országos agarászegylet rendezte itt versenyeit. Budapestről külön vonaton jött a sok idegen, köztük asszonyok, lányok s majdnem 100 puskás a galamblövészetre. A lövészet megkezdését a lövölde felavatása előzte meg. Résztvett a versenyben Európa akkori leg-híresebb galamblövésze, Comte du Chastel, Belgiumból is, de ezen alkalommal nem kapott első díjat, mert azt Zichy Jenő gróf és Podmaniczky Géza báró vitték el előle. Délben, ugyancsak különvonaton jöttek a besnyői lóverseny vendégei, kiket terített asztalok vártak, a hol együtt volt főúr a falusi jegyzővel, herczegkisasszony a kis falusi vadrózsával.

Délután két órakor érkezett meg lóháton a Királyi Család: a Király, a Királyné, Rudolf trónörökös, Ferdinánd toscanai nagyherczeg,

A Károdlyné hálószobája.

Erdélyi felvétel.

Lajos bajor herceg és Auersperg hercegnő nagyszámú udvari notabilitás kíséretében.

Nyomban megkezdődtek a versenyek, melyeknek elsejét Jankovics Aladár nyerte meg, a nagy akadályversenyt pedig Szapáry Iván. Végül rögtönzött parasztverseny volt, melynek komikus jelenetein kitűnően mulatott a társaság.

A besnyői versenyek a hetvenes években gyakran ismétlődtek. Ezeknél azonban sokkal érdekesebbek voltak azok a lófuttatások,

Valéria főhercegnő szalonja.

Erdélyi felvétele.

melyeken a Felső Asszony is résztvett. — Rendesen Haraszton volt a találkozás. Onnan indultak el a káposztáskerteken át, s az alsó malmot megkerülve, az «Ökörtelekre», hol az «Itató»-nál volt a zászló kitűzve.

Mesés dolgokat mondanak Királynénk akkori bravourjairól. Könnyedén röpült át lovával olyan magas palánkokon, miket angol jockeyk is gondosan elkerülnek.

A Király, Valéria főhercegnő és Rudolf trónörökös az «Itató»-nál várták a száguldó csapatot s fehér kendőikkel integettek eléjük.

Királynénk sokszor négy-öt másodpercczel előbb ért célhoz, mint a többiek.

Midőn tajtékozó lováról leszállt, megveregette annak kevély nyakát és czukorkákkal kedveskedett neki.

Első díj többnyire a Királyasszony lova volt, melyet a netaláni nyertes (mert csak ritkán esett meg, hogy nem maga a Királyné volt az) aranyakban — a ló árában — kapott meg.

Hosszú időn át kedvencz lova volt Királynénknek «Szép Heléna». Gyönyörű állat: büszke, tüzes és oly könnyed, mintha a levegőben járt volna.

Királynénk lovas sétái alkalmával bejárta Gödöllő egész környékét, jól ismerte minden útját s ösvényét. Még dűlőutakon s torony irányában is szívesen lovagolt. Kivánságára egy alkalommal toronyiránt való futtatás volt — azaz árkon-bokron keresztül. A versenyben ifj. Fáy Béla lett a győztes, ki a pesti határból leghamarább ért Gödöllőre.

A bolnoka-mogyoród-fóthi úton igen sokat járt Királynénk, főként a falka-vadászatokra s róla nevezték el ezt Erzsébet Királyné útjának. — A kastély lovardájában pedig a magas iskolát lovagolta bámulatos tökélyvel és eleganciával a koronás sportswoman.

Az udvari vadászatoknak, melyeket a Király oly passióval kultivált, nem egyszer messzeföldről voltak vendégei. Igy 1876-ban, az Őfelsége névnapján rendezett nagy vadászaton itt volt a cumberlandi herczeg és Mithldeany lord.

A 76-iki séjourt még egy másik, fölötte érdekes esemény is emlékezetessé teszi, mely fényes bizonyágot tett arról, mennyire szívén viseli a Király alattvalóinak sorsát.

Október 9-én, délután három óra tájban a jelenlegi Híd-utczában kigyúlt egy szalmával fedett ház. A harangszó és a nagy tűzi lárma behatolt a királyi palotába is. Királyunk vadászatra készült, s úgy a mint volt, vadászruhában, Mondl, Nopcsa és Löhneisen bárókkal sietett a vész színhelyére, a hol óriási zűrzavart s fejtelenséget talált. Senki sem gondolt az oltással s még fecskendők sem voltak kéznél. Királyunk maga intézkedett, parancsokat osztott, a tétlenül bámészkodókat az időközben előhozott szivattyúhoz hajtotta, s a királyi tűzoltó parancsai csakhamar rendet csináltak: a tömeg buzgón

Jáspai J.

A «Gödöllői Királykisasszony»

Koller felvétele.

fogott az oltáshoz. Mikor pedig a Király meglátta a kétségbeesett parasztasszonyt, kinek a háza égett, odament hozzá s vigasztalta:

— Ne búsuljon, majd minden jó lesz!

S csakugyan jó is lett, mert még aznap kifizette az udvari pénztárnok a szegény asszony összes kárát!

Bájos szerelmi epizód szövődik be ebből az időből a gödöllői királynapok történetébe. S itt is a Királyné kezét látjuk a rózsák közt, melyek két fiatal szív összedobbanására nyíltak ki.

Pavillon a felsőkertben.

Erdélyi felvétele.

A hetvenes évek derekán egy feltűnően szép, sugár növésű lány volt gyakran Királynénk körében, Waldersee bárónő, ki közeli rokona volt a bajor uralkodó családnak. A királyné igen szerette ezt a kedves rokonát, ki hosszú sétalovaglásaiban mindig társaságában volt.

A szép bárókisasszony magyar földön lett menyasszony s 1877. október 20-án a gödöllői katolikus templomban esküdött örök hűséget vőlegényének, gróf Larisch Mönich Györgynek, az akkori osztrák belügyminister fiának.

A verőfényes őszi reggelen igen nagy számmal jöttek Gödöllőre

az egész vidékről, hogy lássák a menyekzői pompa ragyogó fényét s a szépséges, boldog menyasszonyt.

Báró Nopcsa Ferencz Királynénk főudvarmestere a vasúti állomásnál fogadta a 10 órai külön vonattal érkező lakodalmas vendégeket: a Larisch-családot, Andrássy Gyula grófot, Wenkheim Béla bárót stb., stb.

Az esküvő délelőtt 11 órakor volt — ekkor indult meg a nászmenet a kastélyból a pompásan feldíszített templomba. Elöl ment a menyasszony, hosszú, uszályos fehér ruhában, földig érő fátyollal és myrthuskoszorúval. Mellette a vőfélyek: Kinszky és Auersperg grófok, aranygombos, kék frakkban. Majd a vőlegény ulánus hadnagyi ruhában két nővérével, kik nyoszoló lányok voltak. Utánuk a menyasszony szülői: Lajos bajor herczeg és Waldersee Henriette báróné; azután gróf Larisch Mönnich udvari marschall nejével, s a Larisch-család több tagja, Bombelles grófné, kiket Andrássy Gyula gróf honvédtábornoki, Wenkheim Béla magyar díszruhában, — és az udvari személyzet követtek.

Az örömszülék az oltár mellett, az udvari személyzet pedig a hat első padsorban foglalt helyet s mögöttük a meghívott vendégek voltak.

A násznép már együtt volt, midőn a Királyi Család megjelent. A Király magyar tábornoki egyenruhát, Királynénk pedig halvány-szürke toilettet viselt. Rudolf trónörökös mint tüzérezredes, Ferdinánd toscanai nagyherczeg pedig mint gyalogsági tábornok volt öltözve. Ő felségeik számára az oltár mellett voltak helyek fentartva. Valéria főherczegnő az oratoriumból nézte az ünnepélyt.

Rónay Jácint már az oltárnál várakozott s a mint a királyi pár elfoglalta helyét, s az orgona elnémult — szép beszédet intézett az ifjú párhoz. Midőn a stolával összekötötte kezüket, a kóruson felhangzott a «Jungo vos in matrimonium».

Az áldás után a Király kezét nyújtott a menyasszonynak, Királynénk pedig megcsókolta, s azután először a Királyi Család hagyta el a templomot, utána pedig a vendégek és az udvari személyzet.

A kastélyban 32 terítékű dejeuner volt a fiatal házasok tisztelőtére, kik délután két órakor külön vonaton elutaztak Gödöllőről!

Epizódokban gazdag, igen kedves része a gödöllői királynapok történetének az a néhány év időtartama, mikor a kis Valéria főher-

Valéria főhercegnő és Amália bajor hercegnő. Koller felvétele.

czegnő tavaszának kezdetén, még mindig gyermek volt ugyan, de már a játéktól komolyabb foglalkozás, a tanulás vonta el.

Minden lány életében kedves a serdülő gyermekévek napsugaras története, s annál inkább egy királylányéban, a kinek meg volt adva a mód és eszköz, nemcsak a maga számára megszerezni a verőfényt, hanem megosztani azt másokkal is.

A hetvenes évek vége felé a Királyi Család a szokottnál is hosszabban időzött Gödöllőn, s gondos körültekintéssel kezdték meg a kis királykisasszony komolyabb nevelését s oktatását. A magyar

A «Reserv-kert.»

Erdélyi felvétele.

Királynak magyar földön született lánykája az édes hazai nyelven ismerkedett meg a tudományokkal s mindazzal a széppel és jóval, melyeknek mindenkor valódi kincsháza volt fogékony, nemes lelke.

Nevelőnöje Korniss grófnő volt, ez a fenkölt lelkű erdélyi magyar hölgy; míg oktatása teljesen Rónay Jácint püspökre, a kiváló magyar tudósra volt bízva, kit annak idején Rudolf trónörökös mellé a minisztertanács ajánlott a magyar történelem tanárául. Különben a kis királykisasszony, vagy, mint felséges szülői nevezték: «kedves magyar leányunk» — egész udvartartása magyar volt.

Ófelsége kívánságára az egyes tantárgyakat is magyarul tanulta Valéria főhercegnő.

— Leányommal naponkint magyarul imádkozzék. Azt akarom, hogy vallásos, de ne vakbuzgó legyen. A vallás vigaszára az élet folyamán mindnyájunknak nagy szüksége van!

Ez volt Királynénk utasítása — Rónaynak.

Mily királynéhoz méltó szavak ezek!

Valériát, mint tanuló leánykát épen séggel nem kényeztették. Korán kelt, korán feküdt, s a tanórák rendjét pontosan be kellett tartania.

Szabad óráiban azonban — igazán gyermek volt mindig!

Királyi szülei nem zárták a feszes illemszabályok korlátai közé. Gondolták: legyen leányuk igazán gyermek is, kivált Gödöllőn! Sok szabadságot engedtek itt neki, látván, hogy ez is iskola, mely nemes ösztönöket fejleszt benne: a jóságot s a népszerűtetet.

Ezért szeretett ő mindig Gödöllőre jönni, a hol a nép is úgy várta, mint az áldást, a mint hogy azt is hozott magával. Egészen a magunkénak tartottuk őt s még a szomszéd falubeliek sem hívták másként, mint a «gödöllői királykisasszony».

Karácsonyfájának a gödöllői gyermekek mindig nagyban örültek, mert arról rendszeren megkapták az ajándékok felét. A jótékonyság már ekkor kifejlett szívében. Maga kérte szüleit, hogy a karácsonyi ajándékok egy részét pénzben kaphassa meg, s ezt a szegény gyermekek közt osztotta szét.

Valéria főhercegnő kedvencz játszótársa volt Auersperg Aglája hercegnő, az akkori osztrák miniszterelnök leánya.

A parkban együtt futkostak, labdázta vagy pedig Rusztimót — a Királyné kis szerezsenjét — dobálták meg hógolyókkal.

Mulatságos dolog történt egyszer ezzel a szerezsennel, a kinek tropikusan czivakodó természete volt, s nem egyszer jól ráhányta a parasztfiúk, midőn a plébánoshoz menve magyar szóra, az utcán incselkedett velük. Egyszer a lovászmester Valéria főhercegnő tiszteletére zsákversenyfutást rendezett a felső parkban Rusztimóval és Pepivel, a kis lovászfúval, a kit titkon szintén szerezsenné feketített. Rusztimo nem tudta, ki lesz a versenytársa. Zsákba varrták mind a kettőt s verseny után — melyben Pepi lett a győztes —, midőn kifejtették a zsákokat, Rusztimo, a mint meglátta fekete párját, úgy elálmélkodott, hogy

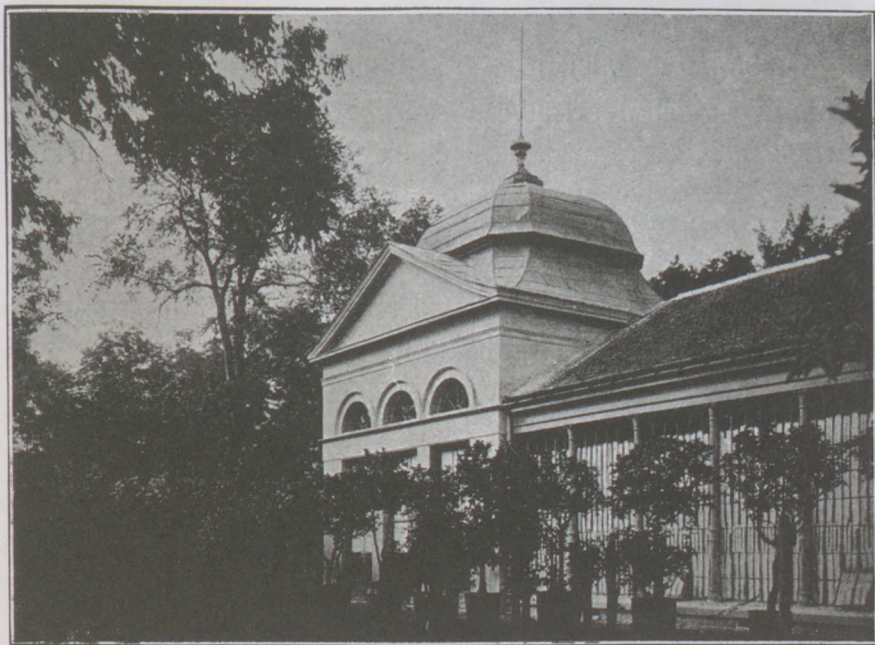
Erdélyi felvétele.

A toscanai nagyherceg lakása.

mozdulni sem tudott, míg az előkelő nézők jóízűen kaczagtak, de senki sem jobban, mint a királykisasszony. Jó negyedóra telt el, míg Rusztimo komikus meglepetéséből magához tért és felismerte Pepit.

Nagyon szeretett Valéria főhercegnő már kis korában a haraszti erdőben sétálni, melynek főútját most «Valéria-út»-nak hívják. Eljárt ott a vadászházba is etetni a csibéket és más baromfiakat, a miben nagy kedve telt.

Üvegház a felsőkertben.

Erdélyi felvétele.

Egyszer felséges anyjával az erdei úton sétálva, találkoztak egy bögrés tóttal. A jámbor atyafi, nem sejtve kilétüket, szörnyen kínál-gatta a bögréket. A királykisasszonynak megtetszett két szép-színű, kiválasztá, s anyja engedelmével meghagyta a tótnak, hogy menjen a városba s várakozzék a kastély előtt rájuk. Jano — ha úgy hívták — várakozott szépen, s megpillantva a hazatérőket, nyomban hozzájuk csatlakozott. A portás hiába integetett irgalmatlanul nagy botjával, hogy maradjon el, ő bizony nem tágított. S jól is tette. A királykisasszony meghagyta, hogy vegyék meg minden

bögréjét dupla áron, magát pedig vendégeljék meg. Jano «szerencse fia» lett, s jól beborozva, nagy hálálkodások közt indult hazafelé. Vajjon, ha otthon elbeszélte történetét, elhitték-e neki? Nem baj! Ha még él, a királykisasszonyt ma is emlegeti.

Valamint emlegeti a jágerék kocsisa is: Pista, a ki katonaviselt legény volt ugyan, de nem valami nagy hős. Vele furcsa dolog történt a haraszi erdőben.

Mária Valéria főhercegnőnek kedves téli mulatsága volt a parkban vagy erdőben hó-alakokat építeni. A Királyné nem bánta, úgy tartva, hogy egészséges a hideghez szoknia. Egyszer, még a hetvenes években, az erdei út mellett Napoleonnak emelt nagyobb hőszobrot, haját, ruháját mohából készítve.

Megpillantá ezt a gazdájától éjnek idején Gödöllőre beküldött Pista kocsis, megijedve, vasvillájához kapott és háromszor is rákiálta:

— Ki vagy?

A szegény Napoleon persze nem tudott felelni, Pista pedig ijedtében bátor lett, rárohant s vasvillájával szétdöfte a hóalakot. Azzal futott vissza a gazdájához elmondani, hogy micsoda borzasztót csinált. Félelmében embernek képzelte.

Másnap az udvar körében is nagyot nevettek rajta. A királykisasszony pedig kiment megnézni az ő tönkretett munkáját s kis kezeit összecsapva, kaczagott. Elő is rendelte a kocsis, hogy újra nevensenek ijedelmén. De aztán öt ezüst forinttal ajándékozta meg, meghagyva neki:

— Többé ne csinálj ilyen kárt az én hóembereimben.

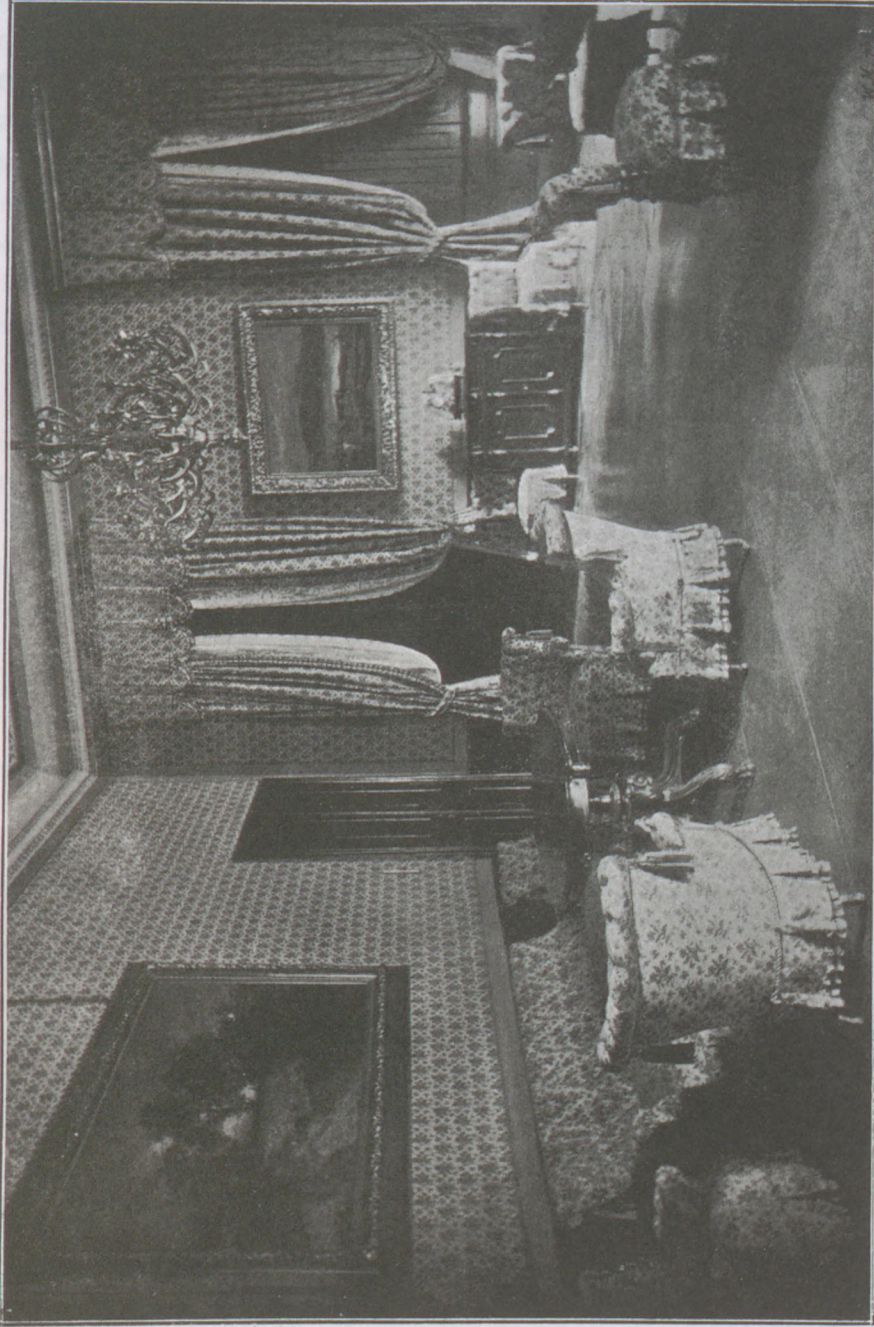
Mikulás napján aztán újra eszébe jutott neki a kocsis. Mindig boldog volt a főhercegnő, ha ezt a napot és a karácsonyt az ő «kedves Gödöllőjén» tölthette. Rendesen egy ügyes lakája öltözött Mikulásnak, papi ruhába, püspöksüveggel, hosszú kenderszakállal. A Krampusz félelmes alakja az ajtón kívül maradt, s csak akkor mutatta magát, midőn a királykisasszony kívánta.

Kimulatva magát rajtuk, inté szt.-Mikulást:

— Menjetek ki a haraszi erdőbe is. A jágeréknél szintén vannak rossz gyerekek. S van ott egy rossz kocsis, ki megölte az én hóemberemet. Látogassátok meg.

A kocsis meg is ijedt tőlük s térdre esve, háromszor hebegte

László bajor herceg szalonja.

Erdélyi felvétel.

el a miatyánkot. A kis főhercegnő pedig kiment másnap a vadász házához, s nevetve kérdezősködött a tréfa hatása után.

A királykisasszony naplót is vezetett, két nyelven. Bejegyezte abba a napok eseményeit, s ha csak a rendes történt, annyit írt be: «ugyanúgy». Sok kedves megjegyzést tartalmazhatnak Gödöllőről ezek a lapok!

Az 1878-iki séjour alkalmával október 28-án Frigyes főherceg is meglátogatta Őfelségét Gödöllőn, de csak igen rövid időre, — egy délután időzött itt.

Melegház.

Erdélyi felvétele.

József főherceg többször kirándult vadászatokra.

Ugyanaz év november 4-én nagy lóverseny volt a besnyői gyepen, melyre külön vonaton jöttek a budapesti vendégek, köztük az arisztokraczia és közéletünk színe-java.

A Király Rudolf trónörökössel, Lichtenstein herceggel, Mondl báró és Arbter szárnysegédekkel lóháton, míg Királynénk Valéria főhercegnővel, Festetics Mária grófné és Nopcsa főudvarmester kíséretében kocsin jelent meg a versenyen, hol Szapáry István gróf, Tisza Lajos gróf és Ivánka Imre képviselő fogadták Őfelségeiket. A verseny, a rossz

idő daczára igen érdekes volt s a Király által kitűzött díjat Szapáry István gróf nyerte el.

A rákövetkező év királynapjain több oly fontos ügyirat került ki Őfelsége gödöllői írószobájából, melyek nevezetes mozzanatokat képeznek Királyunk uralkodásában: 1879. október 18-án kelt Gödöllőn az a «Hadparancs», melyben Királyunk, midőn a Boszniát megszálló sereg egy része ismét békeállományba lépett, köszönetet mond a parancsnokoknak, tiszteknek és a legénységnek, kik «mindenféle nélkülözésekkel daczolva, dicsteljes csatákban megtörték egy félrevezetett és fanatizált nép ellentállását!»

A rákövetkező napon pedig, ugyancsak Gödöllőről, kéziratot intézett Királyunk Tisza Kálmán miniszterelnökhöz, melyben teljes elismerését és köszönetét nyilvánítja az összes lakosságnak és hatóságoknak a mozgósításnak várakozást felülmuló gyors eszközléseért, s a Boszniában megsebesültek iránt tanúsított részvétért. Ugyanily szövegű kéziratot küldött Őfelsége Auersperg herczeg osztrák miniszterelnöknek is.

Szintén Gödöllőről adott a Király általános bűnbocsánatot az okkupált tartományok lakosainak is.

Az 1881-iki ős rendkívül kedves, új vendéget hozott Gödöllőnek: Rudolf trónörökös Stefánia trónörökösével Görgényből jövet november 21-én meglátogatta Gödöllőn királyi szüleit. Királynénk a trónörökös párral s Valéria főherczegnővel még a délelőtt folyamán hosszabb sétát tett a harasztai erdőben, délután pedig gr. Károlyi Istvánné és gr. Károlyi Sándor látogatták meg Őfelségeiket Gödöllőn.

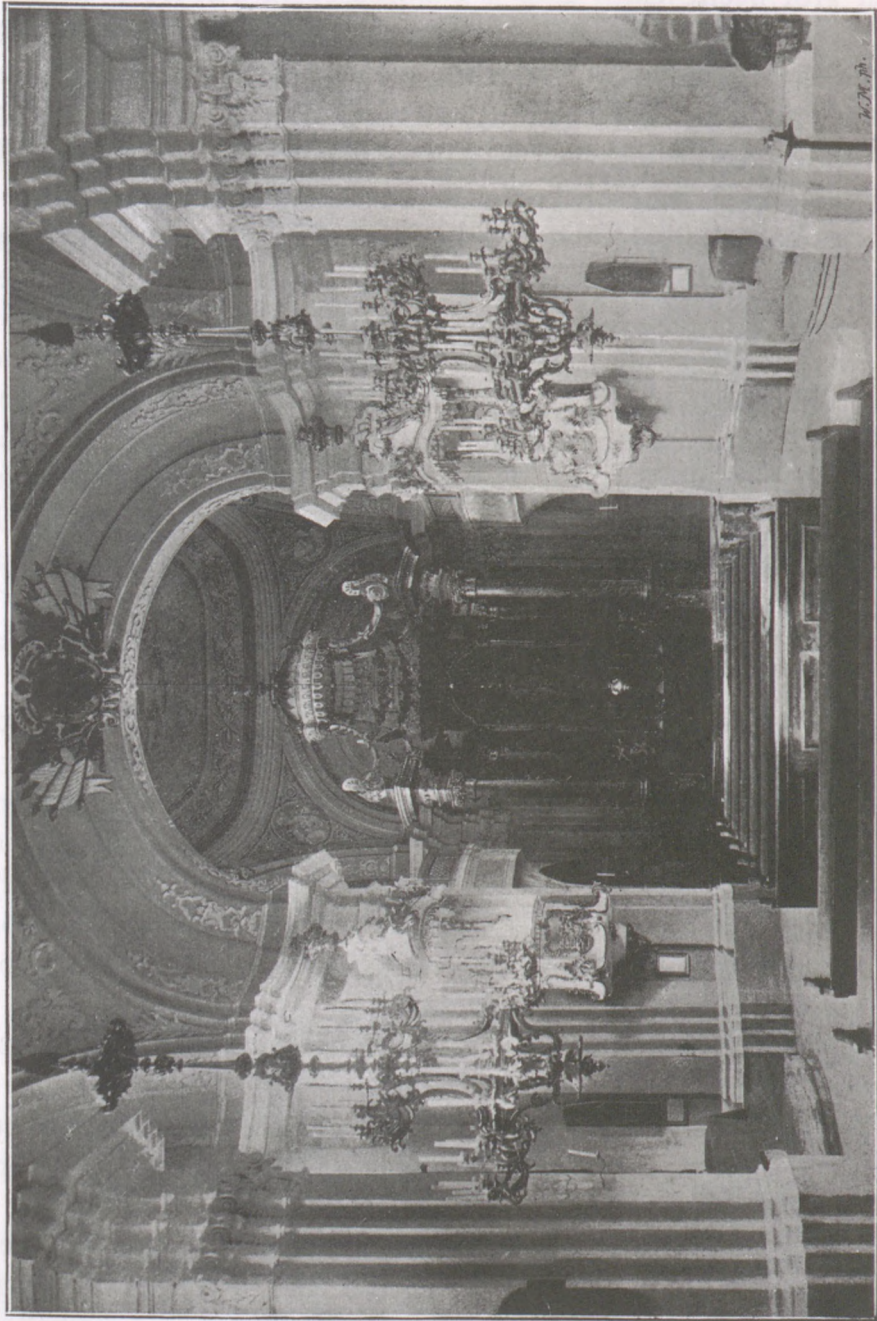
A trónörökös pár azonban még aznap este tovább utazott Prágába, a trónörökös akkori állomás helyére.

Míg Rudolf trónörökös Prágában állomásozott, Királyunk csak ritkábban láthatta.

Igy megtörtént, hogy egyszer már vagy három hónapig nem találkoztak. Királyunk ekkor éppen Gödöllőn időzván, meghívta a trónörököst vadászni.

A vonat, mely a várva-várt kedves vendéget volt hozandó, délután érkezett meg. A Király a kastélyban várt fiára, de a közelgő viszontlátás öröme annyira izgatottá tette, hogy már fent a kastély termeiben nem bírta bevárni s csibukjával lejött az udvarra,

Erdélyi felvétele.

A gödöllői kath. templom.

Itt sétált fel s alá, minduntalan óráját nézve. Végre a vonat füttyentett . . . néhány percz . . . s az udvari fogat a kastély elé robogott. S a szerető apa, a koronás király, kifutott a kastély elé, s meg sem várta, míg a hintó megáll, felugrott a kocsiba, s összeölelte, csókolta egyetlen, kedves fiát.

A gödöllői séjourokra ez az évtized nagy változást hozott. Királynénk, orvosainak tanácsára, lemondott a lovaglás nemes szenvedélyéről.

Nem megy többé «Szép Heléná»-jával, sem a «Coral Nymph»-el

Részlet a felsőkertből.

Erdélyi felvétele.

a falka után! A versenyekre leásott magas akadálygátakat azóta az eső lassankint egészen elmosta, s magas fű nőtt rajtuk. Síroknak hihetné most az idegen. Valóban azok is; egy nemes szenvedélynek elmúltát hirdetik!

Királynénk betegségének, az ischiasnak, legjobb gyógyszere a verőfényes napsugár, s mióta ez a baj gyötri Királynénkat, a gödöllői napokat nagyrészt sétával tölti.

A 80-as évek elején a Felséges Asszony, mint igazán jó anya, minden gondját már-már nagy leányának — Valéria főhercegnőnek nevelésére fordítá.

A királykisasszony minden nap korán — már 7 óra előtt — kelt, s ilyenkor rendszeren meglátogatták őt felséges szülei; majd a komoly tanórák következtek.

Héttől testgyakorlati leczkék, nyolcztól pedig tudományos tárgyakra került a sor — egészen tíz óráig.

Rendkívül szívesen hallgatta Valéria főhercegnő Rónaynak előadásait a történelemből. Aztán a zongoraóra következett, este hatkor pedig az ebéd. A lefekvés ideje kilencz óra volt. Királynénk szeretett jelen lenni ekkor. Együtt imádkozott leányával s aztán egy bucsúcsókkal vált meg tőle.

Rendkívül érdekes, hogy mily gondos és figyelmes anya volt a Királyné; környezetének nem volt szabad eltagadni leányának legkisebb hibáját sem!

Mikor a királykisasszony szavalni tanult, Királynénk sokat foglalkozott vele, s gyakran declamált előtte. A táncztanár is megfordult Gödöllőn s a csárdást pompásan járta Valéria.

A közönség ezen időből néhány érzéssugta költeményt is ismer a főhercegnőtől, ki a mi nyelvünkön írta ezeket az első kísérleteket. Kedves versikék azok, melyek közt rajzok, vígjátékok is vannak, s melyeket magának és környezetének kedvére írt. Bizonyára a legkedvesebb családi idillek egyike marad az a vidám est, melyet Valéria főhercegnő 1884-ben Felséges Asszonyunknak névnapjára rendezett. Titokban két iskolás leányról egy színdarabot írt, melyet Erzsébet napján Amália hercegnővel — Károly Tivadar bajor herceg leányával — együtt adtak elő.

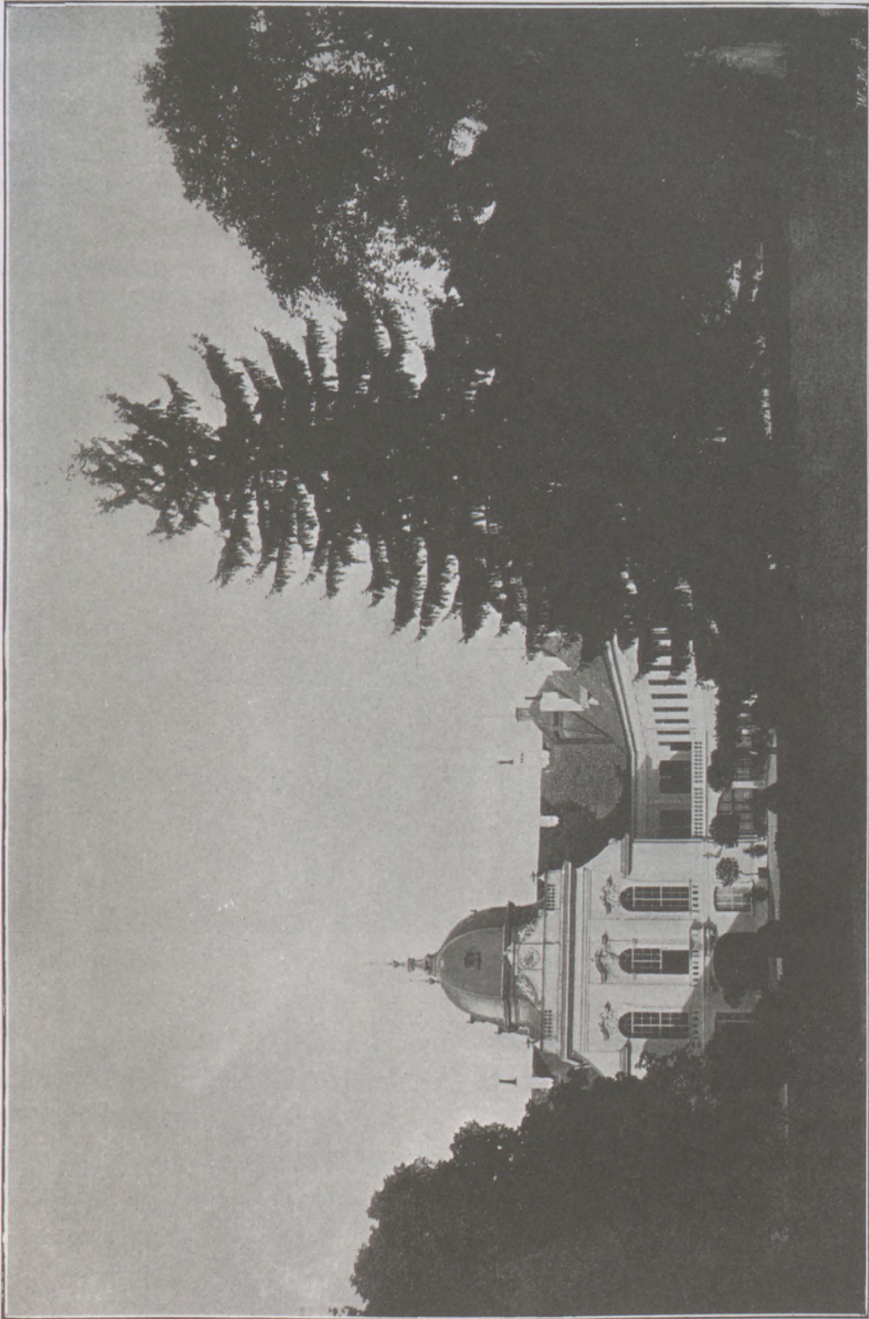
Ugyanezen alkalomra egy hét soros verset is írt, úgy kezdve a sorokat, hogy azoknak kezdőbetűiből «Erzsébet» került ki!

Rendkívül kedves mulatsága volt sok éven át Valéria főhercegnőnek a gödöllői szüret.

Az uradalmi présház nagy négyszögletű épület, a középső homlokzata emeletes. Itt van a nagy terem, melynek három magas ablaka a présház tágas udvarára néz.

A szüreti munka már korán reggel megkezdődött. Piros pozsgás leányok, tagbaszakadt legények víg nótázás közben szedték a méz-édes gerezdeket, s valamennyi csinosan volt felöltözve, mert tudták, hogy a kis királykisasszony meglátogatja őket.

Részlet a felsőkertből.

Erdélyi felvétele.

Rendesen tíz óra után meg is érkezett Valéria főhercegnő Rónayval, s a Királyné néhány udvarhölgyével. Néha a Felséges Asszony maga is kijött. Mozsárdurrogás és lelkes éljenzés fogadta a magas vendégeket, a kik gyönyörködve nézték a vidám dolgozókat.

A kis Valéria főhercegnő azonban kivált a néző publikumból s maga is a szedők sorába állva, derekasan dolgozott. Roppant nagy öröme volt, ha egy hatalmas fürtre bukkant, s azt azonnal a Királynénak vitte, a ki minden ilyen diadalmi fürtből evett egy-két szemet.

Shadow és Plato.

Erdélyi felvétele.

Néhányszor kivitték Rusztimót is, a buksi kis szerecsent, a kit a puttonyosok közé soroztak be. Az apró fekete emberke, hátán a puttonnyal, a mint ügyetlenül csetlett-botlott a szedők között, igazán úgy nézett ki, mint valami szüretelő krampusz. Ügyetlenségein roppant jól mulatott a kis Valéria főhercegnő.

Ezalatt a présház udvarán hatalmas üstökben főtt a pompás gulyás. A cigányok is megérkeztek, s éldelegve szimatolták a paprikás kitűnő illatát. Délben az egész munkásnépség lakomához ült s a magas vendégek a nagy terem ablakából nézték végig a kedélyes banketet.

Ebéd után a morék keresztbe tették a vonót s tüzes talp alá valót húztak. A fiatalság tánczra perdült s a kis Valéria főhercegnő kiszemelte a legdélcegebb tánczospárt, s a legény is, lány is egy-egy aranyat kapott.

Mikor pedig a magas vendégek eltávoztak, ismét mozsárdurrogás üdvözölte őket, s lelkes éljenzés visszhangzott a gödöllői szőlőkben.

1884-re esik az első hosszú ruha idillje. A kis királykisasszonyból egy varázsütésre Ófensége Mária Valéria Főhercegnő lett! Az utolsó kurta ruha oda került, a hova az utolsó bábu, s a gyermekévek, gyermekálmok határvonalát jelezte az az egy arasznyi szövet, a melylyel a toilette több lett.

Az első hosszú ruha! Mennyi vágy, mennyi remény, mennyi édes álm, boldog sejtés szép emléke fűződik az első hosszú ruhához! Legyen porleány, grófkisasszony vagy hercegnő, csodálatos egy érzés az, mint mikor a bimbó rózsává pattan. Egy nap, egy éjjel, s a hófehér ágyba tegnap még gyermeklányka feküdt le s ma egy búbajos asszony, egy komoly, érett nő kel ki belőle. Egy éjjel, s a rózsabimbó szépet álmodott s másnap életveg piros szirmain csillogott a hajnal harmatgyöngye!

Szerencsés Gödöllő, hogy a magyar királykisasszonynak ez az édes emléke is csak erősebben fűzi lelkéhez a szülőföld drága képét, hogy, mikor az első hosszú ruha örömei jutnak eszébe, akkor is Gödöllőre kell visszagondolnia!

A királykisasszony mindig vidám, jókedvű volt Gödöllőn. Egyszer Auersperg Aglája hercegnővel, e kedves barátnőjével sétált, midőn megpillantottak egy vándor verklist. Kedvök jött a kastélyba híni, hol a rokkant vitézzel egy óra hosszáig forgattatták sípoló hangszerét, ők meg tánczoltak mellette, mint két boldog gyermek. Aztán a sípládást jól megjutalmazva bocsáták el.

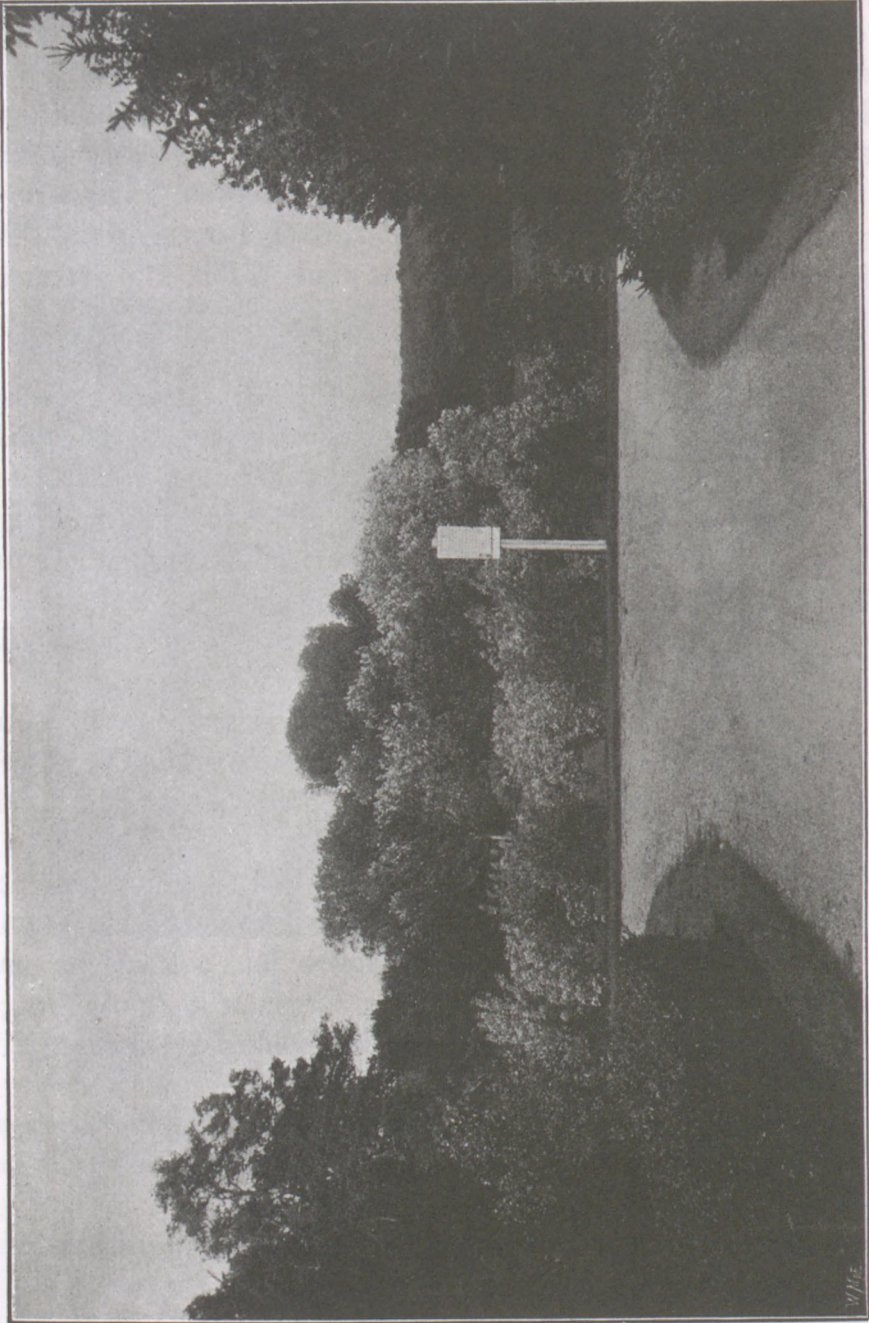
Menyasszony korából különösen két bájos történet tartja magát a nép között, s ezek után érthető lesz az a rajongás, melylyel Gödöllő népe beszél tündérfő királykisasszonyukról.

Egy alkalommal egyik udvarhölgyével sétált a városka utczáin s csinos porleánykával találkozott. Megszólította:

— Hová mégy?

— A fonóba.

Erdélyi felvétele.

Az alsó kert.

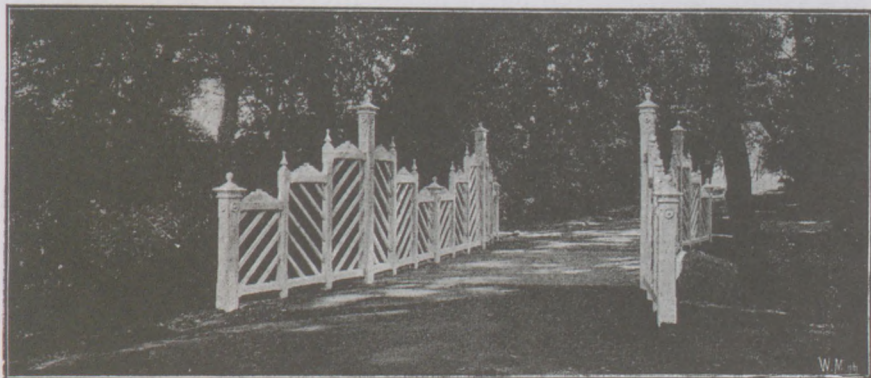
M/E

- Én is szeretnék megtanulni fonni.
- Én szívesen megtanítanám.
- Megyek hát veled a fonóba. Megnézem.

Útközben kérdi tőle a királykisasszony:

- Már nagy leány vagy, vajjon van-e már jövendőbelid?
  - Van bizony, de nagyon félttem, mert most katona.
  - Hát mért félted azért?
  - Mert a katona hamar hűtelen lesz. Elszeretik.
  - Látod én nem félttem a jövendőbelimet, mert nekem is van s az is katona.
  - No bizony arra is jó lesz vigyázni, kivált ha szép legény!
- A királykisasszony vidáman nevetett e kedves naivságon, aztán

Rákos hídja az alsó kertben.

Erdélyi felvétele.

bement a fonóba, kezébe vette az orsót s fonni tanult. Elment azután is még többször. Közben módját találta, hogy a paraszt lány katonája levelet kapjon, melyben meg volt írva, hogy hú maradjon ám a Sárijához, mert az igen derék leány.

Auersperg hercegnőn kívül volt a királykisasszonynak egy másik kedves játszótársa is. Nem hercegi szülőktől származott, csak egy szegény besnyői vasúti őr volt az apja.

De bizalomban, szeretetben igazi vetélytársa volt a kis Véner Mariska a ragyogó szépségű Auersperg Aglájának. A gyermekkor hozta őket össze, de a barátság szálai annyira erősek voltak, hogy a kölcsönös érintkezés csak akkor szűnt meg, midőn Valéria főhercegnő férjét követve, elszakadt Gödöllőtől.

A kis királykisasszony órákig elmulatott a szegényes őrházban, életvidor, szép társnőjével, s ha nem mehetett ki Besnyőre, Mariskának kellett a kastélyba jönnie. És nem volt nap, hogy a két gyermekleányka együtt ne lett volna.

A királykisasszonyból aztán bűbajos szép, boldog menyasszony lett, de a gyermekálmok s azoknak részese, a vasúti őr egyszerű lánya, nem lettek feledve!

Mária Valéria főhercegnő vőlegényével együtt ellátogatott a besnyői játszótárshoz — bucsúzni!

— Gyere Mariska! menjünk az erdőbe! — s bebarangolták még egyszer a dalolásuktól annyiszor hangos erdei utakat, fölkeresték a rejtett helyeket, hol ártatlan örömben annyi kedves óra tűnt el, s jártak a boldog gyermek-émlékek illatos mezőjén, még egyszer összegyűjtve elmúlt szép idők tarka virágait.

S a hosszú séta után elbucsúzott a két barátnő. Valéria főhercegnő megcsókolta a szomorú lánykát s mindkettőjük szemébe oda-lopta fényes könnyét a válás fájdalma.

A megközelíthetetlen távolból összefutott utak itt ismét szétváltak, de az a ragyogó köny a királyleány szemében, drága pecsétje volt az őszinte barátságnak, s ki tudja, nem arra gondolt-e a bucsúcsók alatt, hogy az a boldogság, melyet a jövő ígér neki, lesz-e olyan meleg, olyan verőfényes, mint az, a melynek részesétől most bucsút vett, talán mindörökre? . . .

. . . És nem kérhetjük-e bizvást ez apró történetkének után, hogy van-e a kerek földön más királyleány, kit a föld népéhez a bizalmas érintkezés ily szoros kapcsolatai kötöttek volna valamikor?

Ez csak a gödöllői vidám égélj alatt történhetett meg, ott is úgy, hogy egy jószívű királyleány felett mindig a kedély ege ragyogott.

Mária Valéria főhercegnő már régen jó feleség, már régen boldog anya. De bizonyára még most is sokszor eszébe jut Véner Mariska s a gödöllői szép napok emléke, mely elszakíthatatlanul össze van forrva a gyermekévek egyszerű, de bűbajos történetével!

Valéria főhercegnő távoztával, mintha a gödöllői királynapok fénye is megbágyadt volna, a vidámság eleven színét felváltotta a csendes bánat szürke borulata, melyből csak a letűnt napok édes emlékei ragyog-

Erdélyi felvétele.

Valéria főhercegnő dajkájának családja.

nak elő, mikor a magára maradt királyi pár felkeresi gödöllői csöndes otthonát. Uralkodói gondok közben nem szabadulhatva egy feledhetetlen sorscsapás emlékétől — Királyunk a munkában talál vigaszt s vadászati kedvteléseiben szórakozást — Királynénk pedig, ha megtér évenként ez egyszerű magyar falu csöndes magányába, az egész napot szabadban, a mezőn s kedvencz erdeiben tölti el sétáival.

A Király s Királyné megszokott életmódján már évek óta kevés változás esik.

A betemetett hattyús tó.

Erdélyi felvétel.

Királyunk Gödöllőn igen korán szokott kelni; azonnal megreggelizik s aztán íróasztalához ül. Életrendje voltakép Gödöllőn is folytonos munka — vadászatokkal megszakítva.

Délelőtt csak ritkán, nagyobb hajtóvadászatok alkalmával hagyja el Őfelsége a kastélyt s rendszerint a folyóügyeket végzi, melyeket Pápay István titkos tanácsos referál, ki maga a született pontosság és lelkiismeretesség. A kabinetiroda főnökét, a ki főként az utóbbi időkben betegsége miatt sokszor van akadályozva funkciójában, König Károly udvari tanácsos helyettesíti.

Gödöllön számolt be a Királynak föld körül tett útjáról 1893. október 19-én Ferencz Ferdinánd főherczeg is, a ki egyenesen azért sietett a kastélyba.

A katonai ügyek előadója Paar gróf főhadsegéd.

Délelőtt 11 órakor van a dejeuner, este hat órakor pedig az ebéd. Délután négylovas hintón vadászni megy Őfelsége, többnyire egyedül, csak Pettera fővadászmester kíséretében.

Egy ilyen vadászkocsizásból a nyolczvanas évek elején, mulatságos kis epizód maradt fenn.

A király ezúttal csak kétlovas hintón ment vadászni Szent-Jakabra s a fogattal éppen szembe jött a postás az ő hivatalos kordéján. Az atyafi, áthatva hivatása méltóságától, szörnyű túlkölést vitt véghez, hogy térjen ki az úri fogat. Már majdnem egymásra hajtottak s végre is az udvari fogatnak kellett kitérnie.

A Király megállította az önérzetes parasztot s szeliden kérdezte tőle:

— Hát mért nem tért ki maga?

— Azért, mert a magyar királyi posta senki fiának se tér ki!
— hangzott a büszke felelet.

— Igen jól van! — válaszolta mosolyogva az Uralkodó s egy királyi «virgóniá»-val jutalmazta meg a derék postást.

Királyunk nem sokat törődik a konyhával. Rendes körülmények közt kevés változattal, nap-nap után ugyanazok az ételek kerülnek asztalára. Úgy a dejeunernél, mint a dinernél borokat és müncheni sört szolgálnak föl. Királyunk az utóbbit kedveli. Ebéd után szivarra gyújt a Király, kis ideig beszélget vendégeivel, aztán visszavonul ismét írószobájába s kilencz órakor lefekszik. Tíz óra tájban már a kastély egész környéke csöndes.

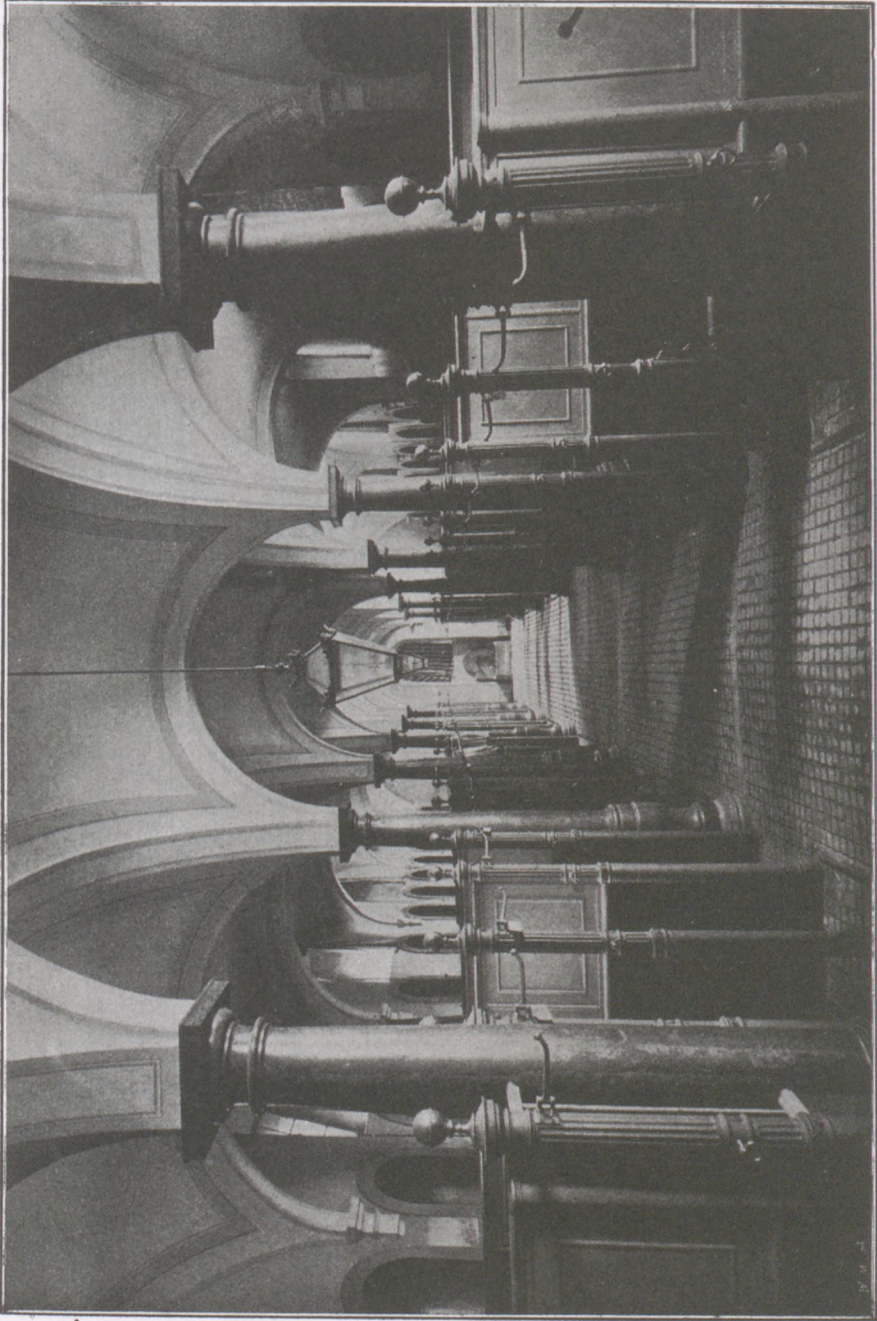
Éjjel a gödöllői csendőr-őrs ügyel arra, hogy a palota környékén zaj ne legyen. Az udvari csendőrség nem tesz szolgálatot.

Hogy milyen gyöngédséggel örködnek az Uralkodó nyugalma fölött, arra érdekes világot vet a következő eset.

A nyolczvanas évek elején Mondl báró, a Király akkori főhadsegéde, távirati értesítést vett Berlinből, hogy egy szocziálista megszökött onnan Gödöllőre s rosszban törí a fejét.

Mondl bárónak sok álmatlan éjszakát okozott ez a távirat. Titok-

Az istálló.

Erdélyi felvétele.

ban nyolcz udvari csendőrt hozatott le Bécsből s azokat az udvari ellenőr házánál szállásolta el, úgy, hogy nappal ki sem mozdulhattak szobáikból, nehogy a Király megtudjon valamit. Éjjel aztán a Király hálószobája elé állíttatott egyet-egyet. A parkot pedig s a kastély egész környékét a megszaportott gödöllői csendőrőrs szállta meg. Mondl éjszaka maga is járt-kelt s intézkedett.

Reggel, midőn a Király fölébredt, az egész titkos őrség visszavonult.

A kastély alatti út.

Erdélyi felvétele.

És ez így tartott egész őszön át s a Király mit sem tudott róla!

Sándor szerb királynak, midőn Gödöllőre jött, feltűnt, hogy egy katonát sem lát s megkérdezte Királyunktól, hogy biztonságban érzi-e magát minden őrség nélkül. Őfelsége az éljenző embertömegre mutatott s mosolyogva válaszolta:

— Ezeknek az embereknek szeretete biztosabb őrség egy egész hadseregnél!

Az újabb időkben sohasem tartanak Gödöllőn nagyobb ünnepeket s meghívott vendégek, különösen nagyobb számban, nem

fordulnak meg a kastélyban. De a Királyi Család tagjai közül néhányan rendes vendégei Gödöllőnek.

Igy a toscanai nagyherczeg, Ferdinánd, Királyunk nagybátyja, minden őszszel eljön s néhány hetet tölt itt vadászattal. Roppant szereti Gödöllőt, hova nemcsak vadászszenvedélye, de a magyar nép tiszta, meleg ragaszkodása is vonzza.

A nagyherczeg igen előzékeny és leereszkedő, gyűlöli a gögös, büszke embereket. Néhány év előtt történt, hogy midőn az alsó parkban sétált, egy 66. sz. gyalogezredbeli tartalékos hadnagygyal találkozott, de ez nem ismerte őt fel, így tehát oda se nézett a nagyherczegnek.

A nagyherczeget azonban igen érdekelte a hadnagyocska, ki az ő ezredének egyenruháját viselte, megkérdezte tehát, hogy kihez volna «szerencséje»?

— Mi köze hozzá?! — volt a hadnagy udvariatlan válasza.

A nagyherczeget ez annyira meglepte, hogy csak ennyit válaszolt:

— Csak azért szerettem volna tudni, mert az én ezredem egyenruháját viseli! — ezzel sarkonfordulva elsietett.

Ferdinánd nagyherczeg annyira kedveli az egyszerű háztartást, hogy Gödöllőre soha sem hoz szakácsot, hanem jó magyar házi kosztón él s valahányszor megválnak Gödöllőtől, mindig sajnálja, hogy azt is nem viheti magával.

Ha vadászni megy, ebédjét mindig magával viszi a vállán, egy vadásztáskában, s ha a kísérő erdész nem hozott magával ennivalót, megosztja vele még az utolsó falatot is.

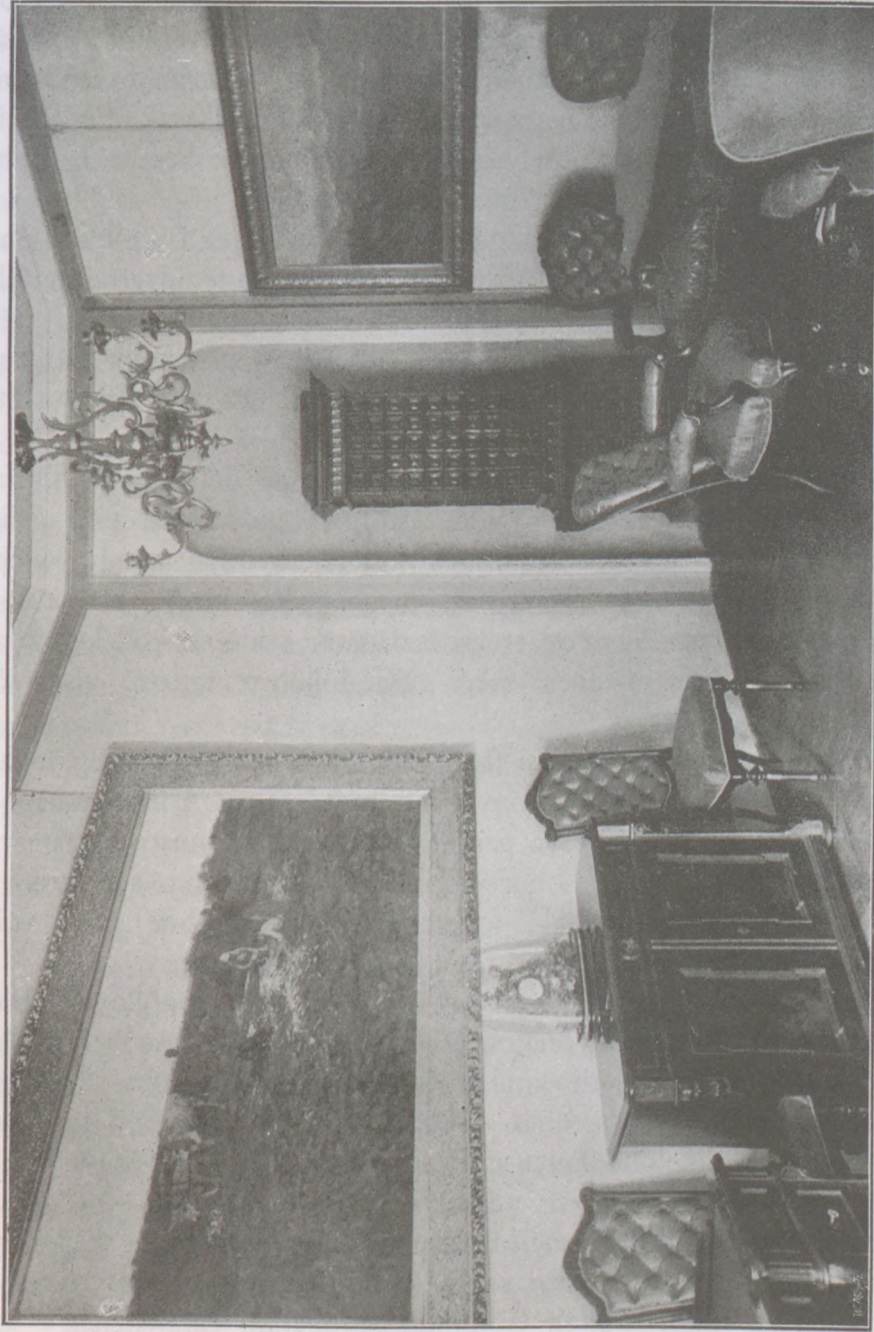
A nagyherczegről tudvalevő, hogy igen jó lövő s ha elhibáz néha egy-egy szarvast, azonnal kiszabja magára a büntetést. Nyomban egy arany «büntetéspénzt» fizet szarvasonkint az illető erdésznek, kinek kerületében rosszul lőtt.

De ha jól talál, sem vész kárba az arany, mert a séjour végén a hány szarvast lőtt, annyi aranynyal jutalmazza meg az erdészeket.

Néha vaddisznóra is kimegy a «Juharosba». Az ilyen vadászaton a nagyherczeg a legizgatottabb s igen nagy az öröme, ha egy szép agyarást ejthet zsákmányul.

Ha cserkészni megy, igen szereti az esős időt s azért reggel, a mint a kastély kapuján kilép, rendszeren az az első szava az öreg portáshoz;

Gisella bajor hercegné szalonja.

Erdélyi felvétele.

— Mit gondol, lesz-e eső?

Gödöllön kívül igen szeret még vadászni a mácsai vadászterületen is s minden évben elmegy oda néhány napra. Ilyenkor a mácsai kastélyban száll meg, a hol külön lakosztály van számára berendezve.

A fotografálással is nagy előszeretettel foglalkozik Ferdinánd nagyherceg s a képeket, melyeket teljesen önmaga készít el, többnyire az Uralkodó Ház tagjai közt osztja szét.

A nagyherceg bevárja minden évben Őfelségét a Királyt s csak azután utazik el Gödöllőről, hol ekkor a királyi nagy udvartartás felpezsdíti ismét az életet.

Ugyancsak minden évben eljön Gödöllőre Lipót bajor herceg is, ki mint Gizella főhercegnő vőlegénye volt itt először s azóta nagyon megszerette Gödöllőt és a gödöllőieket.

Reggel, már korán elindul az erdőre s csak dél felé tér vissza. Délután ismét cserkészni megy. Testestül lelkestül vadász, még pedig nagyon szerencsés vadász. Különben kitűnő lövő is, mindig ő ejti el a legszebb zsákmányt. Királyunk megengedte, hogy az ő külön vadászterületén, Szt.-Királyon is vadászhasson s ide szokott leggyakrabban kijárni. Igen kedveli még a Gödöllőhöz tartozó visegrádi vadászterületet is.

1893-ban, egy augusztusi forró délutánon, Jenő főherceg lovagolt ki Gödöllőre, a nélkül, hogy valaki tudta volna. A kastély kapujában leszállva lováról, a felső parkban sétát tett s onnan visszatérve a nagyvendéglőben meguzsonnázott; azután visszalovagolt Pestre.

A korán elhunyt László főherceg 1894. október 28-án volt Gödöllön, egy hajtóvadászaton, mint Királyunk vendége.

Ugyancsak 1894-ben idegen vendége is volt Gödöllőnek. Hat szalonkocsiból álló udvari vonaton érkeztek meg 1894. október 15-én Őfelsége és Sándor szerb király kíséreteikkel Gödöllőre. Mindkét uralkodó drapszínű vadászruhát viselt. Gödöllön Ferdinánd toscanai nagyherceg, Hohenlohe herceg főudvarmester és a gödöllői hivatalos személyiségek vártak az udvari vonatra.

A két uralkodó a vasútról egyenesen a vadászatra hajtatott, melyből visszaérkezve, Sándor szerb király átöltözött, hogy látogatást tegyen az akkor szintén Gödöllön tartózkodó Királynénál.

Délután öt órakor fogadta Királyasszonyunk a szerb király tisz-

telgését s utána fél hat óraker a kastély dísztermében udvari ebéd volt, a melyen résztvettek: a Király, a Királyasszony, Sándor szerb király, Lipót bajor herceg, Ferdinánd toscanai nagyherceg, Csirics alezredes, a szerb király első szárnysegéde, Kotz báró vezérőrnagy, Hohenlohe herceg lovassági tábornok, főudvarmester, Lichtenstein herceg vezérőrnagy, főlovászmester, Wolkenstein gróf főkonyhamester, Paar gróf lovassági tábornok, főhadsegéd, Buttlar báró őrnagy, szárnysegéd, Tengler őrnagy, szárnysegéd, Nopcsa báró, a Királyné főudvarmestere, Festetich grófnő, a Királyné udvarhölgye, Ferenczy Ida alapítványi hölgy, Kerzl dr. udvari orvos, Gebattel báró, bajor százados, Lilien báró százados, kamarás.

Az udvari ebéd után a két király és kísérete hét óra 30 perczkor külön udvari vonaton Budapestre utazott vissza.

Királynénk Gödöllőn szintén korán kel s már hét óraker sétára indul, a honnan visszatérve, egyszerű reggelijét költi el. Különben a Felséges Asszony semmit sem tesz előre meghatározott időközökben. Ép így az evésnél sem köti magát semmiféle időponthoz s akkor eszik, mikor megéhezik. Rendesen egy pohár tejet iszik s hozzá néhány falatot eszik barna rozskenyérből. Kedvencz szokása, hogy a majsorságban ő maga választja ki azt a tehenet, melynek tejéből inni akar.

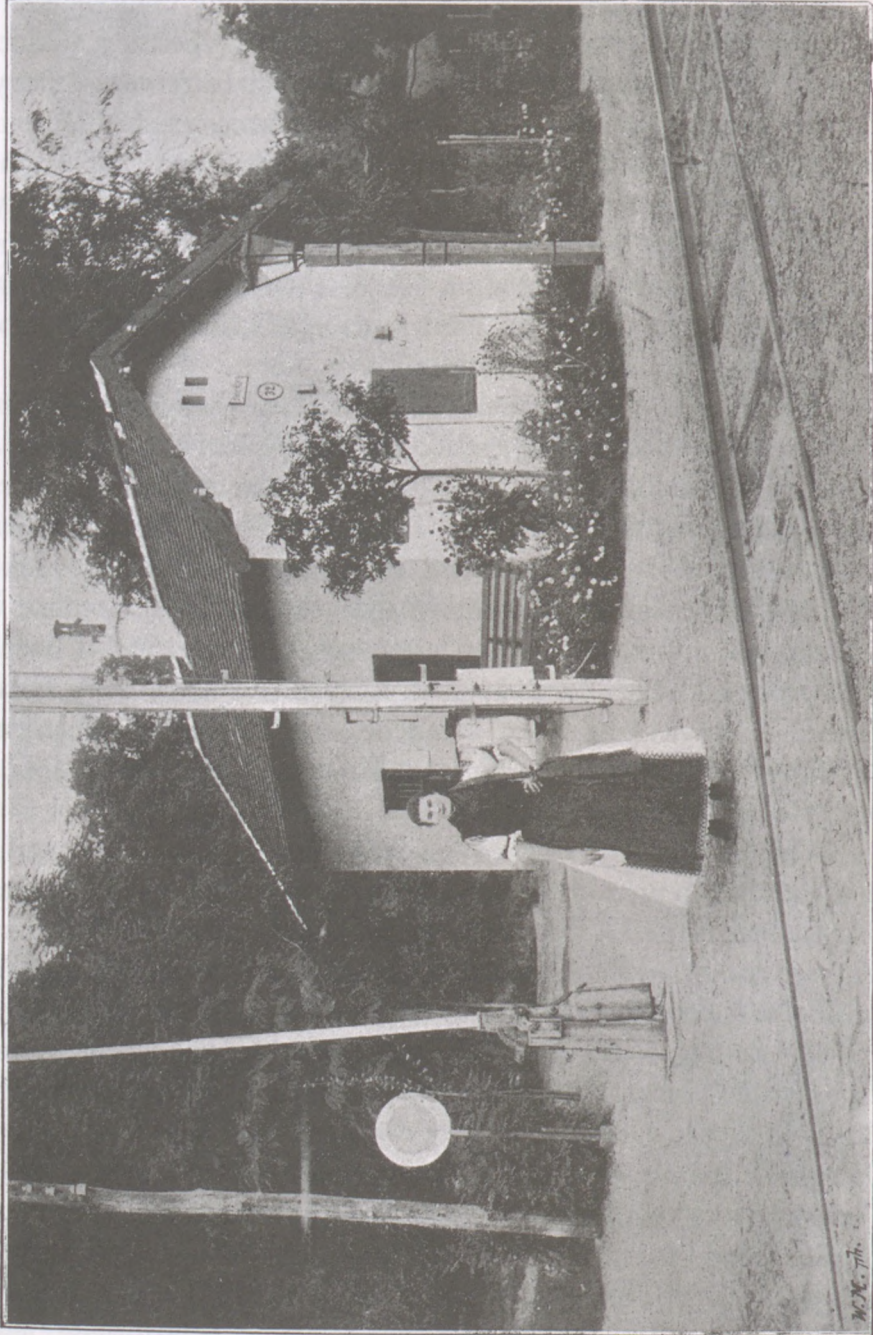
Valahogyan meghallotta egyszer a Királyné, hogy van Gödöllőn egy leány, a ki híres a jó főztjéről.

A Felséges Asszony kíváncsi lett erre a csodaszakácsnéra s csakhamar megtudta, hogy az az egyik udvari tisztviselőnek a gazdasszonya.

Kóstolónak süttetett vele egy nyulat, nem «à la crème», hanem — magyarosan. A nyúl pompás volt. Másnap már szalonkával kellett a lánynak remekelni s a szalonka csakugyan — remek volt. A Királyné annyira el volt ragadtatva ettől a különleges, de módfelett ízletes magyar szakács-virtuóizástól, hogy a «titkos» peccenyékre meg-invítálta a Királyt is.

Hanem a főszakács otellói féltékenykedéssel vett tudomást ezekről a magyaros szörnyűségekről s mód felett csodálkozott, hogy azokat egyáltalában dicsérni lehet? És ki tudja, az önérzetében mélyen megsértődött konyha-művész nem csinált volna-e kabinetválságot, ha Őfelsége, az áldott jószívű Királyné, nem siet biztosítani legmagasabb bizalmáról és teljes megalégedéséről...

Erdélyi felvétele.

Véner Mariska.

M. N. 77.

A délelőttöt rendszeren lakosztályában tölti el a Felséges Asszony szellemi szórakozással. Sokat olvas, élénk figyelemmel kíséri az irodalom egyes mozzanatait. Különös kedvencze a németek közt Heine. A magyarok közül Jókait szereti. A Királyi Család tagjai nagyon sok szép, hangulatos versét ismerik a Felséges Asszonynak s a mély érzéssel megírt költemények közül egy-kettő a lapokban is megjelent. Évekkel ezelőtt Királynénkat a görög nyelv klasszikus szépsége bájolta el s most már nemcsak Homért és Herodotot for-

Valkói erdőrészlet.

Ferdinand toscanai nagyherczeg fényképfelvétele.

dítja kitűnően, de az olymposi költők zengzetes nyelvét folyékonyan beszéli is.

A délután folyamán, úgy négy óra felé teszi meg Királynénk második nagy sétáját, rendszeren a görög nyelvmester vagy egy udvarhölgye kíséretében, de nem egyszer teljesen egyedül is. Kedvencz sétahelye délután a Fácánkert — honnan gyakran ellátogat Besnyőre, Babathra és a Juharosba is —, reggel pedig a haraszi erdőn a «Valéria-út». Őfelsége igen szereti a természetet s maga mondá egy alkalommal:

— Oh! engem is csak a természet éltet! Évről évre mindig jobban megszeretem ezt az örökké szép életadó természetet!

... A gödöllői erdő tisztára söpört, széles utain büszke tartású, karcsú nő megy lassan, talpig fekete ruhában. Alakja fejedelmi, arczán az a szelid fönség honol, melyet sok szenvedés rajzolt oda, a kinek mélyen érző szive s fennen szárnyaló lelke van. Szelid, borongó tekintetében a jóság fénye csillan meg, a mint belevész az erdők sűrűjébe, vagy gyöngéd részvétellel nyugszik meg egy leperdült, hervadt levélen. Az őszi hangulathoz pompásan illik a sötét ruha s a magába vonuló lélek csöndes töprengése, mely vigaszt keres a múltban s megnyugvást a jövőben. Soha szebb kép, méltó keretben! S ez a fönséges gyászoló, ez a fejedelmi töprengő, Magyarország koronás Királynéja, a kinek egész kedélyvilágát, lebilincselő megjelenését oly híven adja vissza Jókai jellemzése: «Mosolygó fájdalom!...»

Ezt a hangulatot írja meg Erdélyi Zoltán is «Gödöllőn» című költeményében:

Őszi napnak méla verőfénye
Ráesik a sáppadó levélre.
Mintha bánat volna írva rája,
S attól volna olyan beteg, sárga.
Mintha minden levél panaszt tenne
Elmult nyárra, futó kikeletre!

Ritkul a lomb, útját már nem állja
Napsugárnak, alig is van árnya,
S az is olyan szomorú, oly bágyadt,
Kopottabbá teszi csak a fákat.
Harmat helyett fakadó levélen, —
Haraszt zördül minden nyomon, lépten.

Mint egy templom, díszeitől fosztva,
Mint egy kastély földig kirabolva,
Olyan lettél erdő! olyan árva!
Bús lesz az is, a ki utad járja.
Lelkére száll csöndes-édes bánat,
S megsiratja lombjavesztett fátat!...

Pietzner felv. Bécsben.

Mária Valéria Fohérszégné

... Hanem ha jó egy királyi asszony.
Miattad az könyet ne hullasszon,
Nagy bánatát altassad el szépen,
Járjon benned mindig verőfényben!
Ne zörrenjen összeaszott bokrod,
Halk-zizegőn suttogjon a lombod!

A felső kert.

Erdélyi felvétele.

Oh! mert a ki vigaszt keres nálad,
Olyan sokszor látogatta bánat!
Nagy szivében annyi nehéz emlék,
Fájdalmuktól annyi szív betelnék!
Fehér lelkén ott a bának árnya,
Hó-galambon sötét holló szárnya!

A Királyné!... ismered őt régen!
Még az öröm vidám idejében,

Szebb napokban, hogy legelőbb láttad,
S tudod azt is, mikor tört rá bánat,
Tudod azt is, mi az, a mit vesztett,
Ismered az — anyaszív-keservet!

S lásd! a vigaszt itt keresi nálad,
Tanítsd meg hát mindenik szál fádat
Bút elűző bűvös-bájos dalra,
Hogyha ez a nagy bánkódó hallja,
A szívébe csöndes érzés szálljon,
Fény reszkessen lelkében az árnyon!

Magyarország sok millió népe
Feléd fordul könyörögve, kérve,
Feléd fordul kérve, parancsolva;
S millióknak ez az egy a gondja:
Füved, fádat meg se tanítsd másra,
Egyre csupán: — a vigasztalásra!

Altató dalt készíts bánatának,
Szellőid, ha körülötte járnak,
Tanítsák meg lelkét feledésre,
Új életre kelő reménységre!
— Halld kérésünk', halld meg parancsunkat:
Vigasztald meg mi Nagyasszonyunkat!

Gödöllő földnépe, mely imádja Erzsébet Királynét, ha meglátja
délczeg, feketeruhás alakját, tiszteletteljesen tér ki útjából, mert tudja,
hogy a Felső Asszony nem szereti a kíváncsi tolakodást.

Ha megesik mégis, hogy ismeretlenül közelg hozzá egy-egy
öreg anyóka vagy gyermek, nyájas beszédbe ereszkedik velük. S a kik
hallották csöndes, lágy hangját s látták jóságos mosolyát s leeresz-
kedő szerénységét, — nem győzik áldani a magyarok Nagyasszonyát.

Az az igazán rajongó szeretet, mely Királynénk iránt a gödöllői
nép szívében él, egész mesekört fűzött már nevéhez.

Két év előtt történt, hogy a Királyné Besnyőre hajtattott s mi-
előtt leszállott volna a fogatról, meghagyta a kocsisnak, hogy hol
és mikor várakozzék reá. A Felső Asszony ezután elment egy-

Red felvétele Welsben.

Ferenc Salator Főherceg

maga a «Juharos»-ba sétálni. A gödöllői erdőségeknek legszebb részét képezi ez a hely, melynek hegyei a Cserhátnak végső kiágazásaihoz tartoznak.

A Királynénak már régi óhaja volt e helyeket bejárni. Alig mult el három óra, a Felséges Asszony útnak indult s keresztül-kasul bejárta az egész erdőt.

Midőn elérkezett az idő, melyre kocsiját megrendelte, vissza akart menni, de nem tudta, merre; kissé ijedten járt-kelt az erdőben, mikor két parasztemberre talált, kik sikárt szedtek a tilosban. A Királyné hozzájuk sietett és kérte őket, vezetnék ki az országútra. Az egyik kereken kijelentette, hogy ő biz nem ér rá, mert az idő pénz. A másik szerencsésebb volt. Azonnal lerakta batyuját s kész volt a kalauzolásra. Királynénk útközben kitudakolta nevét, lakását s családi viszonyait. Midőn az országútra értek, a Felséges asszony megköszönte szíveségét s ezzel elváltak.

Másnap egy erdőőr állított be a paraszthoz, hogy az erdőmesteri hivatalba vigye. A szegény ember kétségbe volt esve, hogy följelentették, a miért sikárt szedett. Társa pedig kárörvendve mosolygott szomorú sorsán.

Az erdőmesteri hivatalnál azonban csakhamar eloszlott kétségbeesése, midőn Kallina Károly főerdőmester tudára adta neki, hogy az a hölgy, a kit tegnap kikisért az erdőből — a Királyné volt, s azzal öt darab aranyat adott át neki. A jó embert nagyon meghatotta a dolog:

— Hej, ha tudtam volna, de máskép beszéltem volna vele!

Kedélyes kis epizód fűződik a Királynénak egy másik besnyői útjához, még a nyolczvanas évekből.

A besnyői zárda sekrestyés fráterének az volt a szokása, hogy, ha beeresztett valakit a kapun, először is kezét fogott vele s akár nő volt, akár férfi, hatalmasan megrázta kezét.

Egy alkalommal Királynénk csöngetett be a klastromba. A fráter beereszté s megmutatott neki mindent, azután ismét kibocsátotta, a nélkül, hogy felismerte volna a látogatóban Királynénkat. A gvardián épen kinézett az ablakon s észrevette, hogy a Felséges asszony távozik a zárdából. Lélekszakadva rohant le az emeletről s ez volt első szava a fráterhez:

— Megrázta a kezét!?...

— Nem! — felelte egykedvűen a fráter, de látván a zárda-főnök ijedt arcát, kíváncsian megkérdezte:

— Miért?

— Szerencsétlen! Hiszen az a Királyné volt!

— A Királyné!?... s a szegény fráter majd eldőlt ijedtében.

Tavaly történt, hogy a Királyné a besnyői kolostor feletti erdő-részben eltévedt és az erdőből a kijárást nem tudta megtalálni, mert drótkerítés zárta el előtte az utat. Szerencsére egy besnyői kapuczinus barát került arra, a kit a felséges asszony megszólított:

— Gödöllői lakos vagyok — mondá —, szeretnék hazatalálni, merre lehetne kérem kijutni az erdőből?

Az öreg barát, felismerve a Királynét, a kolostor kertjén keresztül — a besnyői templomig vezette.

A Királyné megköszönte fáradozását és kijelentette, hogy «ha már itt van, benéz a templomba is». S ezzel bement a kolostor ódon templomába és térden állva, összekulcsolt kezekkel fohászkodott.

Egy délelőtt a haraszti erdőben járt a Felséges Asszony, hol egy töpörödött vén koldussal találkozott, ki alamizsnáért könyörgött. A Királyné rendszeren nem szokott magánál pénzt hordani s így nem volt nála akkor sem. Hiába csitítgatta az öreget, hogy várjon csak, majd visszajövet ad neki alamizsnát, — az csak tovább kérte, hogy adjon neki a «kisasszonyka». — Majd könnyezve sóhajtott, hogy a «kisasszony» nem akar neki adni, s azért mondja «visszajövet majd kap».

— A Királyné megsajnálta a szegény, bizalmatlan öreget, s az épp arra menő erdőortól kért kölcsön egy forintot, mit oda adott a koldus kalapjába. A jó öreg alig akarta elfogadni a forintot, mert úgy-mond: «Nincs egy krajczárom sem, nem tudok visszaadni belőle», de midőn látta, hogy nincs reá szüksége, áldotta a «kisasszonykát», ki oly hamar elsietett, hogy még a kezét sem csókolhatta meg.

A haraszti erdőben pedig, egy öreg emberrel találkozott, a ki a hátán nagy köteg fát czipelt. Az aggastyán köszönni akart, és a mikor a kalapját megbillentette, az véletlenül leesett a földre. Nem tudott utána hajolni, hát egész alázatosan megkérte az előtte ismeretlen úriasszonyt, hogy segítsen a baján. A Királyné mosolygott és felemelte a zsíros kalapot.

Dittmar felv. Münchenben.

Dittmar

Prinzessin v. Luise.

Egy másik alkalommal sétája közben az isaszeghi úton hét-nyolcz éves parasztlányka jött vele szemben kis bögrével a kezében. A gyermek nagyon elbáméskodott, s olyan ügyetlenül ment neki egy útjelző oszlopnak, hogy a cserépcsupor összetörött. Természetesen zokogni kezdett, mire a Királyné hozzáment, vigasztalta, majd a mikor a szülei is előjöttek, pénzt adott nekik, hogy azon új csuprot vegyenek a megvigasztalódott leánynak.

Igy élnek ezek a történetkéek vidékünk lakói közt, s mint igaz mondák szállnak nemzedékről nemzedékre, hogy megörökítsék emlékét szeretett Királynénknak.

Királynénkat minden évben meglátogatja Gödöllőn Gizella bajor hercegnő, kit boldog menyasszonyságának emlékei fűznek ide. S hogy mily kedves a hercegnőnek ez az egyszerű magyar falu, azt legjobban bizonyítják e könyvhöz sajátkezűleg írt sorai.

Minden gödöllőinek igaz öröm tölti be keblét, ha évente viszontláthatja a szeretett hercegnőt, kinek jóságos arcza, s mosolygó kék szemei annyira emlékeztetnek felséges atyjára, a mi jó Királyunkra.

A hercegasszony Királynénktől öröklé a lovaglás szenvedélyét, s Gödöllőn ez a legkedvesebb szórakozása. Napjában kétszer is kilovagol pompás paripáján, s rendesen csak az udvarnagyja kíséri. Kiváló örömét leli abban, hogy bejárja az egykor oly kedves séta-helyeket, az ő rég itt virult boldogságának tanuit.

Királynénkat rendesen Ferenczy Ida alapítványi hölgy és Festetics Mária grófné kísérik el Gödöllőre, kik már évek hosszú során át élnek a Felséges Asszony oldalán s hűségesen töltik ott be magasztos hivatásukat. Minden magyar ember szívében csak örömet, csak megnyugvást kelthet az a tudat, hogy Királynénk ily két fenkölt lelkű magyar hölgyet ajándékozott meg bizalmával.

A Királyasszony főudvarmesteri hivatala, melynek oly hosszú időn át Nopcsa Ferencz báró állott az élén, s jelenleg Bellegarde gróf a főnöke, — valamint Feifalik Hugó titkár s Kekula Sándor udvari tanácsos szintén elkísérik Gödöllőre Királynénkat.

Őfelségével, Királyunkkal Paar gr. főhadsegéden és Pápay István kabinetirodai főnökön kívül még a következő udvari méltóságok jönnek rendszerint Gödöllőre: Lichtenstein Rudolf herceg főlovászmester, Alberti gr. és Bolfras szárnysegédek, König Károly udvari tanácsos, Marzsó

titkár, Wolkenstein gr. konyhamester, Claudy uti-marsal, Kerzl dr. udvari orvos, Ybl Lajos várkapitány, Kállay főudvarmesteri titkár stb.

A gödöllői udvartartás személyzete meglehetősen nagy: legtöbb a konyhaszemélyzet, a lovászok, egész sereg különféle szolgál s ezeken kívül még vagy 20 bejáró asszony és férfi.

A futárszolgálatot néhány udvari csendőr végzi, a távirdát pedig Budapestről kirendelt távirdászok látják el.

Királyunk páratlan jó természete mellett a szolgálószemélyzet csak a legkritább esetben változik, s Őfelsége igen ragaszkodik egy-egy kedvelt szolgálójához.

Az udvari cselédség régebben (a 70-es években) részt vett a nép multságain, s egy-egy parasztlakodalmon szép összeg folyt be a menyasszonyi táncznál. De később ezeket a mulatozásokat beszüntették.

A gödöllői kastélynak az udvar távollétében is állandó személyzete van, mely kivétel nélkül magyar, s feje egy udvari ellenőr, — jelenleg Roth Alajos, ki a budai várkapitánynak, Ybl Lajosnak van alárendelve. A park kezelése Borsos Ferencz udvari főkertész gondja.

Érdekes alakja a szolgálószemélyzetnek Tóth Alajos portás, — a «Lajos bácsi», a ki már 42 esztendeje szolgálja a kastélyt. Fiatalon került ide, s most, még öreg napjaiban is délczegen megállja helyét. Szolgált Sina bárót, majd a belga bankot, s most már 29 év óta a Királyt. Ugy összeforrt ő már ezzel a kastélylyal, hogy a míg elbirja díszes buzogányát, s a ragyogó ezüstitől fénylő libériát, nem akar, — de tán nem is tudna megválni tőle.

Meg kell még említenünk, hogy kik fogadják vagy kísérik ki Őfelségeiket, ha megérkeznek Gödöllőre; a pályaudvaron: Kapczy Vilmos főszolgabíró, Lénárd Pál csendőr százados s Egyed Lajos állomásfőnök, — míg a kastély feljárójánál: Ybl Lajos várkapitány, Deininger Imre kir. tanácsos, jószágigazgató, Pettera Hubert fővadászmester, Kallina Károly főerdőmester, Cserba Ferencz kir. járásbíró és Roth Alajos udvari ellenőr.

A Királynak és Királynénak a megjelent urak mindenikéhez van egy-egy barátságos szava, melegen érdeklí Őfelségeiket a nép helyzete és sohasem mulasztják el kijelenteni:

— Örvendünk, hogy eljöhettünk ismét a mi kedves Gödöllőnkre.

Dittmar feiv. Münchenben.

Erzold Prinz von Bayern

A bucsúzásnál pedig az elismerő szavak után rendszeren ezzel végzik Őfelségeik:

— A viszontlátásra!

S mikor a gödöllői parkban az utolsó levél is lehull a fáról, s a csiripelő verebek fázva gubbaszkodnak a csupasz ágakon, — a kastélyban is úr lesz ismét a csönd, s a környék eleven sürgés-forgás okozta zaját egyhangú szomorúság váltja föl.

Ott áll a pompás kastély szótlanul s kupolái mintha bóbiskolnának:

— Álmodjuk még egyszer végig a szép napok történetét, a virágfakasztó tavaszt, s a lombhullató őszt!

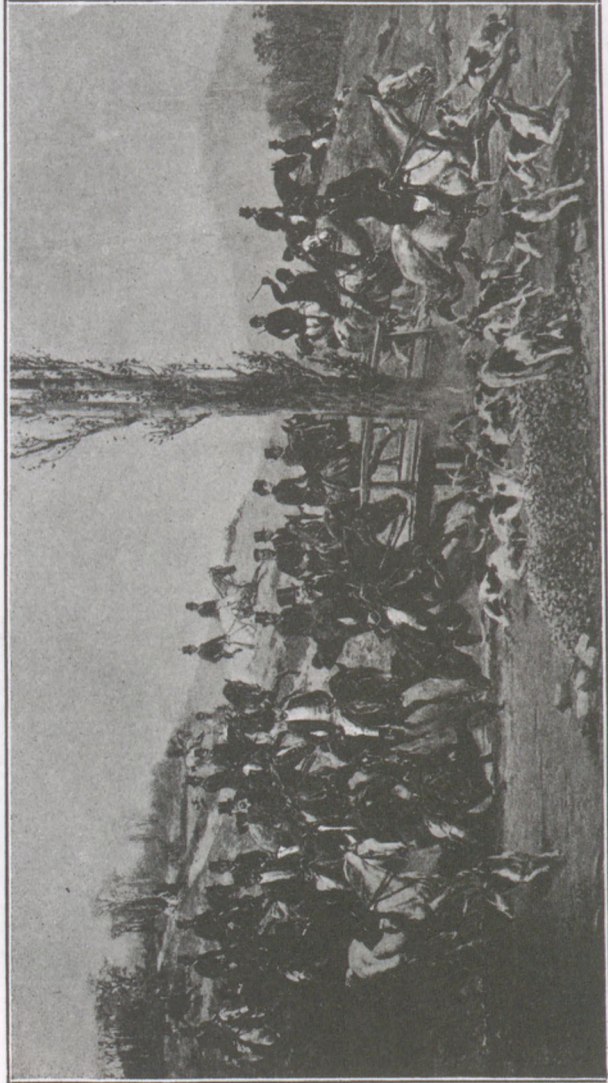
S az őszi szél halk füttyüléssel rebben el fölöttük, mintha azt mondaná:

— Jó éjszakát! Szép álmokat!

Aztán csönd lesz köröskörül! . . . Csönd!

Kossak festménye után.

Parforce-vadászat Kerepes mellett.

Angerer fényképe.

Altmorskas Kolall Hönst:
 Auf den tyvoff! auf den tyvoff! et lorgud Hön,
 Förfel zu isö blakt yafellan,
 fu lövigt mit lövö öta mörta Hön,
 lövö öta Hönur löv all' döröön,
 dan lövö öta lövöön önd lövöön! -

Engel
König von Dungen

D. 31 Oktober 1895.

UDVARI VADÁSZATOK.

erdős-bérczes szép hazánknak alig van még egy olyan pompás vadászterülete, melyre úgy ráillenék a királyi jelző, mint éppen Gödöllő és környéke. Mintha maga a természet is arra szánta volna, hogy lombsutogásos erdeiben fejedelmek űzzék a fölriasztott vadat, áldozva vadászszervenvedélyüknek.

Az erdők koronás királya, a büszke szarvas-gím, zavartalanul él rengetegében, s ha kicsalja a falkát a tisztás harmatos pázsitja, — bátran legelészhet, nincs mitől félnie. — Az erdő legóvatosabb, legridegebb lakója, a hatalmas vadkan, rőfögve turkál a bozótban, mert pagonya csöndjét ritkán veri fel fegyver dörrenése. Az őzikék százával tanyáznak a napos irtásokon s még a tapsifüles is bátorságra kap a csöndes bokor-aljban. A fáczánkakas egy-egy messzire hallható rikkantással mintha folyton biztatná a többit; a vadpulyka is nyugodtan szedeget s kapargál a száraz haraszton. Nem jár erre senki, a hatalmas erdőségek mélységes csöndjét nem zavarja semmi!

Csak ősszel, mikor a királyi vadásznak lövéseitől visszhangzik a Cserhát, — törik meg ez a nyugalmas csönd rövid időre! . . .

A királyi kastélyból zajtalanul gördül ki a négy, fehérparipás hintó. A ki találkozik vele s meglátja rajta azt a jóságos arcú, galamb-ősz vadászt, kerek, sastollas kalappal, egyszerű, zöld hajtókás kabátjában, talán nem is sejténé meg benne két nagy ország hatalmas urát!

Királyunk igen nagy vadász, s ezt a nemes szenvedélyt őseitől öröklé, — kikben ez évszázadok óta megvolt.

Már II. Ferdinánd, ha naponkint végig hallgatta két miséjét s a titkos tanácsulást is befejezte, azonnal elindult és estig vissza sem tért a vadászatról. Csak betegség akadályozhatta meg ebben a mulatóságában. Ellenben vihar, vagy bejelentett látogatások éppenséggel nem terelheték el, hogy szenvedélyét ki ne elégítse.

II. Ferdinánd hatalmas vadász volt; kitünően lőtt és a vadász-késsel is mesterien s vakmerően bánt, mikor néha vaddisznó-vadászaton erre került a sor. Waldeck Keresztély gr. egy vaddisznó-vadászaton az életét menté meg a túlmerész császárnak. A vadkan csak igen gyöngén volt megsebesítve s a császár rárohant és bízva ügyességében, vadász-késével akarta leteríteni, de a vad teljes erejével rontott a felségre, kinek ereje már hanyatlott. Szerencsére azonban ott termett a gróf, s hátulról leszúrta a bős vadkant.

A Habsburg-családnak, egész Ferencz József Királyig és néhai Rudolf trónörökösig még más tagjai is nagy tekintélyű Nimródok voltak.

Ha visszatekintünk az elmúlt három század udvari történetére, először is I. Miksával kell foglalkoznunk, kinek vadászkalandjai Tirol hegységeiben köztudomásúak voltak. Legismertebb, melyet Collin pompás költeménynyel örökített meg. A Martinswandon, hol oly csodálatosan menekült meg, magas fakeresztet emeltetett egy szédítő mélység fölött. A Király a meredek hegyen mászván, megsiklott, elbukott, gördült a mélység felé, midőn egyszerre lábfeje a bozótban megakadt és ő fejjel a mélység felé, úgyszólván a halál torkában függött. Rémes helyzetéből aztán Zipsz Oszvald, a híres zergevadász mentette meg. Egy más alkalommal Miksa óriás medvével állott szemközt, melyet szerencsésen elejtett. A brabanti erdőben épp akkor szűrt le egy szarvast, mikor az átugrotta őt. Ez az uralkodó a sólyomvadászatokat is kedvelte.

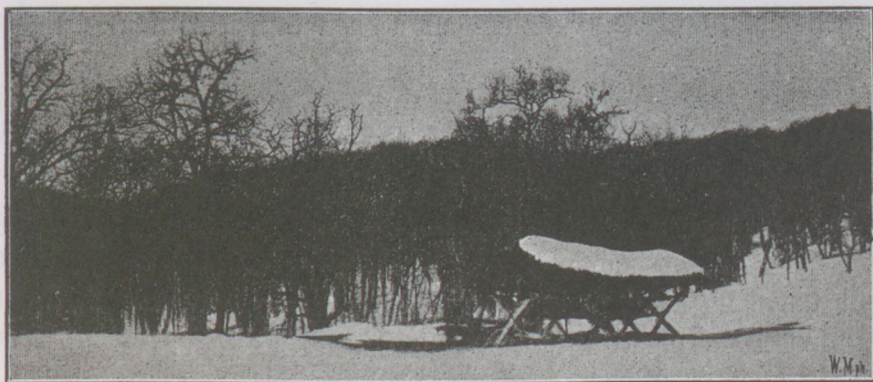

II. Miksa szintén nagy élvezetet talált a vadászatban. E célból megvette a bécsi Prátert, mely eredetileg igen jó vadászterület volt. Schönbrunn is, melyet 1570-ben építtetett, kezdetben vadászkastély volt. Ennek közelében gyakran tartottak vaddisznó-vadászatokat.

I. Lipótnak vadászszenvedélye is ismeretes. Lothringeni Károly, I. Ferencznek nagyatyja, meghonosította a francia parforce-vadászatot. Mantuai Eleonóra is nagy passzióval vadászott.

Lipót fiai: I. József, VI. Károly, szintén kedvelői voltak a vadászatnak. Károly királynak ez volt az egyetlen szenvedélye. Napokon át üldözte a vadat s nem bánta, ha bőrig ázott is. Károly király vadászatain soha senki más nem vehetett részt, mint szorosán az udvar

Szarvasvetető a Fuharosban.

Gulden H. amat. felv.

tagjai. A királynét: Erzsébetet a legkitünőbb lövőnek tartotta mindenki. Leányai, Mária Terézia és Mária Anna vadászatokon Amazon öltözékben jelentek meg. A császári szarvas- és vaddisznó-vadászatok rendszeren hajtóvadászatok voltak.

Károly a madár-vadászatot kedvelte leginkább.

I. Ferencz, Mária Terézia királynő férje, korának legszenvedélyesebb vadászai közé tartozott. 1753-ban egész Cseh- és Morvaországot beutazta, úgy, hogy szekereken vitték utána az elejtett vadzsákmányt.

II. József, II. Lipót, II. Ferencz és V. Ferdinánd nem igen kedvelték ezt a sportot, de annál szenvedélyesebb vadász I. Ferencz József Király, a ki kitünő lövő is; szeme pontosan méri meg a távol-

ságot, keze biztos, teljes nyugodtsággal emeli célra fegyverét és csak legritkább esetben hibáz.

Őfelsége főként a szarvas- és vaddisznó-cserkészetet kedveli s ritkábban vesz részt hajtóvadászaton. Kedvencz vadászterülete a Juharos, Valkó s főként Szt.-Király.

E három nagy erdőség, mely mintegy törzsét képezi Gödöllő hatalmas vadászterületének, határos egymással.

Mintegy félóránnyira Gödöllőtől, a kassai országút mentén elterülő besnyői kis völgy keleti része hatalmas erdőségbe — a Juharosba — nyúlik.

A besnyői templom felé eső része nyulánk, szálas erdő. A hegyen túl azonban sűrű rengeteg — meredek lejtőkkel, hegyszakadékokkal. Siri csendjében érczesen visszhangzik a besnyői klastromnak esthajnalharangja.

Legszebb a Juharos őszszel, — mikor pompás, sötétzöld színébe mintha aranyport szórna a szeptemberi nap bágyasztó, éltet oltó, hervasztó csókja.

A Juharosnak különösen vonzó része az ú. n. «Disznószállás». Prózai nevét onnan kapta, hogy egy időben a vaddisznó igen szeretett itt tanyázni. Három oldalról hatalmas juhar- és tölgyborította, vízmosságokkal szakgatott dombok veszik körül e regényes kis helyet, melynek egyik végében szarvasetető áll.

A Juharost a Szt.-Pál-hegy kapcsolja Valkóhoz. Igazi őserdő ez, melynek rejtekében minden vad szívesen húzza meg magát, s igen régi vadászterület. Ide már Nagy Lajos és Mátyás királyok is kirándultak Buda várából.

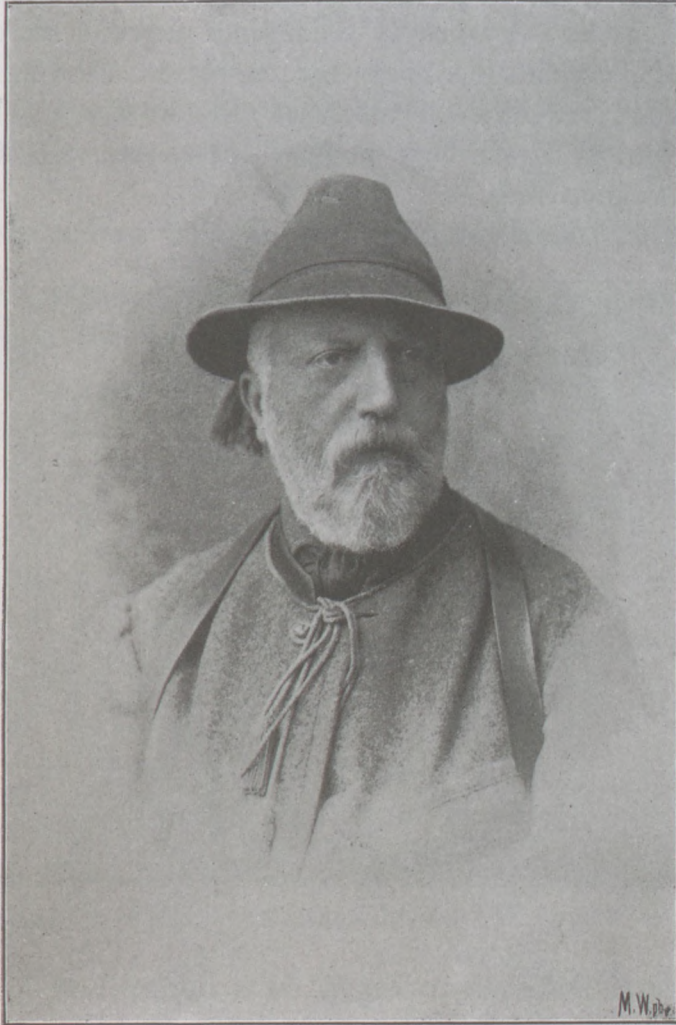
A valkói út mentén — erdősélen — van az erdészlak, mely magányos elhagyatottságában csupa poézis, telve az erdő csöndjének merengésre készítő hangulatával.

Királyunk cserkészni jár Valkóra és a Juharosba; évente legfeljebb csak egyszer van itt hajtóvadászat is. Ilyenkor az erdő közep-táján, a «Szép Juharfá»-nál gyülekezik a társaság s délben a «Szép Juharfá»-hoz közel egy kis szalmával fődött filagóriában van az ebéd.

Valkóról az issaszeghi határban lévő szt.-királyi erdőségbe az úgynevezett «Abroncsos» képez átmenetet.

Oly szarvasállomány, mint a szt.-királyi erdőségben, bizvást el-

Balde felv. Salzburgban.

Gerlicius.

mondhatjuk, hogy nincsen több hazánkban. Akárhányszor 200—300 szarvast lehet összeolvasni egy-egy falkában.

Szt.-Királyra kizárólag Ófelsége jár vadászni s csak nagy ritkán esik meg, hogy egy-egy kedves vendégének engedi át ezt a területet.

Az utóbbi években Lipót bajor herczeg részesül azon szerencsében, hogy állandóan Szt.-Királyon vadászhat. Itt lőtt a walesi herczeg is 1888. szeptember 15-én egy pompás, 14-es szarvasbikát, melyet Pausinger örökített meg.

Boldogult Rudolf trónörökösünk is igen szerette Szt.-Királyt;

A «Szép-Fuharfa.»

Gulden H. amat. felv.

ide járt saslesre. Még ma is megvan az a földbe ásott kunyhó, hol oly sokat időzött, izgatottan lesve az élesszemű zsákmányt. Ezt az érdekes vadászatot 1875-ben kultiválta először trónörökösünk. Ekkor tapasztalák, hogy az északi erdőségekből télen át lejárnak vidékünkre a sasok. A rendkívül elővigyázó és félnék ragadozót azonban igen nehezen lehet megközelíteni s e czélból alkalmas helyekre leskunyhókat állítottak fel. Így Issaszegh mellett, Szt.-Királyon is, hol egy nagy sast vettek észre.

Rudolf trónörökös, ki szenvedélyes vadász volt, elhatározta, hogy

kimegy lesre. Sötét hajnalban indult ki az első és második napon is — hiába. Végre harmadnapra megvolt a pompás eredmény: a hatalmas állat leereszkedett a kitett bagolyra. Rudolf trónörökös azt a pillanatot használta fel a lövésre, midőn a sas a zsákmányra lecsapott, de ekkor elhibázta; röptében lőtt utána másodszor s le is terítette. A sásnak kiterjesztett szárnyai két méter terjedelműek voltak.

Ezentúl igen gyakran járt ide trónörökösünk. Nem tartotta vissza se eső, se vihar. A következő évben már négy darab esett zsákmányul s aztán egyre több. Az elejtett példányok a trónörökös sasgyűjteményébe kerültek.

Ezen erdőnek egy részét «Gyu»-nak nevezik. Ide menekültek az issaszeghiek, midőn 1514-ben a fellázadt parasztság Dózsa vezérlete alatt Pest környékén pusztított.

A Juharostól északkelet felé, a besnyői zárda mögött a babathi erdőség terül el. Pompás terület, — hatalmas vadállományyal, melyben sok a szarvas, vaddisznó, őzike, nyul s a fácán. Babath a gödöllői erdő-koszorúnak keleti részére esik s közepén még Grassalkovics idejében épült major áll, melyben a herczeg juhászatot tartott. Az aklok között, melyek két épületszárnyat képeztek, középuitt egy kényelmesen bútorozott kupolás üvegcsarnok volt, s ebbe járt a herczeg-asszony uzsonnára. Annyira szerette a babathi gazdaságot, hogy gyakran még vendégeit is kihozta ide s uzsonna után sétára indultak az erdő kavicsozott útjain, melyek közül az egyik két jegenyesor között a gödöllői kastélyba vezetett.

Grassalkovics herczeg az egész babathi erdőt árokkal és földhányással vétette körül, hogy ott tartsa nagy gonddal tenyésztett szarvasait.

Az előbb említett erdőségeknek csaknem folytatását képezi Gödöllő felé, — a Fácánkert, mely régen házi vadászkerület szolgált s most legvonzóbb része, úgyszólván gyöngye a gödöllői erdőnek. A vasúti állomással szemben terül el s a pálya mentén egész a besnyői völgy északi részéig terjed.

A gödöllői állomástól óriási akácok képeznek sort egy kis tisztásra, melyen zöld rácsos házikó áll rég elmúlt időkben. A hatszögű építmény «zöld ház» szárnyas ajtóval s tűzhelylyel van ellátva, de már régóta nincs használatban s csak kegyeletből őrzik.

Erdélyi felvétele.

A máscai kastély.

1898

A jól gondozott utak, melyek keresztül-kasul hálózák a Fácánkertetet, pompás sétákat nyújtanak Királynénknak, míg a sűrűségben elrejtőző őzike, fácán, Királyunkat csalja ide többször egy-egy hajtóvadászatra.

Ez volt Gizella hercegnőnek lánykorában legkedvesebb erdeje, míg Valéria főhercegnő főként a haraszi erdőt szerette.

És a magyar királylánnyal együtt sokan vannak, kik ezt tartják Gödöllő legszebb erdejének.

Az «Ebédlő» Valkón.

Gulden H. amat. felv.

Egészen belenyúlik a város felső végébe — utolsó fája ráhajlik Gödöllő végső házikójára.

A mint a tavaszi napsugár melegétől kipattognak a rügyek, s a haraszi erdő felölti könnyű új ruháját, széles alléja — a Valeria-út — csakhamar népes lesz üdülni vágyó pestiekkal. Főkép nyári vasárnaponként lepik el a kirándulók s a mohos tölgyek hűvös árnyékában feledve az élet ezer gondját, beérik egy kis jóleső pihenéssel.

S ha elmúlik a tavasz, meg a nyár is — az őszi napsugár ráadja legszebb ünneplő toilettéjét, hogy méltóképp fogadhassa a koronás Királyt és Királynét.

Ilyenkor valóban fenséges a haraszi erdő!

Áhítatos csöndjét semmi sem zavarja, csak olykor egy-egy sárga levél, a mint lassan lehull a fáról mint egy kiszakított lap az elmúlt örömök könyvéből, melyekre sápadt betűkkel írta rá az enyészet a lemondás dalát.

Tisztára söprött utain élesen kiválnak az egyengető gereblye barázdái.

S az első, a kinek nyomai az út mentén a barázdákon végig vezetnek — a Királyné! Ez az első útja, a hogy megérkezik Gödöllőre.

A Valéria-út végétől jobbra az irtáson kis dombra egy lugas van állítva, melynek zsindelyezett fedele fa-oszlopokon nyugszik. A lugasból hat vágásba s egész a váczi, illetve visegrádi hegyekre nyílik kilátás.

Haraszton különösen sok az apró vad: nyúl, fácán, vadvulyka, s ezüst fácán. Akad még őzike is, de szarvas már ritkábban fordul elő.

Közvetlen szomszédos a haraszi erdővel Szt-Jakab, mely a váczi püspöknek tulajdona, s csak vadászati jogát bérlí a gödöllői erdőhivatal. Itt már nagyobb számmal van a szarvas, sőt a vaddisznó sem ritka.

A szt-jakabi erdő a Bolnokába nyúlik, mely mintegy pendantja Babathnak s nyugatról zárja körül Gödöllőt. Bolnokát az országút egy nagy kanyarulattal szeli át, s ebből válik ki a Mogyoród-Fóthra vezető Erzsébet királyné útja.

A bolnokai erdő kitünő vadászterület: igen nagy szarvas- és vaddisznó-állománya van.

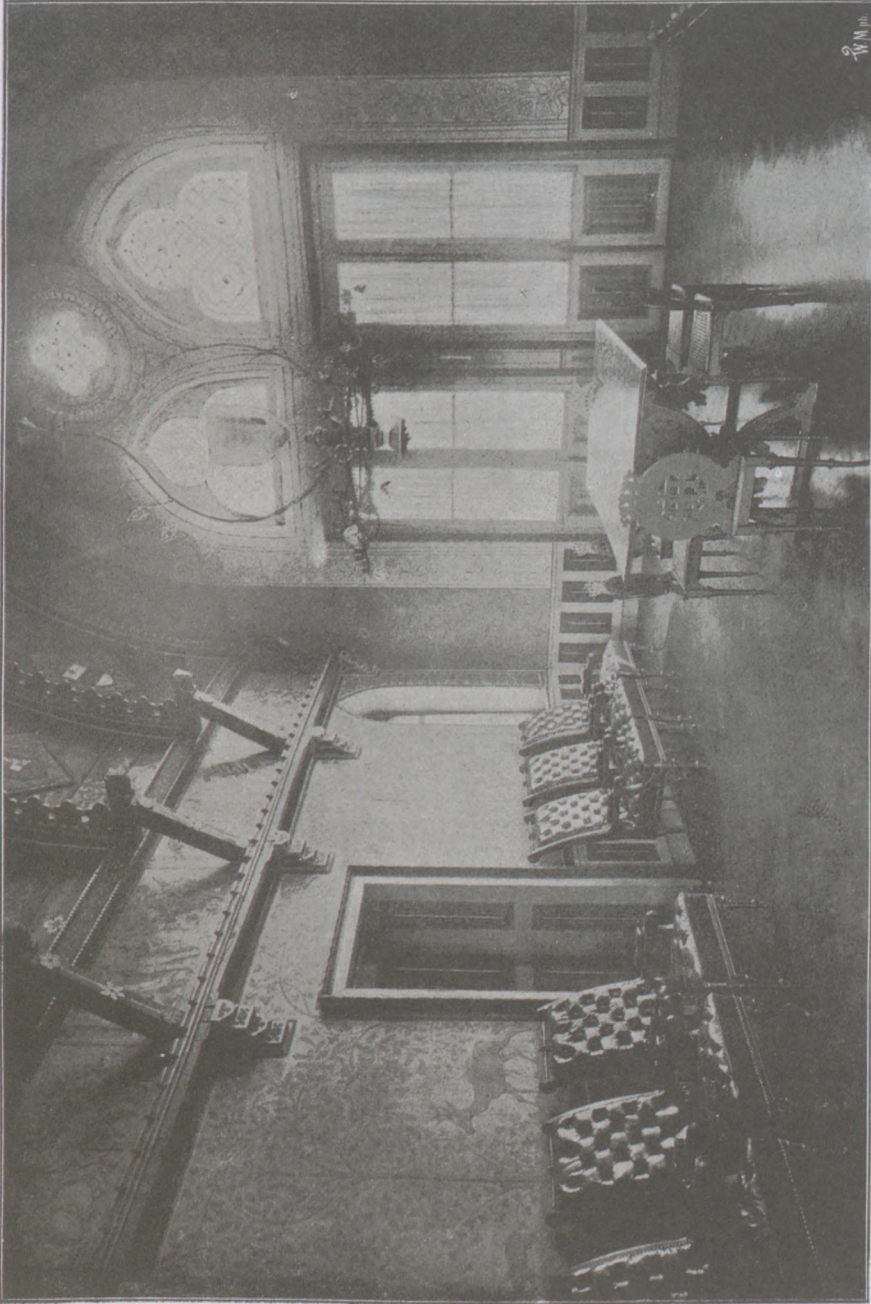
Egyes pontjai oly magasan vannak, hogy azokról derült időben Budapest is látható.

A most felsorolt erdőkben álló szorosán vett gödöllői vadászterületet még két távolabb eső erdőség egészíti ki: Visegrád-Nagy-maros és Mácsa, melyek mindegyike úgy vadászati mint pedig erdészeti szempontból a gödöllői hivataloknak kezelése alatt áll.

Visegrádot és a hozzá tartozó monostori szigetet csaknem minden évben felkeresi a Király s ilyenkor rendszeren az erdészletben vesz szállást. Mácsa azonban daczára pompás vadászkastélyának, nem részesül ezen szerencsében.

Az utóbbi években teljesen a toscánai nagyhercegnek engedte

A mácsai kastély ebédlője.

Erdélyi felvétel.

W. M. 11.

át Királyunk a mácsai vadászterületet; s maga csak ritkán vadászott itt. Egyszer szakadó eső volt, de Királyunk a kastélyba nem tért be, hanem kocsin visszahajtatott Gödöllőre.

Ezek a hatalmas erdők képezik Királyunk gödöllői vadászterületét, mely valóban alkalmas arra, hogy abban a mi legelső vadászunk lelje kedvét.

A Király, mint már említettük, leginkább a cserkészést kedveli. Cserkésző útjára rendszeren elkiséri őt a fővadászmester is, de magán

A valkói erdészlak.

Gulden H. amat. felv.

a cserkészés helyén mindig csak az illető erdőrésznek egyik erdésze, vagy kerülője vezeti, a kinek kötelessége minden körülményről jelentést tenni s ezekhez az értesülésekhez Őfelsége mindig szigorúan és pontosan ragaszkodik.

Megesett már, hogy egy egyszerű erdőőr vezette Királyunkat a legszebb zsákmányra.

Vagy három év előtt nagy híre volt annak, hogy a Király a babathi erdőben egy hatalmas vadkant ejtett zsákmányul. Ennek a cserkészetnek érdekes története van.

A «Farkas-végen», észrevette tavasszal a kerülő, hogy egy hatalmas kan turkál gyakran a sűrűség szélén. Egyet gondolt, másnap megint arra vette az útját s füttyörészve ment végig a csere szélén, miközben folyvást kukoriczát pergetett le maga után.

Mikor jól elhaladt, megbujt egy bokorban, s nagy csöndesen várta, hogy kijön-e vajjon a vaddisznó. S ime, alig múlt el egy negyed óra, hogy a rendes helyen, a hol a kan járását sejtette, megjelenik a fekete szörnyeteg, s fújva, moczatolva szedegeti a tengeri szemeket.

A kerülő attól fogva mindennap megetette a kant ily módon: füttyölgetve tette meg útját a vaddisznó tartózkodási helye táján, hogy ezzel figyelmeztesse jöttére a nagyszerű állatot; a tengerit is jó bőven hullatta, s ime naponta ugyanaz volt az eredmény: a kan mely először bizonynyal csupa véletlenségből akadt rá a kukoriczára, mindinkább megértette a fütty szó jelentőségét, s úgy látszik pontosan várta az időt, mikor a kerülő elhozza neki a csemegét.

Persze, csak akkor jött elő a sűrűből, mikor a fütty végképen elhangzott, s minden elnémult a közelben. De akkor nagy óvatossággal mindig kitöltötte bozontos üstökét a bokrok közül, s pisla szemével átkutatva a tájéket, hozzálátott a lakomához.

Minthogy a kan egyébként szerfölött vad volt, úgy, hogyha egyszer idegen ember vetődött a tanya tájára, akkor napokig sem mutatta magát: a kerülő gondosan ügyelt arra, hogy senki emberfia ne alkalmatlankodjék neki. Így aztán el is érte azt, hogy az agyaras szívesen tartózkodott a «Farkas-vég»-en. A kerülővel úgy látszik kivételt tett, ha nem barátkozott is vele, legalább nem félt tőle, megtűrte a birodalmában, a nélkül hogy aprehendált volna rá; hisz neki köszönhette az édes, ropogós, hízlaló kosztot, miben naponta részesült.

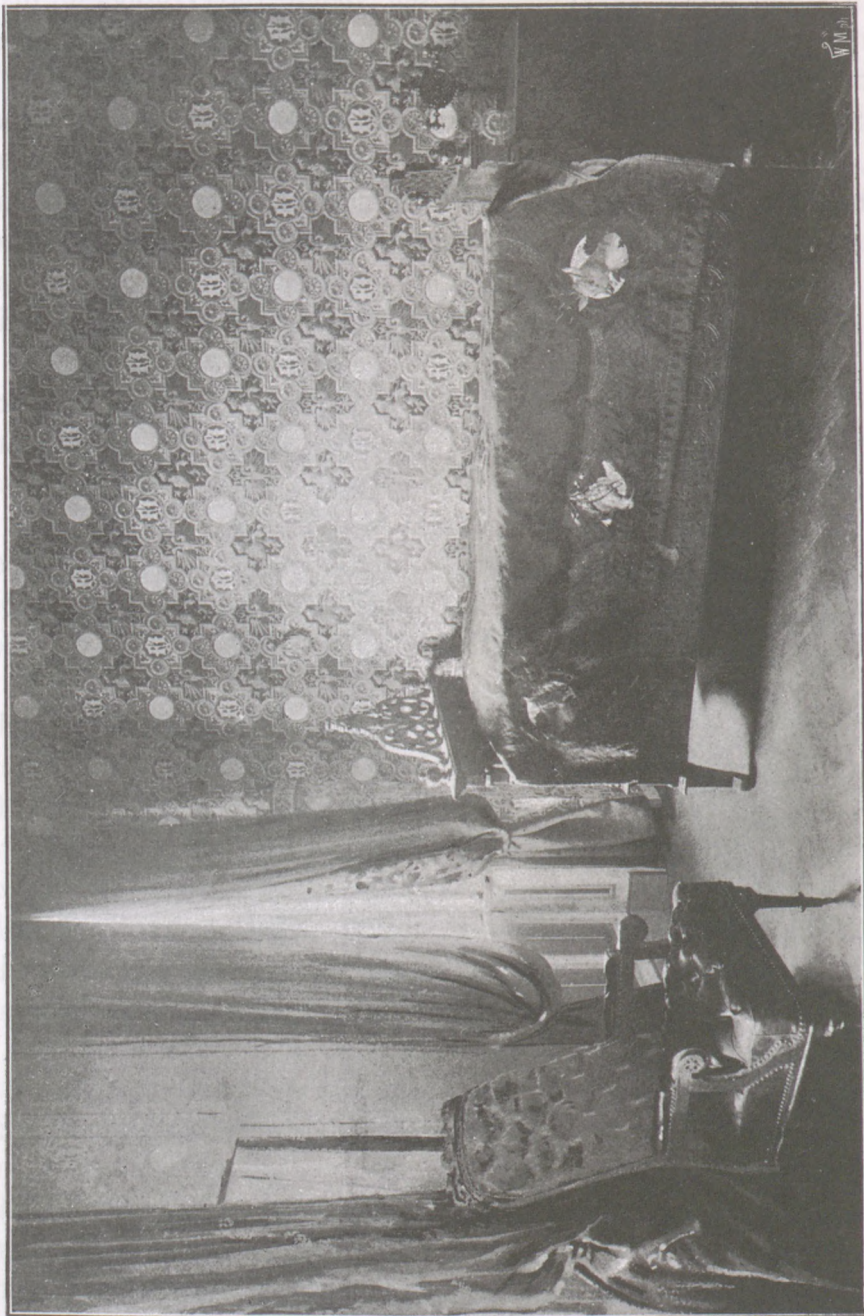
Igy folyt az «etetés» egész nyáron át.

A kerülő füttyére a vadkan megmozdult, s ha megint némaság borult az erdőre: előjött.

A vadász hivatal tudta a dolgot s elhatározták, hogy, ha a Király ismét vadászni fog a környéken, figyelmeztetik a ritka szép agyarasra.

Igy is történt. A legfőbb vadászúr nagy érdeklődéssel hallotta a vadkan történetét s kijelentette, hogy elmegy Babathra, a «Farkas-végre».

W.M. 29
Erdélyi felvétele.

..
Királyunk hálószobája a mácsai kastélyban.

Mielőtt a nagy nap elérkezett volna, az egész vadászszemélyzet arra ügyelt, hogy senki meg ne háborgassa a Királynak szánt szép vadászszákmányt, s csak a vadkan etetőjének volt szabad a «Farkasvég» táján barangolnia. Vele indult el a vadászat napján a Király is, abban az időben, melyben a disznó rendesen megkapta csemegéjét.

Mélységes csend volt az erdőben. Csak egy pár varjú vonult el krakogva a fák fölött; a tiszta utakon, melyekről lefújta a szél a száraz levelet, könnyű volt zaj nélkül járni.

A babathi major.

Gulden H. amat. felv.

Az egyszerű erdőkerülő mellett vadászizgalommal eltelve lépdelt a koronás úr; most ennek a ködmönös embernek az ügyességétől függött egy nagy és igazi élvezete.

A kerülő megmondta a Királynak:

— Felséges Uram, ha intek, akkor maradjon hátra, s álljon meg egy sűrű bokor mögött; nekem tovább kell mennem, hogy gyanut ne fogjon az agyaras.

S azzal szónélkül haladtak a misztikus erdei magányban.

A kerülő egyszer csak elkezd halkán füttyörszni valami nótát, a mi nem is volt ám nóta, csak olyan madár-dalhoz hasonló valami.

A berekből czinke felelt a füttyszóra, nemhogy elröppent volna, még közelebb szállt, hadd lássa, miféle szépszavú pajtás szól itt.

A kukoriczaszemek pedig egyre peregtek le az útra, az avarra, a száraz levelekre a kerülő markából.

Csak úgy féloldalt intett egyet az erdők fia, mikor eljött az ideje. A Király szót fogadott neki s megállott, ő pedig ballagott tovább a maga útján.

A fütty mind távolabbról hallatszott, már csak a visszhang hozta ideáig, a Felséges Úr mozdulatlanul, egyedül állott az elhagyott, erdős világban.

S ebben a nagy hallgatásban egyszer csak megzörrent valamitől a bokor, valahol bent, az erdő mélyében. A mozgás közeledett, erős fujtató hangja hallatszott, mint mikor szél kerekedik a lombok közt nyáron.

Ahán! jön már!

S csakugyan, alig telt bele tíz percz, kint volt az agyaras a tisztáson. Felemelte nagy monstrum fejét, belenézett az égbe, aztán körülhordta a tekintetét a földön. A szép sárga, lisztes kukoriczaszemek nagyon csalogatták, neki esett mohón a ropogtatásnak, elhagyta a nagy ovatosság.

Közelebb-közelebb jött; egyszer azután a Király bokra mögött lassan kezdett emelkedni a haláltosztó cső.

Még egy pillanatnyi nyugalom és csend; arra egy dörrenés, egy tompa zuhanás... A visszhang végig fut az erdön; megriadt harkály röppen arrább, a sűrűségben mintha róka loholna nagy sebesen.

A pompás agyaras ott feküdt mozdulatlanul a Király előtt.

A kerülő egy várgabetűvel visszakanyarodott volt a Király mögé, onnan nézte végig az érdekes és izgató esetet.

A Király megjutalmazta a dэрék embert s hazatérve, látható jókedvvel beszélte el sikerült vadászkalandját.

Őfelsége vaddisznó cserkészetei igen gyakran fényes sikerrel járnak s nem ritkán oly hatalmas állatot ejt zsákmányul, hogy hasonlóval igen kevés vadász-ember dicsekedhetik.

Tavaly októberben például egy 230 cm. hosszú és 123 cm. magas vadkant lőtt a Király Valkón, melynek súlya 200 kilogramm, agyara pedig 18 centiméteres volt.

Királyunk és vadászársága a területnél.

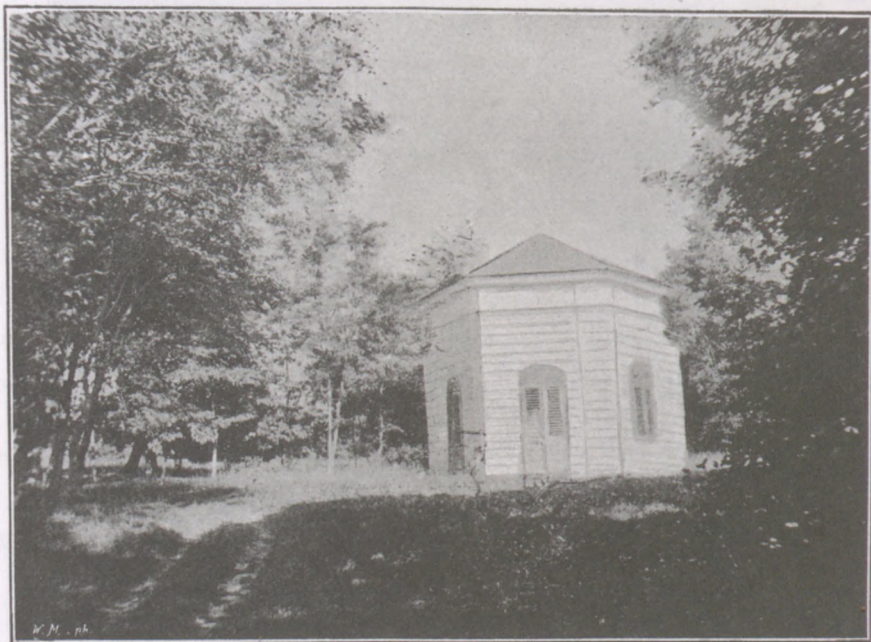
(E felvételt Ő Császári és Apostoli Királyi Felségének legkegyesebb engedélyével, Gödöllőn 1895. október hó 23-án e könyv számára készítette Erdélyi csász. és kir. udvari fényképez.)

A vaddisznó-vadászatok programjából a hajtások sem hiányoznak.

Ezek közül legemlékezetesebb az 1892. márczius 21-én a Juharosban tartott vaddisznóhajtás, melyre Budáról jött ki Őfelsége Lipót bajor herceg és Paar gr. főhadsegéd kíséretében.

Résztvettek a vadászon: Podmaniczky Géza br., Sachs korvett kapitány, Pettera fővadászmester, Kallina főerdőmester, Polner Lajos ügyvéd, dr. Tegze Lajos kor. urad. orvos, Pirkner erdőmester és Rajcsán erdész.

A Fácánkert «Zöldház»-a.

Gulden H. amat. felv.

A vadászatnak pompás idő kedvezett. Az első hajtás a Vaskapunál volt, s összesen 12 darab vaddisznót ejtettek zsákmányul.

Az első vadat Őfelsége terítette le, s utána Lipót herceg lőtt egyet. A harmadik Podmaniczky Géza br. és Sachs korvett kapitány állása között tört elő. Előbb a kapitány vette célba, de csak könnyen sebesítette meg, mert a vadkan most hirtelen Podmaniczky br. felé rohant. A báró nyugodtan célba vette a hatalmas állatot. A lövés eldördült, s a vadkan vértől tajtékos agyarait csattogtatva lerogyott.

A Király ezt látva, Podmaniczkyhoz fordult:

— Adja meg a kegyelemlövést báró úr!

— Nem tehetem Felsőleges Uram! mert csak két töltenyem van, s ma még több hajtás lesz!

— No akkor, kivételesen megteszem én ön helyett! — szólt a Király, s fegyverét rásütve, kioltotta a vergődő állat páráját.

A zsákmány azonban kétes volt. — Nem tudták eldönteni, hogy Sachs ejtette-e el tulajdonképen vagy Podmaniczky báró? Ófelsége hát még az nap Budára küldötte a vadkant, s itt bebizonyosodott, hogy a zsákmányt tényleg Podmaniczky báró golyója ejtette el.

Harmadnap ismét vadászat volt, s a mint Ófelsége megpillantá Podmaniczky bárót, azonnal hozzásietett:

— A vaddisznót báró úr lötte! Ime itt vannak az agyari! — s két óriási agyari nyújtott át Podmaniczkyknak ezekkel a szavakkal:

— A minapi vadászat emlékére!

Podmaniczky br. a két hatalmas agyarból mentekötő-kapcsot csináltatott.

Podmaniczky Géza báró különben egyike Ófelsége legkedvesebb vadászvendégeinek, s ezt másszor is elárulta Királyunk.

Egy mácsai vadászat alkalmával, Podmaniczky későn kapta meg a Király meghívóját, s csak ebéd idejére érkezett meg Mácsára. Királyunk már vagy 300 lépérről fölismerte közlégő vendégét.

— Ah! itt jön Podmaniczky! Ennek igazán örvendek!

S eléje sietve, szivélyesen üdvözölte.

A szarvas-cserkészlet szintén nagy elővigyázattal és fáradtsággal jár.

Tisztára söprött gyalogösvények vezetnek a váltók felé, hogy a falkát nesztelenül lehessen megközelíteni, midőn az alkonyattal nappali tanyát elhagyja, vagy pedig a mint kora hajnalban ismét visszatér oda.

Messziről hallik a bögés, mely a falka közeledtét jelzi s a gyakorlott vadász már ebből tudja, hogy mily erős a bika.

Ezek a legnehezebb percei a vadásznak, mert a legkisebb nesz, vagy kedvezőtlen szélirány azonnal elriasztja a vadat.

Egyszerre jön a csapat. Elöl a vezértehén, aztán vén tehének

Lilien br. Ferdinand nagyherceg. Péterfa.
 Paar gr. dr. Kerzl.
 Lipót bajor herceg. Vécsey br. Kallina.
 Jósika br. Lichtenstein herceg. Alberti gr. dr. Tegze.
 Ludwig. Ónody.

Vadászársaság a területnél.

(E felvételt Ő Császári és Apostoli Királyi Felségének legkegyesebb engedélyével Gödöllőn, 1895. évi október 19-én e konyv számára készítette Erdélyi csász. és királyi udv. fényképész)

— ezek a legéberebbek, egyre kémkednek — távolabb az üszők s leghátul a bika, — mögötte pedig a gyöngébb szarvasok.

Valéria-út Haraszton.

Gulden H. amat. felv.

Most vagy a vadász megy előre, hogy közelebb jusson a vadhoz, vagy pedig bevárja a csapatot; az előbbi nehezebb, mert néha csak négykézláb csúszva lehet azt megkísérteni.

A haraszti erdő lugasa.

Gulden H. amat. felv.

A mint lőtávolba jut a csapat — a fegyver dörren s a bika leroskad. A többi meghökkenve bámul néhány pillanatig s aztán eliramodik.

Igy lőtt Királyunk 68-ban egy tizenkétágú bikát, mely feltörve 395, agancsa pedig 15 vámfontot nyomott. Agancsai, melyeknek vastagsága a korona alatt három hüvelyk volt, az eddig elejtett szarvasokéi között — a legszebbek.

Az elejtett vadat még aznap behozták a kastély udvarára, hol a pázsitra leterítik s a Király a Királynéval megtekinti a zsákmányt, a mi — ha már este van — fáklyafénynél történik.

Teríték után a szarvasok agancsait leveszik és sorban a kastély falához támasztják.

Királyunk régebben szalonkavadászatra is kijárt s 1868-ban néhány kirándulása alkalmával 215 darabot lőtt.

Az 1874-iki télen a cserkésznek egy igen érdekes módját kultiválta. Őfelsége: szánál közelíté meg s ejté el a vadat, melyet a rendkívül nagy hó akadályozott a menekülésben.

Királyunk, ha vadászfegyver van kezében, sokszor izgatott, de sohasem szenvedélyes. Leteszi ilyenkor minden gondját s szívvel-lélekkel a vadászserencse esélyein csügg. Figyelő képessége oly nagy, hogy gyakran már célba is veszi a vadat, midőn kísérője még csak figyelmeztetni akarja.

Ferdinánd toscánai nagyherceg s Lipót bajor herceg a gödöllői napok nagy részét szintén cserkészzel töltik. Valkót, Juharost és Babathot keresi fel legtöbbször a két fejedelmi vendég.

A cserkészetek a séjourné elején vannak s aztán a hajtóvadászatok folynak.

Ezek előre meghatározott program szerint történnek, melyen csak ritkán esik változás.

A fővadászmester a megelőző napon Őfelsége elé terjeszti azoknak névsorát, kik legmagasabb engedéllyel az udvari vadászatokra meghívhatók s miután a Király kijelölte azok közül vendégeit, azonnal szétküldik a meghívókat.

Az utóbbi évek udvari vadászatain Királyunk felséges rokonain kívül résztvettek: Paar gróf főhadsegéd, Hohenlohe herceg főudvarmester, Lichtenstein herceg főlovászmester, Nopcsa báró, Jósika báró, Ludwigh Gyula m. á. v. elnökgazgató, Alberti gróf, Kerzl dr. udvari orvos, továbbá a gödöllőiek közül, Pettera fővadászmesteren és Kallina Károly főerdőmesteren kívül: Deininger Imre kir. tan., jószágigazgató,

Ferdinand toscánai nagyherceg vadászdrázsága a hajókkal Bagion.

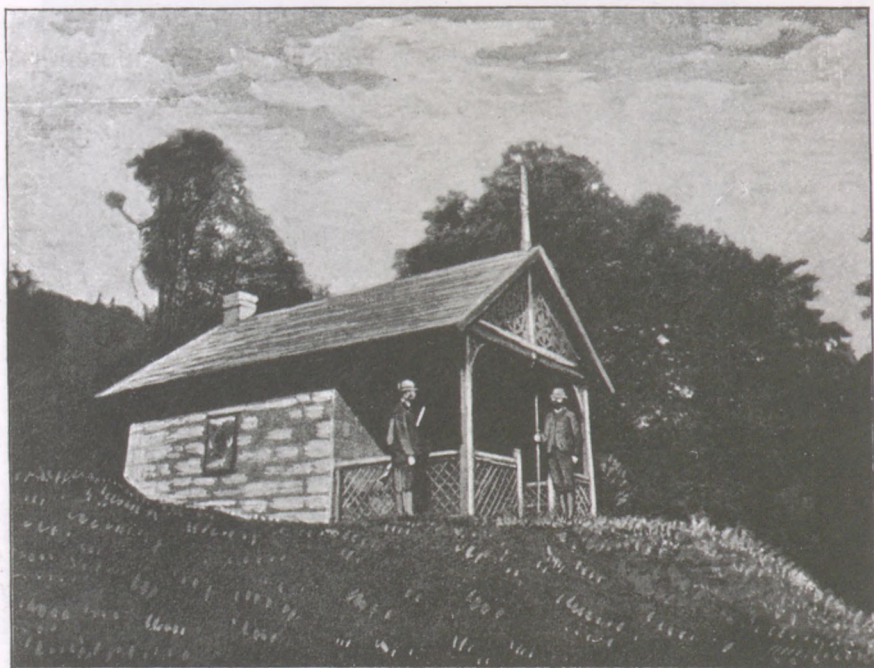
(Ferdinand toscánai nagyherceg felvétele.)

Polner Lajos, Garan Dániel ügyvédek és Tegze Lajos dr., kor. urad. orvos.

A mint Őfelsége kíséretével a találkozás helyére érkezik, a hol kalaplevéve üdvözlük vendégei, meghallgatja a fővadászmester jelentéseit a szélirányra, hajtások számára s a vadászat kezdetére s végére vonatkozólag. Aztán rendesen ezek vendégeihez első szavai:

— Kérem az urakat, tessék föltenni a kalapot!

A visegrádi «Király-kunyhó».

(Ferdinand toscanai nagyherceg fényképfelvétele.)

Majd kocsira helyezkedik a társaság s élén a Királylyal a kijelölt vadászterületre indul.

A mint odaérnek, a fővadászmester felállíttatja a hajtókat s kijelöli a vadászok helyeit, akként, hogy a fővonal közepén áll a Király, jobbra balra pedig felséges rokonai s oda, hol a fővonal az erdőrészsarkán megtörik, a meghívott vendégek kerülnek: ezek a «szárnyvadászok».

A mint a hajtók zaja felveri az erdők csöndjét, szinte tódul a vad a puska elé. A vadászok alig győzik tölteni a fegyvert, oly nagy

számmal tör elő a vad. Akárhányszor megesik, hogy míg egymásik a puskát tölti — lábainál rohan el a tapsifüles.

Őfelségének két vadásza adogatja jobbról-balról a töltött puskát s e mellett pontosan jegyzik, hogy mit lőtt a Király s azt is, hogy körülbelül hol esett, nehogy idegen zsákmány kerüljön a Királyé közé; ezt oly szigorúan veszi Királyunk, hogy maga is folyton fenhargon számlálja az elejtett vadat.

Az első hajtást nyomban követi a másik s a közbeeső utat rendesen gyalog teszik meg.

Két-három hajtás után délben van az ebéd, — rendesen szabad ég alatt. Igazi vadászebéd ez. Őfelsége leül egy «székes» botra, vagy pedig felborított kosárra, melyre terített tesznek s úgy költi el a kurta menut; a vendégek pedig úgy segítenek magukon, a hogy tudnak; az egész ebéd meleg levesből, húsból s tésztából áll. Utána vörös bor és feketé kávé.

Királyunk igen figyelmes vendégei iránt s gondja van rá, hogy mindenki jó ellátásban részesüljön. Még a szivarról sem feledkezik meg.

Ebéd után rendesen már csak egy hajtás szokott lenni, mely után terítékre kerül a zsákmány.

Ez egyik legérdekesebb jelenete a hajtóvadászatoknak; az elejtett vadat egy tisztáson faj szerint szakaszokba rakják. A Király és fenséges vendégei által elejtett példányokat külön-külön színeikkel, — a Királyét zöld szalaggal, Lipót bajor herczegét zöld zsinórral, Ferdinánd nagyherczegét pedig kék szalaggal jelölve — elkülönítik.

Őfelsége végignézi a terítéket s közbe-közbe mindenkihez van egy-egy a vadászatra vonatkozó nyájas szava.

Majd előállnak a kocsik s Királyunk bucsút vesz vendégeitől — «a viszontlátásra!»

Ez a rendes lefolyása egy-egy hajtóvadászatnak, melyet néha «lánczos» hajtással is variálnak. Ekkor a hajtók tízes csoportokban hosszú vonalat (lánczot) képeznek, melyet egy-egy vadász szakít meg s így haladnak debouchirozva előre.

Két év előtt, 1894. okt. 15-én, midőn Sándor szerb király látogatta még Gödöllőn Királyunkat, a haraszi erdőben volt az ifjú király tiszteletére érdekes vadászat.

Sűrű, ólmos eső szakadt egész nap, puha, tapadóssá áztatva a

földet. A haraszi erdő tölgyfáiról suhogva hullottak a sárgult, esőcseppektől csillogó levelek. Már délre járt az idő, midőn a büszke paripás udvari fogatok begördültek a szép lombos erdőbe. Az elsőben ült Ferencz József Király s mellette királyi vendége, mindketten könnyű, de vízálló vadászruhában.

Az eső még mindig szaporán hullott, de ez nem tartotta vissza az előkelő társaságot, mely csoportba gyűlt, hogy megbeszélje a programot. A csoport közepén Királyunk mint házigazda, mellette,

Haraszi erdő rész,

Gulden H. amat. felv.

a hol 1894. okt. 15-iki hajtóvadászaton Királyunk és Sándor szerb király állott.

pedig Sándor szerb király állt, aztán Lipót bajor herczeg, Ferdinánd toscánai nagyherczeg, Hohenlohe hg. főudvarmester, Lichtenstein hg. főlovászmester, Paar gr. főhadsegéd, Wolkenstein gróf főkonyhamester, Csirics, a szerb király hadsegéde, Kotz br. vezérőrnagy, Lilien báró, Ferdinánd nagyherczeg szárnysegéde, Gebsattel báró, Lipót bajor herczeg szárnysegéde, Buttlar és Tengler szárnysegédek, Kerzl dr. udvari orvos, Pettera fővadászmester, Kallina főerdőmester és Ónody főerdész, a kikre a királyi vadászat vezetésének kötelessége hárult.

A megbeszélés után helyeikre vezették a vadászokat s nyomban rá felhangzott messziről a hajtók lassú kopogása. A zaj egyre

közeledik s a szélről már a «szárnyvadászok» lövéseinek visszhangja kél.

A fáczánkakas hangos robajjal szökik a magasba, utána egész falca menekül ijedt rikoltással; a nyulak tétova ugrással iramodnak a veszedelem felé, majd csapatba verődnek, de ijedten ugranak szét ismét; itt egy szalonka suhan keresztül a vágáson, amott csatakos vadpulyka igyekszik nehéz szárnyveréssel a magasba és sebes ügetéssel viszi irháját a róka.

A puskák szüntelen ropognak, a vadászok alig győzik, de a hajtók csak nyomulnak előre, egyre előre!

A fiatal vendég király derült kedvteléssel sötögeti el könnyű fegyverét, míg az érdekes zúrzavarban megcsendül a vadászkürt, — a hajtók abbahagyják — s megszűnik a fegyverropogás is.

Igy esett meg nyolcz hajtás Haraszton. Már négy órára hajlott az idő, hogy a megbolygatott erdön csendesség lett ismét, csak innen-onnan, még egy-egy felriasztott vadnak csörtető robaja, meg a sűrű cseppekben hulló őszi esőnek egyhangú sistergése hallatszott.

A fővadászmester jelentést tett a sikerről; esett 106 nyúl, 110 fáczán, 8 vadpulyka, 5 szalonka s 1 róka is terítékre került. Ebből a szerb király 12 fáczánt, 10 nyulat és 1 szalonkát lőtt.

A társaság végig nézte az összehordott zsákmányt, Királyunk gratulált felséges vendégének, aztán néhány nyájas szót intéztek a koronás vadászok a társaság többi tagjaihoz, majd előálltak ismét a hintók s behajtottak a királyi kastélyba.

S a haraszi erdőhöz egy kedves emlékkal több fűződött ismét, hogy itt vadászott Sándor szerb király is! . . .

Midőn boldogult László főherczeg 1894. október 28-án Gödöllőn Őfelségének vendége volt, Kerepésen, a «Szarhegyi» dűlőben rendeztek vadászatot 14 hajtással, mely csak délután öt óra felé ért véget. Az elejtett 321 vad közül László főherczeg 72 darabot lőtt, a miért igen megdicsérte Királyunk a délczeg kis rokont.

A nyolczvanas években az ú. n. «néma hajtások» is gyakoriak voltak, főkép Mácsán és Issaszeghen. Ezeknél a vadászat rendezője a területről vázlatot készít két példányban, melybe a hajtások sorrendje s a vadászok helyei pontosan be vannak jegyezve. Az egyik példányt a vadászat vezetője, a másikat pedig a hajtók felállítója veszi magához, a ki felelős azért, hogy a hajtás teljesen csöndben történjék.

Jovanovits felvétele Belgrádban.

Aneelcangor

Sándor, szerb király.

A «néma hajtásnak» az az előnye, hogy a vad nem fut úgy szét, mint a másiknál s a következő hajtásban ismét lövésre kerül.

Az udvari vadászatoknak nem egyikéhez rendkívül kedves epizódok fűződnek.

Csak két év előtt is ily érdekes jelenetnek volt színhelye a szent-jakabi erdő egy hajtóvadászat alkalmával.

Az erdő egyik vágásán mély vízmosás nyúlik végig, melyből kis patak folyik a szt-jakabi tóba. — A hajtók elöl oda menekültek

Szarvas-etető Valkón.

Gulden H. amat. felv.

a fácánok s a mint a lármás sereg egészen közelükbe jutott, egyszerre oszlop alakban röppent fel az egész csapat s a magasban úgy rebbentek szét mint egy hatalmas bokréta.

— Itt van a valóságos bokréta! szólt Királyunk szomszédjához, Coburg herceghez.

Midőn Rudolf trónörökös Prágában lakott, s ősszel meglátogatta Királyunkat Gödöllőn, a monostori szigeten volt nagy hajtóvadászat, hova mindig szívesen járt a boldogult trónörökös. Mielőtt a vadászat megkezdődött volna, Királyunk tréfásan oda szólt Pettera fővadászmesternek:

— No, mutassuk meg a mi csehünknek, mit tudunk mi magyarok!
Rudolf trónörökös igen szerette a monostori vadászterületet s gyakran átrándult oda Gödöllőről. 1888. decz. 18-án még részt vett a monostori hajtóvadászaton, hol 334 db. vadat lőtt. Ekkor volt utólszor magyar földön!

Még a 70-es években történt, hogy Őfelsége egy magasrangú katonáját hívta meg Gödöllőre vadászni, kit már két napon át üldözött a pech. — Őfelségét ez igen kellemetlenül érinté, s ezért harmadnapra saját vadászterületét, Szt-Királyt adta vendége rendelkezésére. De a kit a nemezis üldöz, az nem tud menekülni tőle. A vendég vadász egy száraz fatuskót nézett vaddisznónak. Kapva az alkalmon, oda sózott irgalmatlanul. Persze roppant kellemetlen volt a meglepetés, midőn a valóság kiderült. Királyunk rendkívül jó ízűt nevetett ezen a hatalmas tévedésen.

Festetits gr. szárnysegédnek igen érdekes élménye volt 1875-ben a Juharosban. Egy homályos reggelen cserkészni indult s már messziről fájdalmas bögést hallott. Midőn a hangot követve, közelebb jött, látta, hogy nyolcz ágú szarvasbika egy tíz ágút vonszol maga után. Az éj folyamán úgy összecsaptak, hogy nem bírták agancsaikat szétvenni. A nyolczas légbe kapta a másikat s ez nyakát szegte. A még életben levő nyolczast Festetits gróf kísérete leszurta s mind a kettőt úgy helyezték terítékre a kastélyban, hol nagy érdeklődéssel nézte az egész udvar a ritka látványt. Őfelsége a két pár agancsot, melyet a legnagyobb erőmegfeszítéssel sem lehetett elválasztani, — pre-paráltatta s Lipót bajor herczegnek küldé ajándékba.

A hetvenes és nyolczvasas években igen sok vendége volt a gödöllői vadászatoknak, melyeken a Királyon kívül részt vettek Rudolf trónörökös, Ferdinánd toscánai nagyherczeg, Lipót és Lajos bajor herczegek, Waldersee bárónő, Hohenlohe herczeg, Lichtenstein herczeg, Mondl br., Spencer lord, Latour tábornok, Nopcsa br., Fejérváry Géza br., Bombelles gr., Larisch gr., ifj. gr. Ráday Gedeon, Ráth Károly, Gromon Dezső, Török főkapitány, Aebly bankigazgató, továbbá Királyunk szárnysegédei és magas rangú udvari tisztviselők. A kilenczvenes és a megelőző évben Ferencz Szalvator főherczeg is többször vadászott Gödöllőn.

Két év előtt Albert szász király a gödöllői vadászterületnek

visegrádi részét látogatta meg, hol egy tizenkettős és egy tizennégyes szarvasbikát lőtt. Kiséretében volt Wilsdorf szász királyi ezredes és Quentin alezredes.

A gödöllői vadászterületen a Király engedelmével az udvar távolléte alatt is vannak vadászatok, hogy a vadállomány kellően ritkítottassék.

A vadászterület, beleértve a Szt.-Jakabot, Mácsát és Visegrádot,

Róka csapda.

Gulden H. amat. felv.

mintegy 44,712 hold. Az erdők alig határosak idegen vadászterülethez tartozókkal, a mi igen előnyös a vadtenyésztésre, valamint azon körülmény is, hogy a dombos erdők tisztásai kitűnő legelőkül szolgálnak.

A vadállomány igen nagy és rendkívül változatos, úgy, hogy ritkítja párját még külföldön is.

A szarvas már ősidőktől lakja erdőinket. Ezt azok a megkövült agancstörések is bizonyítják, melyeket néhány év előtt Valkón találtak.

A vadtenyésztésre a múlt század végén nagy gondot fordított Grassalkovics, s e célra óriási vadaskertje is volt.

A jelen században s főként a 40-es, 50-es években, midőn a gödöllői birtok rövid idő alatt oly sok gazdát cserélt, csökkent ugyan a vad, de a gondos kezelés csakhamar helyre állítá ismét a vadállományt.

A vad, s főként a szarvas igen jól fejlődik a gödöllői erdőségekben. A tizenhatos bika gyakori, a tizenhatszáz sem ritka, sőt 1871-ben és 1872-ben egy-egy húsz ágú is esett.

Előfordul az is, hogy az igen idős szarvas ágszámra kisebb, de sokkal erősebb agancsot kap, mint az előző évben, ezt «visszavetésnek» mondjuk. S így lehet huszas bikából tizenkettes. Egy ily visszavetült szarvast lőtt Királyunk 1868-ban.

A jelenlegi szarvasállomány körülbelül 1200 darab.

Az őzike csak lassan tenyésztett, különösen míg a rókát és a vadmacskát kimélték. Az utóbbi időben igen szépen gyarapszik ez az állomány, úgy, hogy évente átlag 100 darabot lönek, míg 15 év előtt csak 4—5 darab került évente terítékre.

Nagy számmal van a vaddisznó is, melyet 20 év előtt láttak először ezen a vidéken, hova a Mátrából csap át s főként a valkói, babathi erdőkben és a Juharosban szeret tanyázni. Gyakran hatalmas példány kerül lövésre. A babathi vadkan, melyet 1891. nov. 7-én lőtt Királyunk, kizsigerelve 176 kilogrammot nyomott s 178. cm. hosszú, 106 cm. magas volt.

A három év előtti vész igen megapasztotta a vaddisznók számát, s most alig van több 50—60 darabnál.

Rendkívül elszaporodott erdőségeinkben a fácán és a fogoly, mely az egész környéken kitűnően tenyészik.

Az udvari vadász hivatal 1880-ban hozatott Csehországból fácánt és foglyot a gödöllői erdőbe s az utóbbiból már 1884-ben 4000 drb. esett zsákmányul, míg fácánból az első évben 80, most pedig évente átlag 2500—3000 darabot lönek.

A vadpulyka szintén igen jól fejlődik s évente 10—15 drb. esik. A süket-fajd és a király-fácán is gyakori.

Nyúl roppant nagy számmal van az összes erdőkben. Két év előtt és tavaly is körülbelül 7000 darabot lőttek.

Rendkívül elszaporodott erdőinkben a lapin, melyből 1882-ben csupán négy darabot eresztettek szabaddá, de csakhamar hozzá kellett látni irtásához, mivel igen kártékonynak bizonyult.

A kemény tél s főként a nagy hófúvások igen megviselik a vadállományt, daczára annak, hogy a vadász hivatal óriási költséggel egész

Sasfogó a Fácánkertben.

Gulden H. amat. felv.

téli át gondozta a vadat: etetőket állít, szórókat vágat a hóban a disznók számára. Az etetőket 1880-ban állítá fel a vadász hivatal s nemcsak eleséget talál itt a vad, hanem menedéket is a hófúvások ellen. A hidegtől és az éhségtől gyötört vad százával gyűlik ide. De a zord időtől itt sincs teljesen megvédve. Sokszor az etetőnél találják megfagyva az őzikét, sőt a szarvast is. Tavaly télen pl. 130 őzike, igen sok nyúl, fácán, sőt szarvas is pusztult el a nagy hidegtől.

A ragadozókat, főként a rókát, vadmacskát, továbbá a sast, ölyüt nagy gonddal pusztítja a vadász hivatal; az előbbit külön ösvényeken elhelyezett csapdákkal, az utóbbiakat pedig mérgezett hússal illetőleg fogókkal.

A gödöllői vadászterület pompás vadállománya s a vadászatok sikere első sorban Pettera Hubert csász. és kir. fővadászmesternek érdeme, ki már 17 év óta teljes odaadással fáradozik s buzgólkodik azon, hogy a legelső vadásznak — a koronás Királynak — s vendégeinek élvezetessé tegye a gödöllői napokat.

S ez sikerült is neki, még pedig annál könnyebben, mert maga Gödöllő siet segítségére. Ez az Istentől minden széppel megáldott vidék, harmonikus erdőkoszorújával, üde levegőjével s nem hivalkodó, de annál megkapóbb rejtett bájaival, minden mesterkedés nélkül mély benyomást tesz az idegenre ép úgy, mint arra, a ki otthon érzi itt magát.

A vadászatokról nemcsak a kielégített szenvedély megnyugtató érzését viszi magával innen szent Hubert védencze, hanem annál maradandóbb emléket: egy csomó magyar impressiót, a vágyakodást, hogy tényleg megvalósuljon a királyi gazdának nyájas bucsúzása:

— A viszontlátásra uraim!

Die Jagd ist für den echten Weidmann ein
unverzichtbares Born des edelsten Gemüthes; sie verleiht
hohen Sinn, Muth und Kraft, sie erhält Leib und Seele gesund
Genügend.

Könyvünk eddigi fejezetei Gödöllővel, mint a Királyi Család otthonával foglalkoznak s hű képét adják az egyes sejouroknak, mikor a Felséges Család vagy magas vendégei itt időznek. Ezek után, azt hisszük, nem lesz érdektelen magát a városkát is közelebből megismertetni annál is inkább, mert hisz ez a mű épen a város emléke akar lenni az új ezredév alkalmával s túlszerénység lenne, ha épen az emléket állítóról nem szólnánk.

Ebben a fejezetben megismerkedik a szives olvasó Gödöllő város eredetével, történeti fejlődésével, társadalmi és népéletével, s pontos leírását kapja a hatalmas koronauradalomnak. E fejezet megírásához nagyobbrészt hivatalos adatok és régi följegyzések szolgáltatták az anyagot, mert önálló nagyobb munka, mely Gödöllő monografiája volna, mai napig nincsen. Egyedül O dray János a télen elhunyt tudós kanonok s Gödöllőnek 30 éven át hitbuzgó s mindenki által tisztelt plébánosa, írt 1875-ben egy könyvet: «Gödöllő hajdan és most», melyben a község történetére vonatkozólag sok hiteles adatot találunk.

Gödöllőnek tulajdonképeni története, mely mindig szorosan összefüggött földesurainak életével, a XIV. század elejére vezethető vissza, midőn azt, mint egy kisebb pusztát, Nagy Lajos király Pohárnok Péternek adományozta, ki azt peres úton megosztá György testvérével.

A Pohárnok-család kihaltával Zsigmond király Borbála nejének kezére jutott e birtok, a kiról utóbb Tamásy Henrikre származott. Midőn Ulászló király Tamásyt hazaárulás miatt birtokainak elkobzásával bünteté, Gödöllő Rozgonyi János vajda és két öcscse, Rajvald és Oszvald között oszlott meg, s a Rozgonyiak tulajdonát képezte valószínűleg egész a család kihaltáig 1527-ig.

Gödöllő történetét két századon át homály fedi. Csak a XVII. század elején találkozunk vele újra, mint kis falucskával, melynek akkori ura kürthi Vámosy István, Pestmegye alispánja, «királyi ember» volt, kinek halálával nejére, Mocsáry Juditra maradt a birtok. Midőn az özvegy Bossányi Lászlóhoz ment másodszer nőül, Gödöllő a «Bossányi nemzetség» tulajdona lett, mely azt per útján kénytelen volt Mocsáry Judit testvéreinek, Erzsébetnek gyermekével, Hamvay Ferencz-czel, később Gödöllőnek egyedüli urával megosztani.

Hamvay özvegyének halálával a gödöllői birtokot, örökösök híján Verlain báró, budai adminisztrátor önkényelműleg elfoglalta és leányának adományozta. Bossányi Krisztina azonban beperelte a bitorlót és a megyei közgyűlés határozata folytán ő lett Gödöllőnek s a hozzátartozó Besnyő, Babath és Egerszeg pusztáknak jogos birtokosa és az is maradt 50 éven át egy folytában.

Az 1722-iki neoaquistica commissio Gödöllő történetében fordulópontot képez. Ekkor jutott Gödöllőre Grassalkovics Antal, mint *causarum reg. director* s még ugyanazon évben megszerezte Zsidót, majd Issaszegh, Kerepes, Csík-Tarcsa, Csömör, Ecser és Soroksár birtokosa lett. 1749-ben minden Bossányi utódot kielégítvén, Gödöllőnek is örökös ura volt. Gödöllő sorsát ezentúl a Grassalkovics család intézte.

A hatalmas úr pompás kastélyt emelt, melylyel nagy ellentétben volt a szegény falu vályog viskóival.

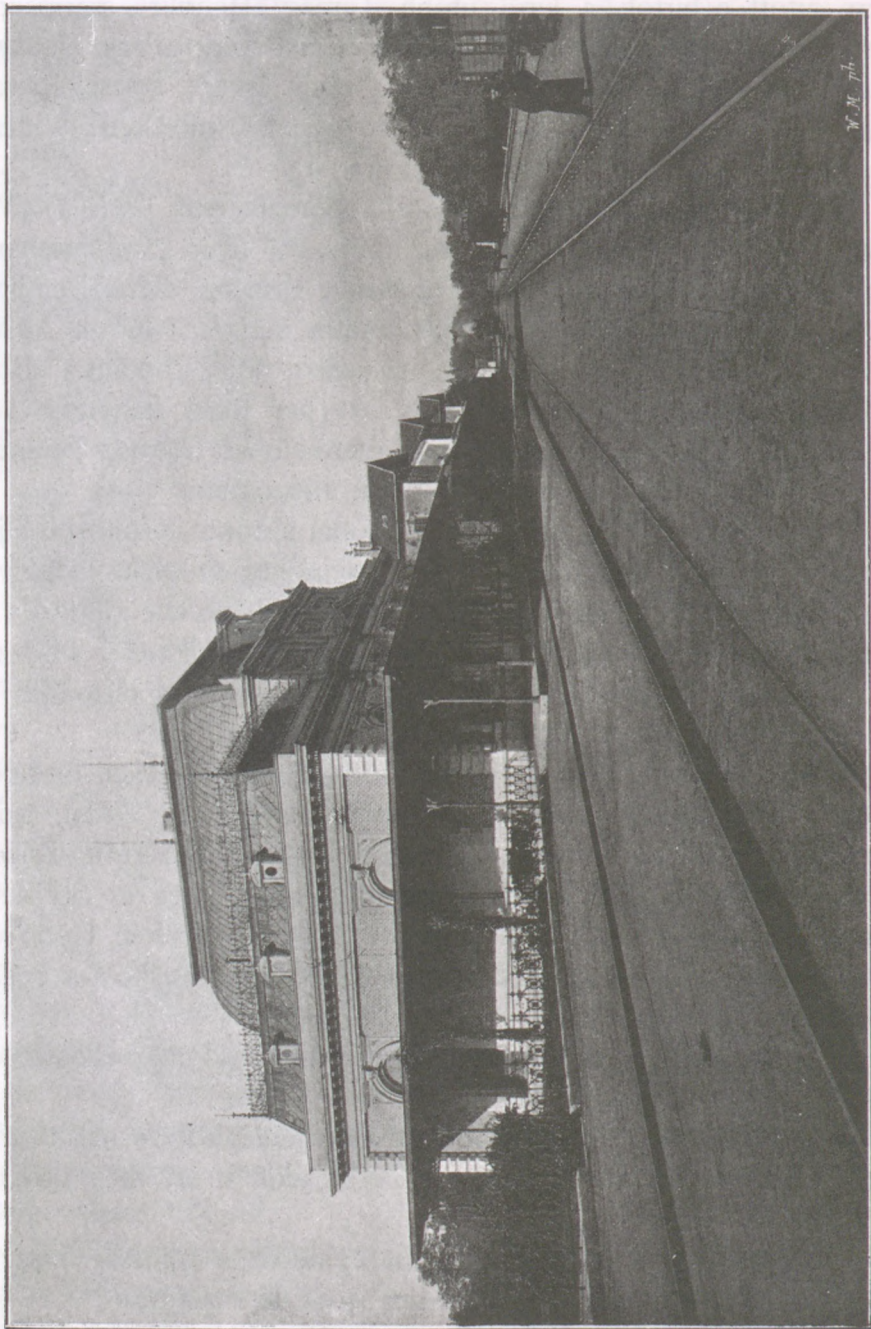
De a bőkezű új birtokos Gödöllő emelkedéséről és haladásáról is csakhamar nagy úrhoz méltóan gondoskodott s ezt még utódainak is lelkére kötötte.

«Tulajdon költségén száz új házat építtetett a lakosság részére s ezen építéssel együtt járt számos iparosnak letelepítése.»

Gödöllő akkori lakosai, — mintegy nyolczvan jobbágy-család — kizárólag református magyarok voltak. A telepesekkel idegen ajkúak,

A Fortinos-család tulajdonát képező Erdélyi Királyi Kézírtás

W. M. 76.

Erdélyi felvétele.

A gödöllői pályaudvar.

Kézírtás tulajdonos: Fortinos-család. A kézírtás eredetétől függően a képek...

főként németek is kerültek ide, kik azonban rövid idő alatt megmagyarosodtak.

Grassalkovicsnak ezen telepítéssel más célja is volt, t. i. hogy a községet a katolikus iparosokkal megtérítse. Halála után vallásos özvegye határozottan tudtára is adta a lakosságnak ezt az óhaját, de midőn látta ennek elkésérítő hatását, lemondott szándékáról.

Gödöllő a Grassalkovicsok alatt élénk fejlődésnek indult, úgy, hogy csakhamar e környék központjává lett, s 1762-ben már mint mezőváros szerepel. (Erre azonban eredeti okmány nem található.)

Lawn tennis.

Erdélyi felvétele.

A Hamvay Ferencz által 1662-ben építtetett curiális épületet Grassalkovics emeletes vendégfogadóvá alakította át s ez a jelenlegi «Erzsébet szálloda».

1771-ben megkezdte a kálvária építését, melyet azonban már csak fia fejezett be 1775-ben. A kálvária alatt egy 1200 akós víztartó van, hová a papsági forrásból vezették a vizet s ez jelenleg is a kastély vízvezetékének reservoirja.

Ebből az időből való a református templom is. Ezt megelőzőleg

a jelenlegi katolikus templom helyén volt a reformátusoknak egy kis imaháza, melynek helyére azonban szüksége volt a grófnak a kastély építésekor s azért kárpótlásul 100 tallért, telket és építő anyagot adott egy új templom építésére.

Az utolsó Grassalkovics özvegye 1842-ben szegényházat építtetett Gödöllőn tizenkét rokkant számára, mely alapítvány ma is a humanizmus szolgálatában áll.

A Grassalkovics-család kihaltával rövid idő alatt négyszer cserélt gazdát Gödöllő. Héderváry gr. Viczay Károly, mint leányágról származott törvényes örökös br. Sina Györgynek adta el 1851-ben, kitől fia Simon báró örökölte; báró Sina Simontól pedig a belga bank kezére került.

A belga banktól 1867. márczius 22-én az egész uradalmat 1,840.000 frtéért a magyar kormány vette meg, melynek nevében Lónyai Menyhért pénzügyminister mint szerződő fél, továbbá Andrássy Gyula miniszterelnök és Horváth Boldizsár igazságügyminister mint tanúk írták alá a megkötött írásbeli szerződést.

Az uradalom megvétele 1868. április hó 29-én iktatott törvénybe (1868. V. t.-cz. I. §.) s a törvényczikk így hangzik:

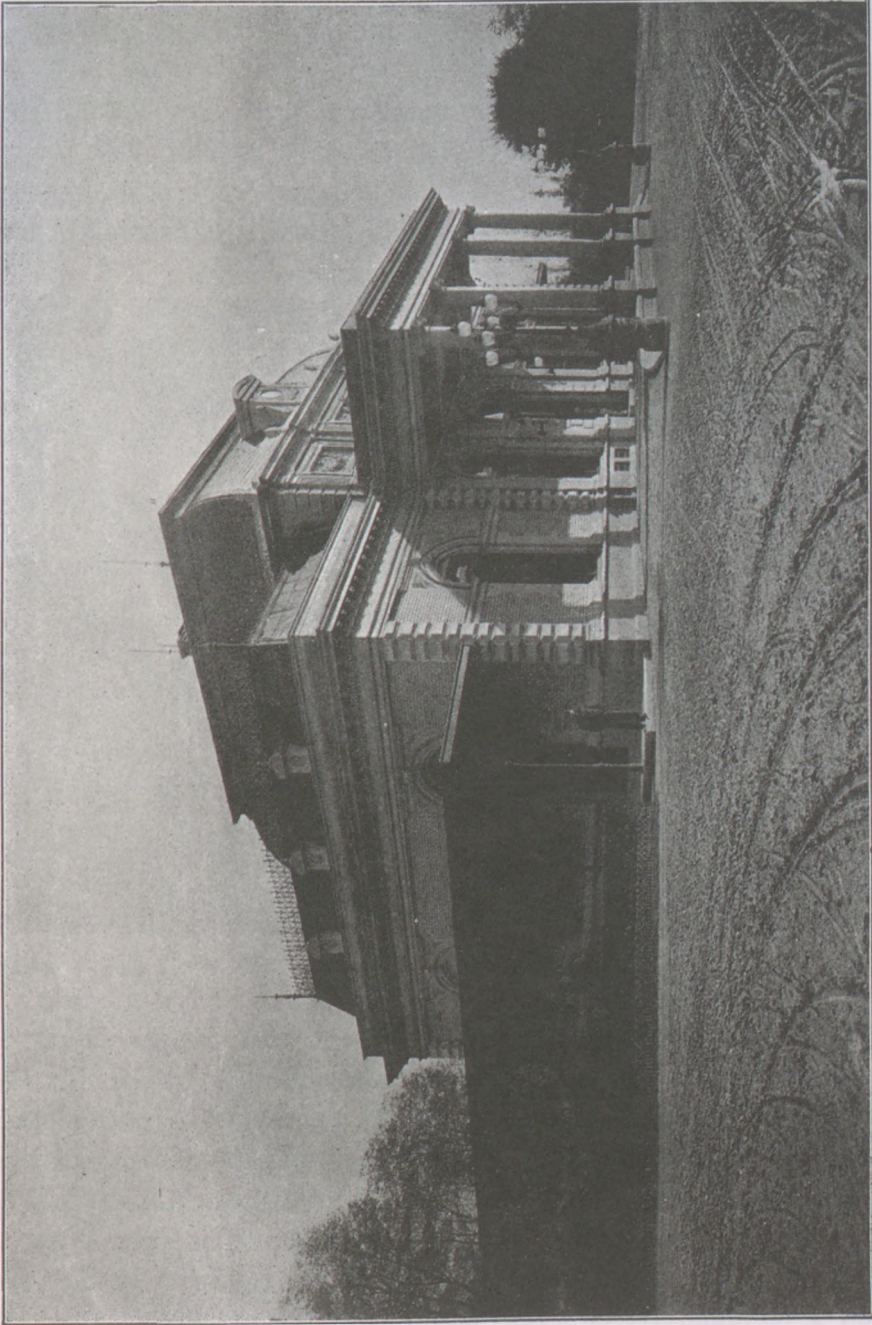
«A magyar koronai javak után, a megszüntetett úrbériség váltságdíja, valamint a szőlődézsma váltság és egyéb államjavak értékesítése fejében befolyt pénzeszegek egy részén megvett és a Gödöllő mezőváros, Kerepes, Dány, Issaszegh helységek határaiban fekvő majorsági birtokokból és ezek tartozmányaiból, továbbá az egerszegi, besnyői, babathi, szentgyörgyi, nyiregyházi, szentkirályi és kisbaghi pusztákból álló gödöllői uradalom a fennálló hazai törvények, jelesül az 1439. XVI. t.-cz. I. §. és 1514. I. és II. t.-czikkelyek értelmében Ő császári és apostoli királyi Felsége legkegyelmesebb megegyezésével az elidegeníthetetlen magyar királyi koronajavak állományába felvétetik és ezen minőségben becikkelyeztetik».

(Ekkor szűnt meg a régi Gedellő elnevezés is.)

Nemcsak az uradalomra, hanem magára a községre s egész környékére nézve is új korszakot teremtett ez a körülmény, mely Gödöllőnek országos hírnevet szerzett.

A Királyi Család itt tartózkodása anyagilag is rendkívül nagyfontosságú Gödöllő lakosságára, melynek egy része egész éven át abból él, a mit ősszel az udvarnál megkeres. A szegényebb munka-

Udvari pavillon a gödöllői pályaudvaron.

Erdélyi felvétele.

bíró osztály foglalkozást nyer a királyi háztartásban, vagy pedig egész éven át a kerti munkánál, fuvarozásnál stb. stb. A földműves nép magas árban értékesíti termését s a munkaképtelen szegények dús adományokban részesülnek.

A lakosság teljesen magyar s vallásra nézve 2651 katolikus, 1766 református, továbbá 153 helvét és 262 izraelita és 12 egyéb felekezeti; míg 1851-ben 2617 lakos a következőkép oszlott meg felekezet szerint: 1000 róm. kath., 1450 reform., 150 ágostai; a többi

A koronaurad. prësháza.

Erdélyi felvétele.

vallásról nincs említés téve. Az utóbbi évtizedek átlaga szerint 38 lélekkel szaporodik évente Gödöllő lakossága. Foglalkozás szerint három csoportba oszlik: az intelligenciára, melyet a hivatalnokok, ügyvédek, orvosok s más pályán levők alkotnak, továbbá az iparos és földműves osztályra. Az intelligens elem igen nagy számmal van képviselve; hivatalnoki kara a lakosság arányában igen tekintélyes, de annál kisebb számú Gödöllőn a gentry, mely más kisebb vidéki városokban a legtekintélyesebb tényező. Ezen körülménynek az az oka, hogy az egész gödöllői uradalomnak egy gazdája van, a kincstár.

De ha nincs meg a gentry-osztály, annál több a szó igaz értelmében vett földbirtokos, mert a lakosság nagy részének van egy-egy kis szőlője, káposztása stb.

Van ezeken kívül még egy számottevő eleme az intelligenciának, melyet Gödöllő egészséges levegője s kedvező fekvése vonz ide: a nyaralók, kik ezrével vannak itt évente. Így tavaly is 327 család, illetőleg 2000 idegen nyaralt Gödöllőn.

Az iparos-osztály az utóbbi néhány évtized alatt tetemesen gyarapodott, mert míg 1850-ben csak 1 kereskedő volt Gödöllőn, 70-ben már 26 kereskedő- és szatócs-boltja volt, jelenleg pedig 42-re emelkedett számuk. A kézművesek száma 1870 óta 90-ről 142-re szaporodott s ezek mindannyian tagjai az 1894-ben alakult ipar-testületnek.

A gödöllői talaj, ha nem is busásan, de mindig meghozza a gazda fáradságát, mely a föld- és szőlőművelésre, továbbá kertészetre terjed. Gabonát inkább vesz mint ad Gödöllő.

A borkereskedés egy időben tetemes jövedelmi forrását képezte a gödöllőieknek, melyet azonban a filoxera nagyrészt megsemmisített, s jó idő telik még abba, midőn a gödöllői szőlőhegyekről piacra jut ismét a termés.

A földnép nagy fuvarozó volt egész a vasút kiépítéseig.

A gyümölcsöt és kerti természetményeket Budapesten értékesíti a gazda.

A község az utóbbi évtized alatt óriási haladásnak indult, a minek legjobb tanúsága az, hogy míg 15 év előtt összesen csak 608 lakóház volt Gödöllőn, ma már 886-ra nőtt ezek száma.

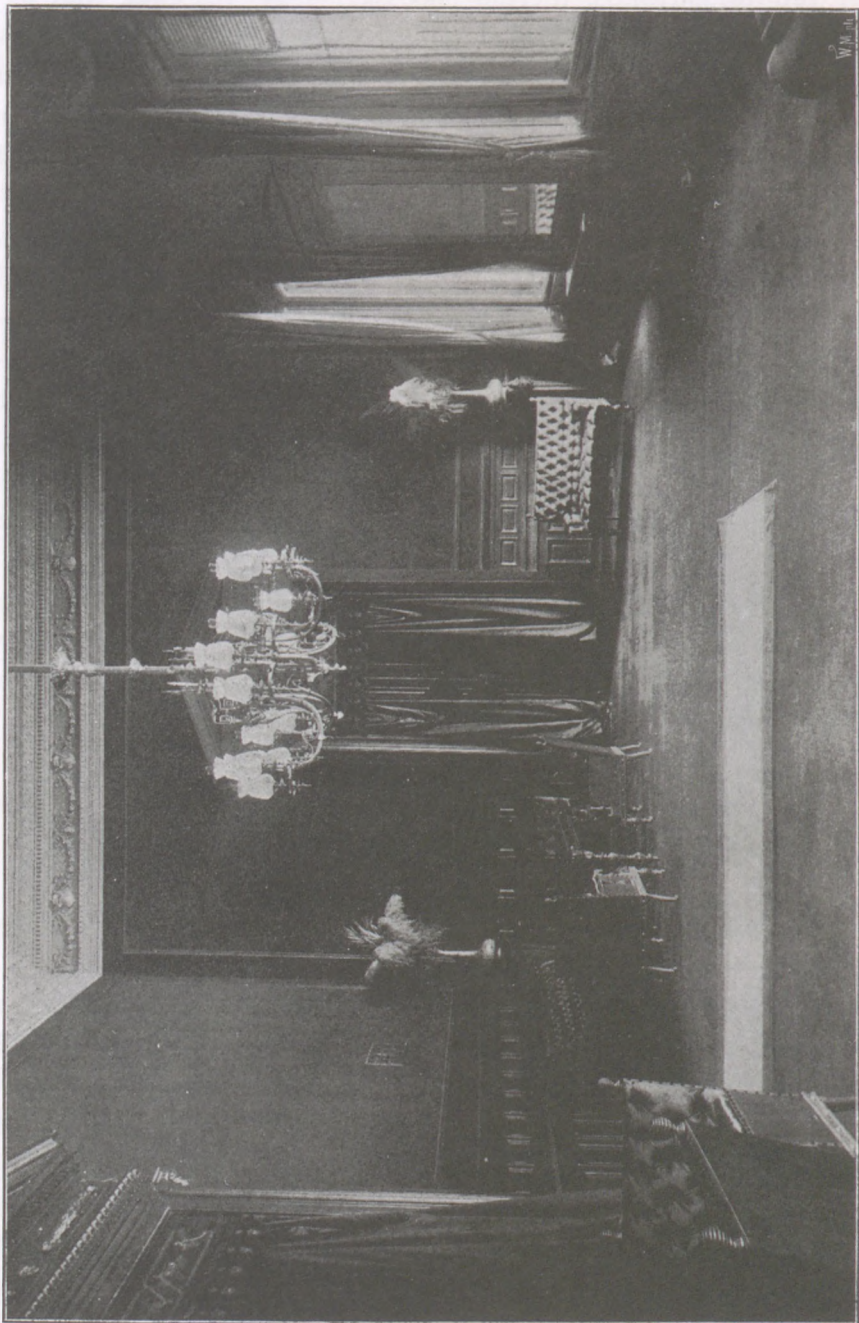
Maga a község költséges vágóhidat emelt, kiépítette a tulajdonát képező kir. járásbirósági épületet, továbbá új városházát és óvodának való házat vásárolt.

Gödöllőnek vagyona a legutóbbi leltár szerint 85,081 frt 99 kr., míg tartozása 4300 frt bankkölcsön.

Lakosai 26,194 frt 91 kr. adót és 35% községi pótagót fizetnek.

A község ügyeit a 300 választó által három évre megválasztott képviselőtestület s az ennek felelős bíró és jegyző intézik; jelenleg 1881. óta Szondy Lajos a jegyző s Rédl Károly a bíró. A kerület orsz. képviselője dr. Várady Károly.

A királyi váróterem.

Erdélyi felvétele.

A lakosság túlnyomó részét természetesen a szorosan vett polgári elem teszi.

A gödöllői ember jelleme tősgyökeres magyar s e mellett csendes és jólelkű; megjelenésében urias, de munkás és józan gondolkodású. Rendkívül tisztességtudó, a mi nagyban hozzájárul ahhoz, hogy Őfelségeik oly szívesen időznek Gödöllőn.

A gödöllői nép kedélyvilágában nincs semmi, a mi régi elnyomatásra emlékeztetné, mert hisz földesura mindig nemes volt iránta.

Templom-tér a kath. iskolával.

Erdélyi felvétele.

Népdal nem születik Gödöllőn, de hamar otthonos lesz, a mi másutt terem. Meséit az Uralkodó Családról szötte az igaz és tiszta népszerűtet.

A magyarnak minden jellemvonása ráillik a gödöllőiekre, — a mint maga Gödöllő is tipusa a kis paraszt városnak!

Nyelve tiszta magyar s kiejtésében is alig vannak sajátságai (egíssig, ád, hágy, ménkű, eczczer, túlem, rúlam, hászen, oszt, mingyá, pejig, hoczi, nyócz stb.).

Már maga Gödöllő tekintélyes hivatalnoki kara arra enged kö-

vetkeztetni, hogy itt előkelő niveaun álló társasélet és distingvált szellemi légkör uralkodik.

A szellemi élet elevensége azonban nagyrészt oly irányban jut érvényre, hogy minél kellemesebbé és változatosabbá tegye a kisvárosi életet, de nem hiányzik abból az etikai vonás sem.

Meg kell itt emlékeznünk főként a 70-es évek társaséletéről, a melynek Beniczky Ferencz, jelenleg Pestmegye főispánja s azon időben a gödöllői koronauradalom jószágigazgatója volt a főtényezője. De nemcsak a szellemi életre, hanem Gödöllő fejlődésére is igen hasznos volt Beniczkynek itt töltött ideje. Beniczky Ferencz alapítá 1871-ben a gödöllői kaszinót, mely jelenleg is központját képezi a társadalmi életnek.

Ebben az időben a jelenlegi templomtér elhagyatott pusztaság volt. Itt tartották meg az országos vásárokat. Beniczky ezt a teret befásította s ez most Gödöllő legszebb sétálóhelye; a vásárokat azóta a városon kívül tartják meg.

Ugyancsak Beniczky építtette a jelenlegi erdő- és vadász hivatal helyiségeit, továbbá renováltatta a koronauradalmi igazgatóság házát is.

Az «Erzsébet-szálló» nagyterme is ekkor készült s nem egyszer gyűlt itt egybe egy-egy hangverseny, műkedvelő előadás vagy tánczestély alkalmával az egész környék előkelősége.

Az 1846. évben Petőfi is megfordult Gödöllőn s itt írta a szerelem gyöngyeit «e szép vidék szépséges leányához» — Mednyánszky Bertához, Mednyánszky uradalmi praefectus leányához. A jelenlegi Petőfi-téren, kis házikóban egy szegény parasztasszonynál lakott Petőfi Sándor, a mint maga is írja: «Alacsony kis ház az én lakásom, a tied magas nagy palota!» Még távozása előtt egy szárnyas angyalt rajzolt lakóházára s ezt írta alá: «Huszár Kálmán».

Bizonyára mindenkor becsületére válik a gödöllőieknek, hogy a 60-as években itt kezdeményezték az Eszterházy-képtár megvásárlására az országos gyűjtést, melyet 76 frttal indítottak meg Gödöllőn.

Gödöllő társas élete különben évszakonként változik.

Tavaszzal és nyáron a pestiek teszik élénké a várost, annyira, hogy ilyenkor szinte idegennek érzi magát a gödöllői — otthon. A fővárosiakat a pompás tiszta levegő és egészséges éghajlat vonzza ide.

W. H. #

Erdélyi felvétel.

Templom-tér a ref. templommal.

Gödöllőn, a mi szinte hihetetlen, járványszerűen nem fordul elő betegség, a mit feljegyzések bizonyítanak.

Midőn 1741-ben Mogyoródon, Veresegyházán, sőt már a szomszédos Szadán is pusztított a pestis, Gödöllőn egyetlen haláleset sem fordult elő. Ugyan ily szerencsésen került el 1831-ben a kolerát is, mely a fővárosból Kerepesig jutott, a hol belehalt a lakosok tizedrésze.

Szt. Flórián szobra.

Gulden J. amat. felv.

Gödöllő utcáit, sétahelyeit egészen ellepi a sok száz nyaraló s a vasúti állomást gyakran alig lehet megközelíteni tőlük. «Ha a nagy esti vonatok megérkeznek Gödöllőre, ontván a fővárosiakat, a gödöllői fiakkeresek előrobognak: bábeli zaj támad. Derült, de nem idillikus kép, egy darab lármás fővárosi élet, ide plántálva, de meg nem gyökeresedve, a melyet az első őszi szél elhord mindenestül.

Gödöllön nappal jóformán csak asszonyok vannak és gyerekek, sok, sok, gyerek. Az urak Budapesten izzadnak, csak vacsorázni térnek övéikhez. Akárhány fővárosi ember tölti a nyarat Gödöllőn, ki egyebet sem látott belőle, mint az utat, mely a vasúttól lakásához vezet. Hogy ez az út is mentől rövidebb legyen, a legtöbben a vasút mellett keresnek lakást. Néhány év előtt ez a térség a vasút mellett még pusztta volt. Most egész kisváros s 1888-ban két fürdő s uszoda is épült rajta; az élelmes parasztnép vertfalú kis házikókat rak, két-három szobás lakással, s egy sem marad üresen. Csodálatosan kevés komforttal éri itt be a budapesti ember, jól esik neki az ellentét, magasztalja a levegőt, a vizet, a mely páratlan jó és gyönyörködik a gyerekek friss egészségében. Három-négyszáz budapesti család szokott itt nyaralni, több mint kétezer lélek, melyből fele sem jut magának a városkának. Itt szorulnak össze az új telepen, a vasút környékén.»

Az élénk személyforgalomhoz képest nagyobbította a Magyar Államvasút a pályaudvart is, melynek legszebb része a különálló királyi váróterem.

A pompás renaissance stylben, nagyrészt terméskőből épült s jóni oszlopokkal díszített pavillon közepén van a nagy váróterem, melyből jobbra a Királyné várószobája nyílik, balra pedig a Királyé. Berendezésük egy-egy író- és toilette-asztal nagy velencei tükörrel s préselt selyem bútorzat, mely a Királyné várószobájában halvány-sárga, a Királyéban pedig olivzöld színű s ugyanilyen a fal kárpítja is.

A nagy váróterem ajtajából szőnyeg fut a sineken át a vasúti kocsiiig, mely a fejedelmi vendégeket Gödöllőre hozza, vagy onnan elviszi. A tágas váróteremben a három sarkon bordó selyem zsöllyék, pamlagok kínálkoznak. Ezen a várótermen át szállnak ki Őfelségeik s a főherczegek; innen egy kurta folyosó vezet ki az épület másik oldalára, a hol a csinos oszlopsor előtt az udvari fogat várja a vendéget.

Ebben az épületben van a miniszterek várószobája is, külön kijáráttal. Van azután még egy, egész egyszerűen bútorozott szoba két vaságygyal azoknak a vasúti üzletvezetőknek a számára, kik Őfelségének Gödöllőn való tartózkodása idején az udvari vonatokon szolgálatot teljesítenek és itt töltik az éjet, hogy ha Őfelsége korán indul, idején talpon lehessenek.

A királyi váróterem 1874-ben épült, s azelőtt egy tiroli modorú

Erdélyi fekvétele.

A gödöllői ref. templom.

faépület állott egy teremmel a legmagasabb vendégek rendelkezésére. Ennek fehér kárpitja s világoskék bútorzata volt és jelenleg a vasúti vendéglőnek nyári lugasa.

A jégpálya.

Gulden J. amat. felv.

A gödöllői pályaudvar egyike a legszebbeknek az egész Budapest-Kassa-Rüttkai vonalon s terjedelmére nézve is igen jelentékeny.

Templom-tér a nagyvendéglővel.

Erdélyi felvétele.

A hivatali helyiségeken kívül van három váróterme, vendéglője — pompás táncsteremmel — s a pályaudvaron van lakása az állomás-

főnöknek, két forgalmi tisztnek, két pénztárosnőnek, a vasúti vendég-
lősnek, továbbá a pályafelvigyázónak.

Ugyancsak a M. Á. V. építette 1874-ben a pályaudvar közelé-
ben levő gázgyárat is, mely az állomáson kívül a királyi kastélynak
s a kastélyhoz vezető utaknak világítására szolgál.

Egész nyáron át rendkívül élénkség uralkodik itt s főképp ünne-
pés vasárnapon alig lehet a tág perront megközelíteni. Csak szeptem-
berben szünik meg ismét ez az óriási sürgés-forgás.

Ősszel, alig hogy a pestiek távoznak, a Királyi Család fogadta-
tására készül Gödöllő. A nyári zajt s a pezsgő életet csöndes napok vált-
ják fel, hogy Őfelségeik háborítatlanul tölthessék el a gödöllői napokat.

Télen, midőn a kerek völgyet, melyben városkánk fekszik, vastag
és vakítóan fehér hólepel borítja, mintha megelevenülne ismét Gödöllő.

Korántsem olyan unalmas itt a tél, mint azt a fővárosiak tán
gondolják. A társas életnek mintegy tűzhelye ilyenkor a gödöllői
kaszinó. A kaszinónak, melynek az «Erzsébet-szállodában» vannak
helyiségei, jelenleg 64 tagja van s elnöke Garan Dániel, jegyző-titkárja
dr. Vass Lajos, pénztárosa Blahunka Kálmán, könyvtárosa pedig Szilágyi
Elemér. Választmányi tagjai: Gönczy Benő, Kapczy Vilmos, Pirkner Ernő,
Polner Lajos, Polyák Miklós, dr. Szalay Sámuel és dr. Tegze Lajos.

A kaszinó évenként egy nyári, meg egy farsangi táncestetélyt
rendez s évkönyvei nem egy sikerült hangversenyéről tesznek említést.
— Könyvtárában jelenleg 500 könyv van.

Megalakul évenként a korcsolyázó egyesület, mely mesterséges jég-
pályát készít.

Hölgyeink más módon is kellemessé tudják tenni a telet. Adnak
jourokat, még pedig úgy, hogy sűrűen következnek azok egymás-
után. Összejöve formális kis hangversenyeket rögtönöznek.

Szóval víg élet folyik Gödöllőn télen is s nincs igaza annak,
ki a nyáron oly élénk helyre azt szokta mondani: «Gödöllő télen
álomba merül». Télen Gödöllő kevesebbet alszik, mint nyáron!

* * *

... A népoktatást három felekezeti iskola végzi Gödöllőn. Az
uradalom által fentartott hatosztályú katolikus iskolában a kántor,
egy tanítónő s egy tanító tavalyl 362 (186 fiú- s 176 leány-) gyer-

meket oktatott. Ezt az iskolát az alapító Grassalkovics, a kastély egy részéhez építtette két teremből álló helyiséggel, míg a jelenlegi iskolahelyiséget 1879-ben a koronauradalom emelte.

A katolikus iskoláról szólva nem maradhat megemlítés nélkül Szvoboda Ignác kántor-tanítónak, azon férfiúnak neve, ki 30 éve s ezen hosszú idő tartama alatt egyetlen órát sem mulasztva, szívvél-
lélekkel, teljes odaadással fárad a gyermekek tanításán.

A reformátusok iskolájában két tanító oktat nyolcz havi tanfolyammal.

A kálvária.

Erdélyi felvétele.

A zsidó hitközségnek 1894-ben épült zsinagógája mellett van 1875 óta iskolája egy tanítóval.

A besnyőiek gyermekei a mult évig szintén Gödöllőre jártak, de most már saját iskolájuk van.

Gödöllőn azonkívül a kincstár által segélyezett nyilvánossági joggal bíró négy osztályú magán polgári leányiskola, valamint egy magán óvoda is létezik.

Már évek előtt mozgalom indult meg egy községi népiskola

érdekében, s e célra eddig önkéntes adakozások útján 8000 frt gyűlt egybe, mely összeg a község kezelésére van bízva.

Ugyancsak nagy szükségét érzi Gödöllő egy községi óvodának, s ennek létesítésére nagyobb házat is vásárolt, melyet jelenleg bérházként hasznosít.

E helyen említendő Gödöllőnek néhány oly társadalmi intézménye, a melyeknek jó híre nemcsak városkánk, de még a megye határán túl is messze ismeretes s ezek között az első helyet foglalja el a Gödöllői Takarékpénztár.

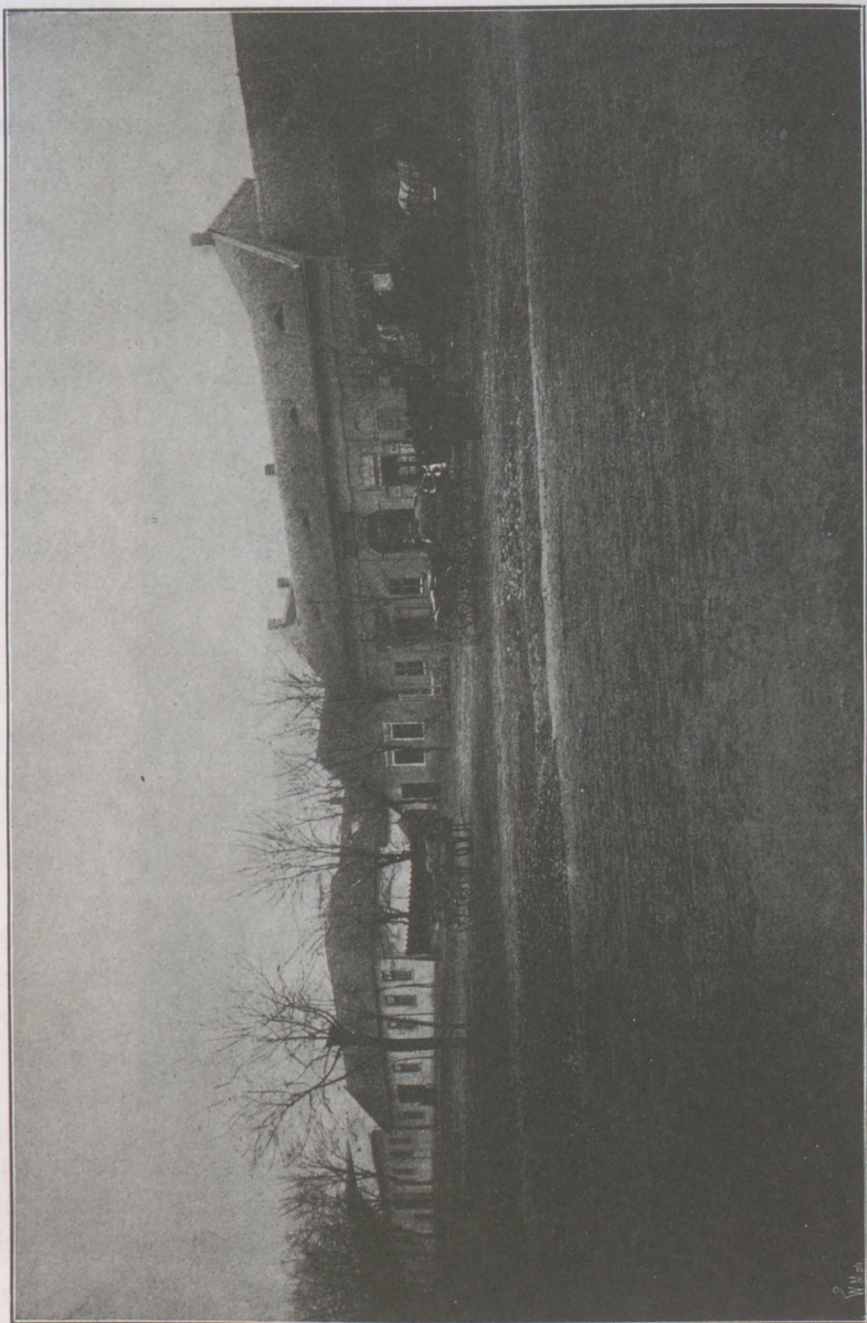
Ez a szolid alapon nyugvó intézet 1869-ben alakult. Alapítói voltak: Beniczky Ferencz akkori jószágigazgató, Rédl Soma városbíró, Oberrecht Ferencz ügyvéd, Orbay Dénes mérnök, Bartal János ügyvéd, uradalmi jogtanácsos, Wirnhardt Vincze és Plesznik János iparosok. A takarékpénztár 100,000 frtnyi alaptőkéjét több részletben fizették ki. Az első részvényes Öfelsége a Király volt, ki az akkor jegyzett 25 db. részvénynek még jelenleg is birtokában van. A szerény körben működő intézet csakhamar virágzásnak indult s egyre gyarapodott, a mit legjobban bizonyít azon körülmény, hogy míg az első év forgalma 151,359 frt, a másodiké már 292,203 frt s a tavalyié pedig 2.875,678 frt volt.

Legutóbb 10 frt osztalékot fizetett s 100 frt névértékben kibocsátott részvényei jelenleg 135—140 frttal kelnek. A takarékpénztárnak ez idő szerinti igazgatója Kárász Pál; igazgatósági tagjai: Bossányi László, Kapczy Vilmos, Fekete Imre, Gráf Márton; a felügyelő bizottság tagjai pedig: Gönczy Benő, Gráf Ignác és Szondy Lajos; az intézet jogtanácsosa Polner Lajos ügyvéd.

Másik jó nevű vállalata Gödöllőnek a koronauradalom felügyelete alatt álló Gödöllő-Vidéki Borászati Szövetkezet, mely jelenlegi szervezetében 1890-ben alakult.

A gödöllőiek közül többen már előbb is megkísérelték a vidék bortermésének ily úton való értékesítését, de kedvezőtlen eredménnyel, míg végre Ivánka Imre valóságos belső titkos tanácsos, ki szőlőkertek közéjébe építteté besnyői pompás nyaralóját, — maga állt a szövetkezet élére s azt jelenlegi előkelő színvonalára emelte. A Gödöllő-Vidéki Borászati Szövetkezet 10 évre bérbe vette a koronauradalom nagy présházát és pinczeit, a hol átlag 8000 hekto-

Erdélyi felvétele.

Templom-tér a postával.

liter bort tart raktáron. Borait a legkitűnőbb bortermő vidékekről szerzi be és azokat egy képzett pinczester kezeli. A szövetkezet, melynek Fekete Imre az igazgatója, évente 4000—5000 hektolitert árusít s kiváló hírnevet szerez borainknak.

A most ismertetett két közhasznú intézeten kívül megemlítendő még a Gödöllői Tűzoltó-Testület.

Szt. János szobra. Gulden J. amat. felv.

Már a 70-es években volt Gödöllőnek önkéntes tűzoltósága, mely azonban erélyes vezetés híján a nyolczvanas évek elején feloszlott, s csak 1890-ben alakult ismét önkéntes tűzoltóság, mely jelenleg is a nemes cél szolgálatában áll.

Ezen intézmény megalkotása és felvirágzása körül kiváló érdemeket szerzett Garan Dániel ügyvéd és Galle Antal, azon időben

gödöllői cs. és kir. udvari ellenőr, ki mint parancsnok teljesen kiképezte az önkéntes csapatot, a mely fárasztó munkában legjobb támasza volt Brüll Lajos segédtsízt.

A tűzoltó-testület működő tagjainak száma 40—50 között, pártoló tagjaié pedig 150—200 között változik; felszerelése két kocsiból és egy mozdony-fecskendőből, továbbá szerkocsiból s a szükséges eszközökből áll; van ezenkívül állandó fogata is.

A testület költségeit a királyi udvar és a község támogatása mellett a pártoló tagok és az önkéntes adományok fedezik.

A felebaráti szeretetnek egy másik nemes alkotása is van Gödöllőn: az Országos Fehér-Kereszt-Egyletnek fiókja, mely 1892-ben alakult Garan Dánielné és Kapczy Vilmos főszolgabíró kezdeményezésére.

Az egyesület a tagsági díjakból állandóan több szegénysorsú, beteges, továbbá három lelenz gyermeket segélyez. Tagjainak száma nyolczvan s ezek nagyrészt gödöllői hölgyek.

Volt Gödöllőn a jelen évtized kezdetén «Honvédszobor-Bizottság» is, mely az issaszeghi csatában megsebesült s a gödöllői temetőben nyugvó honvédek sírjára kívánt díszes emléket állítani. Ez a bizottság, melynek tagjait a gödöllői fiatalság képezte s mely több kiváló író közreműködésével egy «Kegyület»-albumot adott ki, két évi működése után megszűnt. Az egybegyűlt pénz a Gödöllői Takarékpénztárnál, ennek elismervénye pedig a gödöllői előjáróságnál van elhelyezve.

Gödöllőn az utóbbi néhány év alatt az építkezések nagy része budapestiek által történik, kik főként a vasúthoz közel fekvő városrészt, az ú. n. «Alvég»-et kedvelik s szebbnél-szebb nyaralókat emelnek ott. De sokan a már távolabb eső szőlőhegyeket is felkeresik s ez az oka annak, hogy az ingatlanok értéke egyre emelkedik.

Gödöllő a földrajzi szélesség $47^{\circ} 36'$ és a hosszúság $37^{\circ} 1'-e$ alatt, 10,757 kat. holdnyi területen fekszik, s a várost magát mintegy négyszögalakban a királyi kastély választja el az Alvégtől, s az issaszeghi út mentén létesült nyaralóteleptől. Legszebb része a Templomtér, mely mintegy frontját képezi Gödöllőnek. Észak és kelet felől egy házsor, dél felől pedig a felső és alsó park szegélyezi, míg nyugatról keletnek az országút halad át rajta. A sűrűn befásított és kellemes sétahelyül szolgáló Templomteret számos jó izléssel és csin-

nal épült ház diszít, melyek közül különösen kiválik az 1881-ben épült kath. plébánia és iskola, az udvari ellenőr lakóháza, az erdő- és vadász hivatal, a református templom mellett balról a parochia, jobbról pedig a református iskola, a szolgabírói és postahivatal, az «Erzsébet-szálloda», továbbá egyes magánházak, mint Bródy Zsigmondnak pompás nyaralója s a Simontsits-féle ház. Ugyancsak a Templomtéren van Mária és szt. Flórián szobra is, míg Nep. szt. Jánosnak

Ilka-major.

Erdélyi felvétele.

a besnyői út mentén emelt kőszobrot az utolsó Grassalkovics özvegye 1750-ben.

Gödöllő legszebb utcája a Váci-utcza, mely makadamból készült s gyalogjárója részben ki van kövezve. Itt van a járásbirósági épület s az adóhivatal is, — végében pedig a katolikusoknak és a reformátusoknak rácscsal kerített temetője. A zsidó temető az issaszeghi út mentén a gázház mellett van.

Nevezetesebb utcák még a Pesti-utcza a közjegyzői hivatallal és csendőrlaktanyával. A csendőrtiszti különítménynek az Alvégen külön hivatala van.

A Pesti-utcza keleti folytatását a Kovács-utcza képezi, mely a Petőfi-térre nyílik, hol a városháza említendő s innen Rákos-utcza néven halad a Szilhát-utczáig. Ez utóbbi az Erdő-utczával a város északi határát képezi, míg nyugaton a Kálváriassal, keleten pedig a Vásár-utczával végződik Gödöllő.

Gödöllőnek legszebb és leglátogatottabb sétahelyei a Templom-téren kívül a vasúthoz vezető út, a Kálvária-sor végében fekvő haraszi erdő s a szomszédos Besnyő.

* * *

A gödöllői koronauradalom, mely az idézett törvényczikk értelmében kincstári kezelés alá került, jelen terjedelmében nem volt azelőtt ősi nagybirtok, hanem, mint azt e fejezet bevezető részén elmondott történeti adatok is bizonyítják — kisebb földbirtokosok tulajdonát képezte s csak Grassalkovics Antal gr. idejében lett először egy óriási uradalomnak központjává.

A belga banktól 1867-ben megszerzett Gödöllő, Issaszegh, Kerepes, Dány, Bagh, Pusztá-Egerszegh határában fekvő birtok 21052 holdnyi terjedelmű volt.

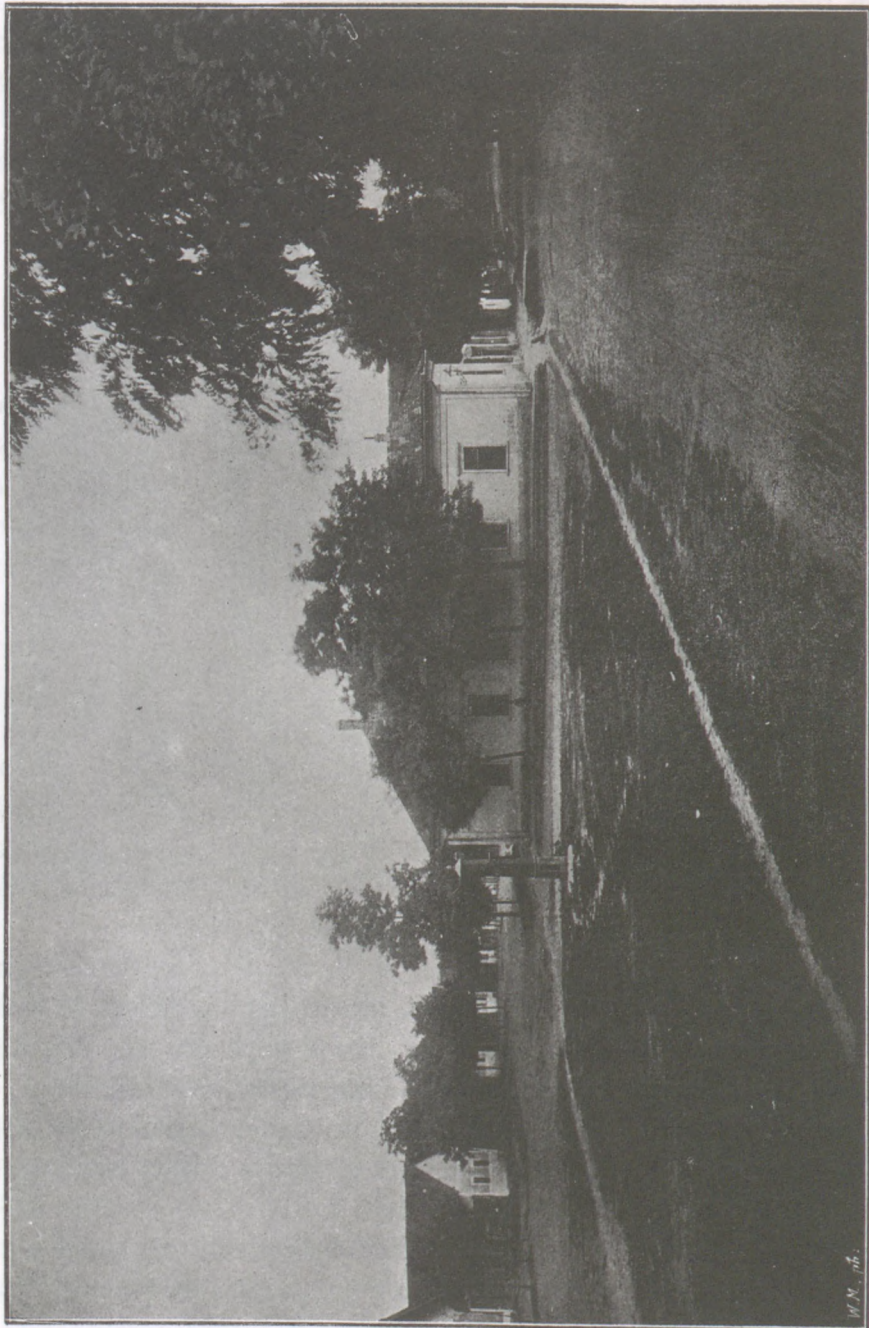
Ez a koronabirtok még az ugyanazon év szeptember havában megvett Eszterházy-féle valkói, továbbá vácz-szt.-lászlói, hévizi, majd pedig az 1869-ben megszerzett mácsai és 1891-ben a nagyváradi káptalantól átvett szadai és veresegyházi erdőkkel gyarapodott, úgy hogy a jelenlegi uradalom 12 község határában fekszik.

Nagyobb idegen birtok nincs közé ékelve, s ha a három tagból álló gödöllői magánbirtok nem fekszik közte, úgy — Mácsa kivételével — az egész koronauradalom egy tagot képezne. Az uradalom megvételekor minden ágazatában egy igazgatóság alá helyeztetett, de a királyi várkastély s a hozzátartozó 120 holdas park már 1869. őszén kivétellett az uradalmi kezelésből s erről a királyi udvar maga gondoskodik.

Majd az erdészeti és vadászat is külön hivatalok kezelésébe került, úgy, hogy az uradalmi igazgatóság hatáskörébe jelenleg csak 10,606 holdnyi birtokrész tartozik.

Ebből a területből az 1225 holdnyi mácsai birtokot a mácsai

W. N. ph.

Eddényi felvétel.

Petőfi-tér a városkádával és Petőfi lakóházával.

és meyerkei majorokkal 1892. év tavasza óta a budapesti központi tejszarnok bérlő s így 9380 hold van házi kezelés alatt.

A koronauradalom élén a jószágigazgató áll, jelenleg Deininger Imre kir. tanácsos, kinek a kegyúri ügyek is hatáskörébe tartoznak. Az igazgatón kívül számtartó, pénztáros, orvos és állatorvos, továbbá mérnök és gyakornok képezik a központi tisztikart. A külső kezelőszemélyzet öt ispán, két gazdasági segéd s végül uradalmi és magángyakornokokból áll.

Plutó.

Erdélyi felvétele.

Az uradalom felszín alkata gazdaságüzemi szempontból kedvezőtlen. Egészen sík terület alig fordul elő: dombok és völgyek váltakoznak, melyeknek meredek lejtői részben csakis erdőüzemre alkalmasak.

A magassági eltérések jelentékenyek: a legmélyebb pont, a baghi rét 143 méternyi magasságban, a gödöllői kastély 222, a nyugaton elterülő kerepesi erdő 313, a szadai pedig 345 méternyire van a tenger színe fölött s így magában az uradalomban 202 méter magassági különbség fordul elő.

Az uradalom legnagyobb patakja a Rákos, s ez Gödöllőt elhagyva, két nagyobb tavat táplál, melyekben 1893 óta mesterséges haltenyésztés folyik. A Rákos Issaszegh határában terjedelmes lápréteket képez, melyekben négy méternyi mélységben kitűnő tőzeg fekszik.

A vidék klimája a mezőgazdaságra nézve nem mondható kedvezőnek. A tél, mely rendszerint későn áll be és sokáig tart, úgy, hogy még februárban is előfordul 22° C. hideg — igen zord. Tavasz alig van, mert nemcsak márcziusban vannak hetekig tartó fagyok, hanem még áprilisban sincs ez kizárva. A hidegre azonnal beköszönt a nagy meleg. Ennek következménye az, hogy a tavaszi vetés késik s a hirtelen beálló meleg már kalászba szólítja, midőn annak még csak bokrosodnia kellene. A nyár rendszerint mindvégig forró, de az éjszakák oly hűvösek, mint akár csak az Alföldön. A nyár azonban nem csak meleg, hanem száraz is és csak a vége felé hoz megváltást az égető homoktalajban elsült növényzetnek egy-egy nagyobb zápor. De sokszor elkésve jön ez is.

Legszebb és leghosszabb az őszi és így az őszi munka kedvező körülmények közt végezhető. Néha azonban még az őszi elején is tart a szárazság s csak október derekán ered meg az őszi esőzés.

A csapadék-viszonyokat a talaj nem ellensúlyozhatja, mert ez szintén kedvezőtlen.

A koronauradalom területén a magasabb fekvés alatt főleg kötött talaj fordul elő csekélyebb humus réteggel, az altalaj pedig részben márgás, kötött sárga, vörös vagy kék agyag, a mely szorgos művelés mellett hálás, sőt bőtermő is lehet. A magas részeken ritkán fordul elő homok, de ez mély és silány, úgy hogy a gazdálkodásra használhatatlan. A völgyek homokosak ugyan, de a homokréteg alatt agyag van, úgy hogy azt a mélyebb gyökerű növények még elérhetik s így jól teremnek különösen a luczerna, baltaczim, répa s még a búza is. De vannak és pedig nagyobb kiterjedésben mély homokterületek is, melyek költséges kezelés mellett sem fizetik vissza a munkát és fáradságot.

Arra nézve, hogy az uradalom megvételekor volt-e bizonyos üzemszervezés nézve megállapodás, adatok hiányában nem lehet következtetni, de a körülmények azt bizonyítják, hogy intézői nem

vették figyelembe a fővároshoz való kedvező helyzetét s nem találták el azt az irányt, mely jelenleg virágzóvá s jövedelmezővé tette a gödöllői koronabirtokot.

Kezdetben a juhgazdálkodás volt az üzem alapeszméje és sokáig a finom gyapjas electovel negretti fajta juh képezte csaknem az egyedüli haszonállatot. Sokat költöttek a juhászat emelésére, mely tényleg hírnévre is vergődött, de már későn, mert akkor a finom gyapjas apró juh sorsa már el volt döntve Magyarországon. Később

Cséplés az Ilka-majorban.

Erdélyi felvétele.

cigája juhot is hoztak Zombor vidékéről Gödöllőre. Volt itt magyar gulya is, melyet azonban 1891-ben feloszlattak.

Már 1888. évben a Haraszton létesített inthali fajtehenészettel megtörtént az első lépés a tejgazdasághoz való átmenetre s ennek folytatását látjuk 1891-ben az Issaszegh-Szt.-György pusztán berendezett tehenészettel. De ekkor még 6700 juh is volt a gazdaságban.

Az 1893. évvel új korszak állott be úgy az uradalom felszerelésére, mind pedig üzemére nézve, melynek terve főbb vonásaiban a következő.

A finom gyapjas apró merino, valamint a cigája juh teljesen kiküszöböltetett. Miután azonban a kopár, meredek lejtők kihasználására csak a juhok alkalmasak, nagytestű juhot (merino precôce) tenyésztenek, melynek állománya 2000 darabnál több nem lehet s koseladás, ürühízalás és bárányeladásra szolgálnak. Fő haszonállat a tehen, melynek száma meghaladja az 500 darabot. Harmadik és negyedik tehenészet állított, úgy, hogy 100 drb pinzgauai tehenet hoztattak s így a felső inthali és pinzgauai faj egymás mellett fajtisztán tenyészik. A tehenészet célja első sorban a tenyészállatnevelés, aztán a fővárosi piac részére való tejtermelés, továbbá az egyik gazdaságban a vajkészítés mellett a yorkshirei malacz-hízalás s végre a hízóba való állatok nevelése, melyeket átmenetileg igába is használnak.

A mocsár-rétek kihasználása céljából 100 emséből álló sertés-tenyésztést folytat az uradalom, továbbá saját és vett marhát hizlal s az igás kanczák után egy legfeljebb 100 darabból álló ménesben csikókat is nevel. Ezen gazdálkodásnak megfelelően a gabonatermesztés az összes szántásnak legfeljebb 40%-át teszi. Ugyanily területen mesterséges takarmányt termel az uradalom s 20% marad a kapásnövényeknek, melyet a talaj minősége szerint burgonya vagy pedig czukorrépa képez. Az esetleges szalmahiány alomtőzeggel pótolatik.

S hogy mennyire bevált a gazdálkodásnak ez az iránya a gödöllői koronauradalomban, annak legjobb bizonyítéka az, hogy a deficit, mely az 1892. év előtt évről-évre ismétlődött, 1893-ban megszűnt, daczára annak, hogy a legjobb gazdaság (Mácsa) kivétellett kezelése alól — s 1895-ben már csaknem annyi tiszta jövedelmet produkált, mint 1892 előtt tíz évi átlagban a veszteség volt.

Napjainkban a mezőgazdaságra bekövetkezett válság közepette hasznos tanulság lehet ez a körülmény arra, hogy a célszerű állattenyésztés még mindig kisegíti a gazdát az alacsony gabonaárak okozta bajból.

A gödöllői koronabirtoknak másik hatalmas ága az erdészet, mely az uradalmi igazgatóság hatásköréből már a 70-es évek elején önálló m. kir. erdőhivatal kezelésébe ment át, mely akkor még csak a gödöllői, issaszeghi s részben a kerepesi, továbbá domonyi és kisbaghi erdőkre terjedt. Ezen időben a vadászat ügyei is az erdőhivatalhoz tartoztak, míg 1875-ben a királyi udvar külön csász. és kir. vadászshivalt állított e célra.

Az erdőhivatal hatásköre jelenleg 34,900 kat. holdra terjed, mely a babathi, issaszeghi és a Valkói erdőgondnokságokból áll. Ezek képezik a szorosabb értelemben vett gödöllői erdészeti területet, melyhez még a mácsai, nagymarosi, visegrádi, szigetmonostori, budakeszi erdőgondnokság és az Ó-budai kincstári faraktár tartozik.

Az erdészeti ügyeit a gödöllői erdőhivatal intézi, melynek főnöke jelenleg főerdőmester, kihez erdőpénztáros, erdészjelölt, erdőgyakorlók és erdőszámtisztek vannak beosztva. A külső, kezelő személyzet erdőgondnokokból, faraktári tisztekből, erdőőrökből, erdőlegényekből és erdőszolgákból áll.

Az erdőgondnokságok vezetői vadászati ügyekben az udvari vadászmeisteri hivatalnak vannak alárendelve.

Az erdőhivatal munkaköre a gazdálkodás belterjességénél és a kitűnő értékesítési viszonyoknál fogva oly tekintélyes, hogy csak erőmegfeszítéssel képes azt betölteni, mert nemcsak a favágatás és erdősítés képezi teendőit, hanem a technikai rész is, ú. m. az erdőrendezés, térképezés, útépítés, patakszabályozás s egyéb építkezések is.

Az erdőhivatal kerülete csupa lombos erdő s csak itt-ott elvétve akad kisebb fenyőcsoport, mely már az újabb idő kultúrája.

Az erdőnevelést rendkívül megnehezíti a vidék homoktalaja, melynek beerdősítése nagy munkával, fáradtsággal jár s a legtöbb esetben mégis eredménytelen. Egyes homokbuczkákat pedig, mint Szent-Királyon és Sziget-Monostoron egyáltalán nem lehet kultúra alá venni, mert ha ma kezelés alá veszik, holnap, mintha lába nőtt volna, a domb nincs többé helyén s a csemeték gyökereit, melyek mintegy lábujjhegyen ágaskodnak, kiégeti a nap. A sziklás részek beerdősítése szintén igen nagy nehézségekkel jár s csak lépésről lépésre történhetik az — a hegy lábánál kezdve fölfelé, úgy hogy már maga a megtelepült kis csemete fogja fel fölötte álló szomszédja számára az eső által lehordott földet, fűvet s ágakorhadékot.

Az erdők túlnyomólag 80—100 éves fordában vannak kezelve, kivéve egyes kisebb részeket, melyek cserkéregtermelésre vannak berendezve, továbbá az ákáczosokat, a hol szőlőkarókat produkálnak. A Fácánost és Harasztot vadász-üzemben kezelik, vagyis oly fa-tömeggel fogyasztják, mint a mennyi az évi növedék. A kihasználás helyét azonban a vadászati szempontok határozzák meg.

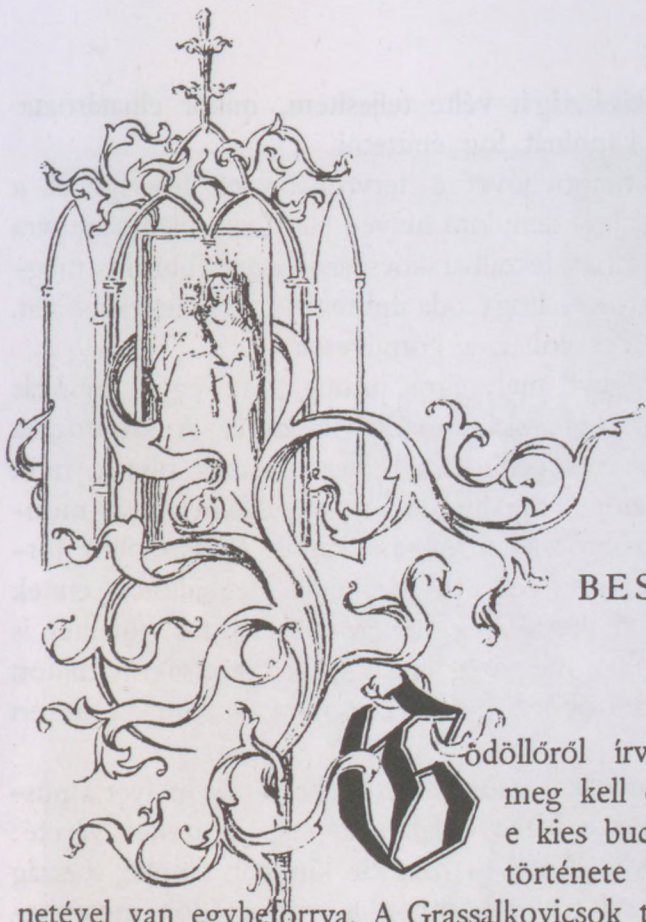
A szálerdő-üzemnél az itt egyedül czélszerű fokozatos felújító vágás van használatban.

Az erdőhivatal átlagos évi jövedelme 50,000 forint s mintegy 14,000 frt ára ingyen és kegyúri fát kell szolgáltatnia. Az erdőtisztek illetményfája sem foglaltatik ezen két összegben.

E helyen kell megemlékeznünk a gödöllői erdőhivatalnak 1874 óta főnökéről, Kallina Károly főerdőmester érdemeiről is, ki már 42 év óta van állami szolgálatban s kitűnő szakértelemmel s teljes odaadással fárad azon, hogy a gödöllői erdőhivatalt és az annak kezelése alatt álló erdőket oly niveaun tartsa, hogy azok minden kivánalomnak megfeleljenek. Az erdészeti teendők mellett a királyi udvar gödöllői séjourjai alatt a vadászatok rendezésénél is tevékeny részt vesz s bizonyára nagy része van abban, hogy a Király oly kellemesen töltheti napjait Gödöllőn.

BESNYŐ.

Gödöllőről írva könyvet, okvetlenül meg kell emlékeznünk Besnyőről, e kies bucstújáró helyről, melynek története Gödöllő urainak történetével van egybeforrvva. A Grassalkovicsok temetkező helye Királynénknak sokszor nyújtott csöndes vigaszt a bánat nehéz óráiban s Valéria főhercegnő gyermekkori legkedvesebb barátnője szintén besnyői volt.

Közvetlen és mindnyájunkat érdeklő szálak tehát azok, melyek Besnyőt Gödöllőhöz fűzik s a rideg márványkatafalknál, mely fölött a nemtő áll a kioltott fáklyával, illő megemlékezni néhány szóval azokról is, a kiket a kripta őriz csöndes foglyokul s a kik első olyan urai voltak Gödöllőnek, kik sziporkázva szórták szét a dicsőség fényét a susogó erdők s az egyszerű házacskák fölött! . . .

Gödöllőtől alig félórányira, kelet felé, szép szil- és hársfasoron át Besnyőre jutunk.

A XVI—XVII. században virágzó község állott e helyen, mely a török hódoltság alatt teljesen elpusztult s a jelenlegi Besnyő Grassalkovics Antal grófnak köszönheti létét.

A nemes grófnak harmadik neje, Klobusiczky Teréz igen vallásos

volt s a gróf leghőbb kívánságát vélte teljesíteni, mikor elhatározta, hogy Mária tiszteletére kápolnát fog építtetni.

Midőn egyszer Hatvanból jövet e tervről beszélt feleségével, a grófné megpillantá a jelenlegi templom helyén állott romokat s annyira megtetszett neki e hely, hogy leszállva kocsijáról, közelebről is megtekinté és arra kérte a grófot, hogy oda építtesse a tervezett kápolnát.

Harmadnapon már ott voltak a kőművesek.

A mint vagy két lábnyi mélységre jutottak, az egyik munkás csákánya egy kis csontszobrocskát hozott felszínre. A szobrocska Máriát ábrázolta. A kőműves pedig, kit Fidler Jánosnak hívtak, mint a krónika beszéli, már előre megálmodá s a falubelieknek el is monddta, hogy ott szent szobrocskára fognak akadni. A kis szobor története szájról-szájra járt, míg végre a grófné is meghallotta, ennek útján pedig Migazzi váci püspöknek, a gróf barátjának füleihez is eljutott. A püspök a dolog megvizsgálására papi bizottságot küldött ki s ez kideríté, hogy a szobor a már századokon át romban hevert templom maradéka.

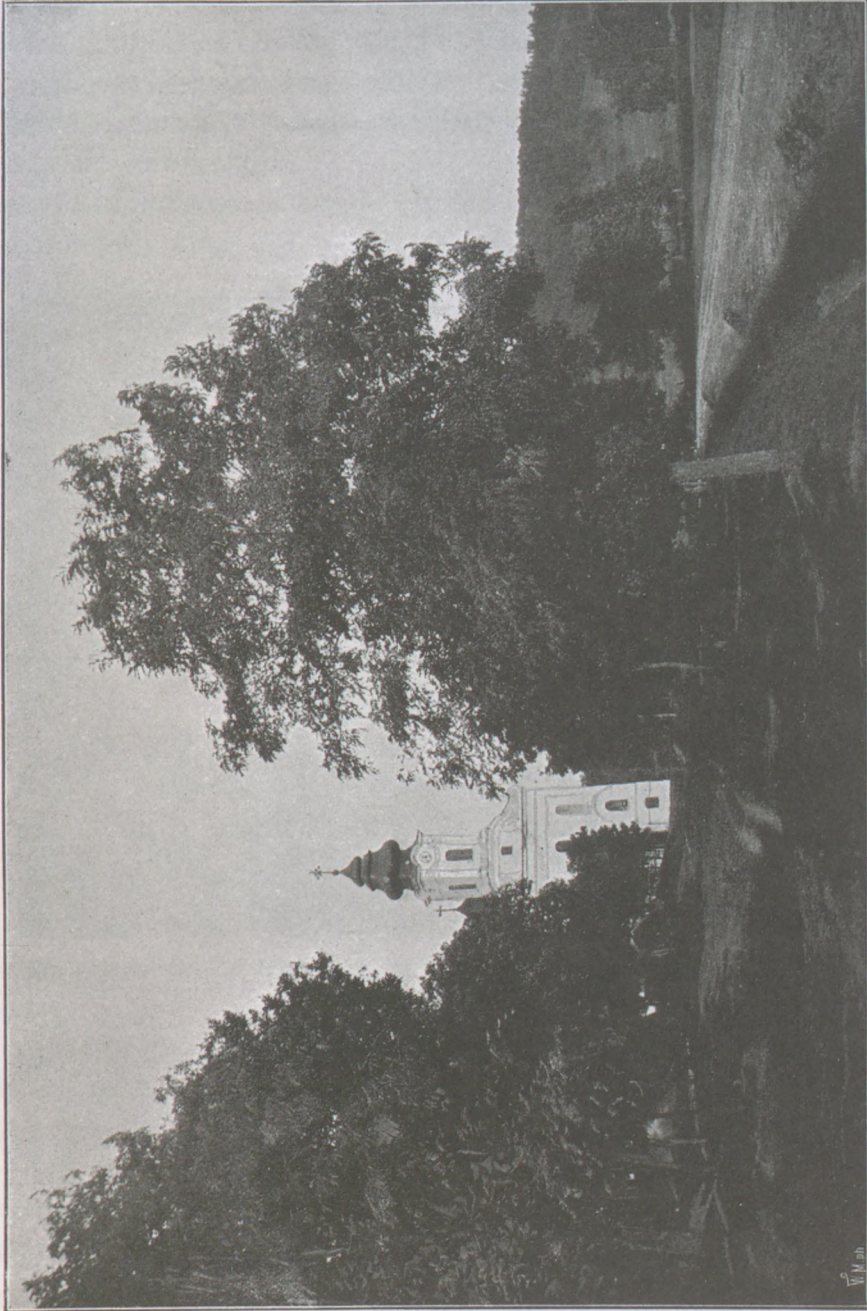
A gróf erre a szobrocskát ezüst szelenczébe zárta, melyet a püspök lepecsételt. A szelencze hátsó oldalára a püspök ezeket véseté: «Midőn gróf Grassalkovics Antal, a magyar kincstár elnöke, ország bárója a Gödöllőhöz közel fekvő besnyői pusztán az idők mostohasága által összerongált templomot újból helyrehozná, a boldogságos szűznek ezen szobra, mely a templom romjai alatt, mintegy három századig eltemetve vala, az Istenség némi útbaigazítása folytán sértetlenül megtaláltatott ápril 1-én 1759. évben.»

A gróf a szobrocskát így elzárva, gödöllői kápolnájában helyezte el, míg Besnyőn a lorettói kápolna elkészült. Ennek felépültével a kis ereklyét minden Mária-ünnepen nagy ceremóniával vitték Besnyőre, hová aztán a vidékről mindig óriási néptömeg gyűlt. Ez volt kezdete a bucsújárásnak, mely rövid időn át országos híru lett.

A kápolna már kezdetben is kicsinek bizonyult, Grassalkovics tehát 1769-ben kolostort és templomot építtetett s szerzeteseket telepített oda, hogy mindenkoron hirdessék az üdvösség szent igéit.

A talált szobrocskát Grassalkovics gróf a templom főoltárára helyezteté s ez csakhamar csodatevő bucsújáró helylyé avatta az újonnan épült szentélyt.

Erdélyi felvétele.

A besnyői templom.

W. M. 2011

Sok ezren zarándokolnak ide évenként közelről-távolról Mária-
ünnepekkor s boldog az, a ki ájtatos lélekkel elmondhatja imáját s
kisírhatja szive minden keserűségét a besnyői Mária előtt. A zárdát,
mely a templomhoz van építve, Ferencz-rendi szerzetesek lakják és
pedig egy quardiánnal és négy páterrel négy fráter, számszerint tehát
kilenczen.

Itt írta meg Fessler mint besnyői barát történelmi könyvének
első kötetét.

A besnyői templom az ország-út felől.

Erdélyi felvétele.

A klastromnak nagy, pompás fekvésű kertjét kőfal választja el
a hatalmas tölgyerdőtől, mely Babathoz csatlakozik.

Alig képzelhetni festőibb látványt annál a képnél, melyet Besnyő
egy-egy bucsú előestéjén a Gödöllő felől érkezőnek nyújt. Belátni
az egész völgyet, melyet a Cserhát erdős vállai zárnak körül s a
bucúsok fáklyái és mécsei teljesen megvilágítanak. Valóságos tábor
ez ilyenkor, melynek minden sátra alól imádság, szent zsolozsma hal-
latszik s az egész egy monoton, sajátságos zümmögő dallamba
olvad össze.

Akácza-sor vezet a kolostorba, melynek máskor absolut nyugalmát csöndes zszibongás váltja föl ilyenkor s a mindenfelől összeverődött nép festői látványt nyújt.

A fák alatt, a mézeskalácsosok sátrai között sűrű tömeg hullámzik. A templom udvara is telve van bucsúsokkal, kik körben járva, hangosan imádkoznak.

Bent a templomban, úgy a felsőben, mint az alsóban alig lehet a sokaságtól mozdulni.

Zümmögő méhkas ez, melyből a «De profundis . . .» s a «Misere» mélabús akkordja válik ki s az ember önkénytelenül bűnös, gyarló voltára gondol s a csodatevő istenség közelléte a bűnbocsánat mennyei szavával szól hozzád.

Nagy ünnepe volt a besnyői zárdának 1863-ban, midőn szeptember 5—8-án fenállásának száz esztendő évfordulóját ünnepelte.

A jubileumi búcsún, melyet Peitler Antal váci püspök nyitott meg, 120 község képviselőjében mintegy 50,000 lélek volt jelen, s 15,000 hívő részesült a szent áldozásban.

Naponkint öt egyházi szent beszéd volt magyar, német és tót nyelven. A zarándokok nagy része Gödöllőn nyert szállást, a hol «nyitva állott részükre — vallást nem tekintve — minden ház, melyből a háziak örömet kihurczokdolnak, helyt készítvén az idegeneknek».

A templom architektúrája a gödöllői katólikus templomra emlékeztet, csak hogy ennek belseje sokkal nagyobb. A templom hajóját magas vasrác választja el a szentélytől, melynek falai képekkel vannak fődve.

A főoltár tabernaculumuma ezüstből való, tetején egy kis üveg-fedelű ezüst szelenczében a Mária szobrocskával, melynek koronája ragyogó gyémántokkal van kirakva.

A szentélyből, a főoltártól jobbra s balra egy-egy ajtó nyílik a refektoriumba, melynek falait faburkolat fedi s ezt különféle szentképek díszítik.

Az ajtóval szemben az alapító grófnak képe függ.

Innen lépcső vezet az alsó templomba, melyből vasajtó nyílik a Grassalkovicsok kriptájába.

A templom belseje.

Erdélyi felvétele.

A sírbolt boltíves falait családi címerek díszítik s közepén van föllállítva az aranyozott magas katafalk, melyen érczkoporsóban nyug-

A besnyői Mária.

Erdélyi felvétele.

szik Grassalkovics Antal gróf, a család megalapítója. A katafalk oldalán angyalok ezüst babérgalyat tartanak s a koporsó fejénél egy nemtő alakja áll, a mint kioltja az élet fáklyáját.

A koporsónak ez a felirata:

«Qui tibi Diva parens sacram hanc erexerat aedem
Optat sub pedibus posse jacere tuis.
Illi dum vixit, fuerat tua gloria curae,
Esto nunc illi, Virgo Maria, salus.»

Grassalkovics Antal, kit a katafalk rejt, Nyitra megyében, Ürményben született 1693-ban. A néphagyomány szerint szegény tót családból származott, más kútfők szerint azonban nemesek voltak ősei, kiknek egyike, már mint II. Rákóczy Ferencz főudvarmestere szerepelt.

Tény azonban az, hogy igen szegény diák volt s Pécssett, a hol tanulmányait végezte, naponkint bögrében vitte haza ebédjét a Ferenczrendiek zárdájából.

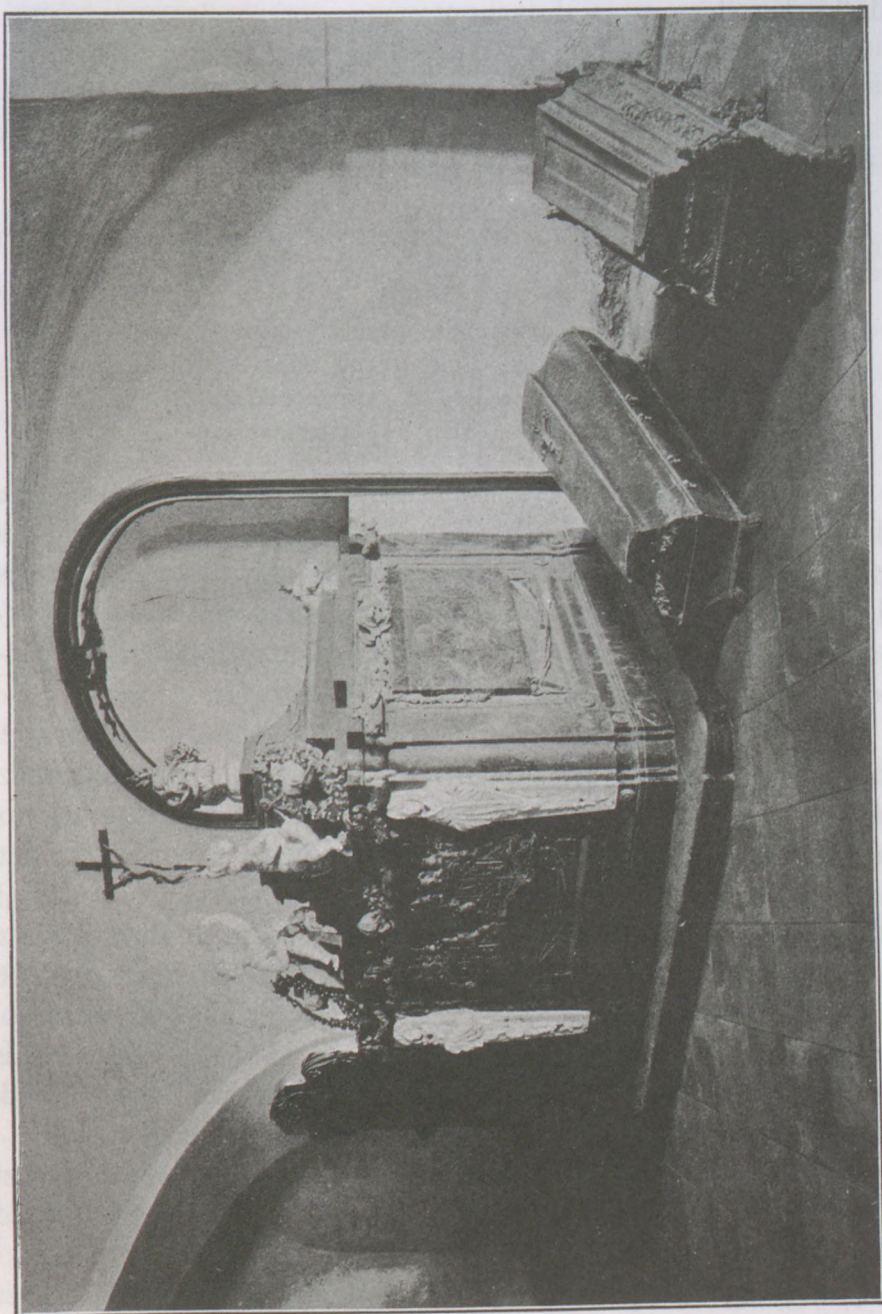
Ezt a koldus-bögrét később aranyba foglaltatta s úgy mutatá meg Mária Teréziának, midőn a nagy királynő őt Gödöllőn meglátogatta.

Diplomáját megszerezvén, a szegény és teljesen ismeretlen ügyvéd előbb Nyitra megyében, majd Pesten nyitott irodát s azt hangoztatá, hogy mindenek előtt a katolikus egyház ügyeit kívánja megvédeni: s neve csakhamar ismertté lett, szerencséje pedig bámulatos gyorsasággal emelte egyre magasabbra; 1732-ben már bárói, 1743-ban pedig grófi rangot kapott és koronaőr is volt. Grassalkovics teljesen átértette korának szellemét s a mennyire tudta, ki is használta azt; rokonszenves alakja, megnyerő modora s főként rendkívüli ügyessége: «feljebbvalóinál, a kikre szüksége volt, magát szükségessé tenni», mind elősegítették őt e csodaszerű carriéreb.

Grassalkovics Antal rövid idő alatt dúsgazdag lett, daczára annak, hogy — mint maga följegyzé — 1727 óta nem fogadott el többé honoráriumot.

Úgy látszik azonban, hogy ez a nagy vagyon nem került igaz úton birtokába. Az issaszeghi plébánia évkönyvének egy feljegyzése a következőt mondja Grassalkovicsról: «E községet 1734. évben vette Verlain budai várparancsnok utódaitól, mily úton és módon, nem szükséges fürkészni!»

Erdélyi felvétele.

A Grassalkovich család besnyői sírholtja.

Még a gróf életében írta Hangay, hatvani kapuczinus atya a gödöllői kastélyra ezt a distychont:

Congeries lapidum multis congesta rapinis
Corruet, et raptas alter habebit opes.
(Kőhalmaz vétkes rablással gyűjtve rakásra
Összerogy és idegen bírja rabolt javait.)

A kegyvesztett barát nem békíthette ki többé a grófot, bár így módosította versét:

Congeries lapidum multo congesta labore
Nec ruet, nec istas alter habebit opes.
(Kőhalmaz sok fáradsággal gyűjtve rakásra
Megmarad s idegen nem lesz a birtokosa.)

S mintha ezeket a gyanúsításokat akarná Grassalkovics megczáfolni ezen, egyik imakönyvébe írt soraival: «Utódaim dicsérik, magasztalják az Istennek nagy, szent és megfoghatatlan gondviselését, mely engemet, minden vagyonom szerzőjét, családom alapítóját 1752-ik évben még 640,000 forint adósság súlya alatt görnyedezőt. 1767-ik évben minden adósság terhe alól felszabadított.

Igazságtalan lenne irányomba az, ki föltenné, miszerint jellemem megvesztegetésével járultam volna szerzeményeimnek összegyűjtéséhez; valamint 1727. évben az Úrnak fogadást tettem, hogy honorariumot soha elfogadni nem fogok, úgy azt éltem egész folytán sértetlenül meg is őrzém.

Ismerjék el és imádják, kedves utódaim, e megfoghatatlan isteni gondviselést, mely áldását reám leginkább a gabonatermással öntötte. Azt kövessék a jobbágyok megterhelése nélkül, kiket a szükségben gyámolítani illik. Az isteni gondviselést imádják és annak áldását esdjék; mert nélküle minden fáradozás haszontalan. Legyen minden az Isten nagyobb dicsőségére. Gróf Grassalkovics Antal m. p.»

A grófnak három neje volt: Láng Erzsébet és Klobusiczky Krisztina s midőn ez meghalt, a pápa megengedte neki, hogy második feleségének nővérét, Klobusiczky Terézt vegye feleségül, azon kikötéssel, hogy hét templomot építtet a teremtő tiszteletére. Első nejétől egy, a másodiktól hat gyermeke született. Egyetlen fiát, II. Antalt, akként nevelte, hogy méltó legyen azon névre, melynek oly nimbust,

hírt és dicsőséget szerzett. Megérte még unokáját is, III. Antalt — az utolsó Grassalkovicst.

Utolsó nyilvános szereplése 1771. július 20-ára esik, midőn Szent István jobbja Ragusából ismét Budára került. Az ünnepélyes szertartást Grassalkovics Antal gróf vezette. Még azon év december 1-én halt meg Gödöllőn, hol nagy fényvel, pompával temették el a hatalmas urat ezen, általa épített templomba.

Kevés halandónak enged a sors oly kábítóan ragyogó pályafutást, a mely itt, ebben a csendes családi sírboltban ért véget.

A gróf koporsója körül családja piheni örök álmát és pedig felesége, Klobusitzky Krisztina, egy még csecsemő korában elhunyt kis fia Ignác s veje gr. Eszterházy Ferencz, továbbá fia II. Antal és unokája III. Antal. Grassalkovics Antal, e néven a II., kit József császár hercegi rangra emelt, majd pedig titkos tanácsosává tett, korának egyik legbefolyásosabb főura volt. Hazájával azonban keveset törődött; inkább az udvar fényében, s idegen föld kedvteléseiben lelte örömét.

Egyetlen fiának — III. Antalnak — kire óriási vagyon maradt, — igen nagy hajlama volt a könnyelműségre, s oly nagy adósságai voltak, hogy a majurátusi uradalmakat is megterhelte, mi ellen aztán rokonai tiltakoztak.

III. Antal atyjához hasonlóan szintén nagyon keveset időzött hazánkban, de annál többet Bécsben. Az udvarnál igen kedvelt egyéniség volt, s még fiatalon lett kamarás, majd belső titkos tanácsos, végre pedig a szt. István-rend nagykeresztjét is megkapta. A herceg gavallér volt a szó valódi értelmében. Szerette a nagyvilági zajt s ezért vonzódott Bécs és a külföld felé. Jobbágynai s gazdatisztjei szerették, mert nagy gondja volt jólétükre. Maga minden ízében becsületes ember s csak az volt hibája, hogy ilyennek vélt másokat is. Ez okozta anyagi bukását.

Élte alkonyán ide vonult vissza, — meghalni! S vele letűnt a Grassalkovicsok csillaga, mely üstökösként tűnve elő az ismeretlenség homályából, sziporkázó fényével egy századon ragyogta be a hír egét.

A két herceget haláluk után a Pozsony megyében levő ivánkai sírboltba temették s csak később, 1863. szept. 6-án helyezteté azokat az utolsó Grassalkovics özvegye ide, ki még ugyanazon év december 24-én maga is követte őket. A hercegné koporsóját fel lehet nyitni

Olajfestmény után.

Erdélyi felvétele.

J. P. Ruzsalkovics
[Signature]

s az üvegfedélen át tisztán látható pergamenszerű, sáppadt arcza és egész alakja. A szemfedőt s a kis fejpárna selymét megviselte az idő, de a halott fejére illesztett korona gyémántjai fényesen ragyognak még mindig.

A sírbolt vasrácsos ablakain át beszűrődő fény derengő félhomálylyal tölti el a porladóknak csendes nyughelyét s Grassalkovics katafalkjánál szinte önkéntelenül tolakodik ajkunkra a költő szava: «Játszva emelé, s mosolygva veré le a csalfa szerencse»!

A kripta dohos levegőjében elszorul a szived s megkap a mulandóság érzete. Tépelődő lelked fájdalmasan érzi, hogy emberi léted határa szűk araszra van kiszabva s a nagy mindenségben csupán egy parányi porszem vagy, melyet, ha a sors veszélye a dicsőség hideg fényében csillogtat is ideig-óraig, az enyészet romboló szele játszva söpör a feledés örök Nirvánájába.

A szegény tót diák épen oly nyugodtan, mozdulatlanul alszik kincseket érő koporsójában, mintha sohasem lett volna hatalmas úr, fejedelmek barátja, s a földi javak mindenikének osztályrészesé!

Requiescat in pace! . . .

Könyvünk utolsó lapjához érkeztünk.

Vajha ez az utolsó lap, melylyel egy elmúlt ezredév néhány pillanatának történetét zárjuk le, kezdőlapja lenne egy új ezredév ragyogó dicsőségének, melynek sugaraiban még sokkal szebben tündökölné Magyarország szépséges gyöngye, a mi szeretett Gödöllőnk!

Magyarok Istene! Add, hogy újabb ezredévet érve, dicsőséges hatalom sugárözönében ragyogjon föl Szent István koronáján a kereszt, s a hármás bércz és négy folyónak népe boldogan, a jólét és megelégedettség érzetével hajtson térdet e szent ereklyénk előtt.

És add, hogy újra elmulva újabb ezredévünk, e földi jóból, rosszból osztályrészét bőven kivett nemzet, megerősödvé, mint a dús lombot hajtott sudár tölgy, szívében ugyanazzal a hálás érzelemmel, tántoríthatlan hűséggel, mint a melylyel most üdvözli második ezredévének ragyogó hajnalát, kiálthassa egy szívvel-lélekkel:

— Isten áldd meg a magyar királyt!

EZEN, MAGYARORSZÁG EZERÉVES FENNÁLLÁSÁNAK ÜNNEPE
ALKALMÁBÓL, GÖDÖLLŐ M.-VÁROS ÉS PEST VÁRMEGYE
TÁMOGATÁSÁVAL IRT MŰNEK KINYOMTATÁSÁVAL
HORNYÁNSZKY VIKTOR BUDAPESTI KÖNYV-
NYOMTATÓ BIZATOTT MEG. A MUNKA
BEFEJEZTETETT ÁPRILIS HÓ 20-ÁN
MDCCCLXVI.

2500, —

Támogató:
Gödöllő Város Önkormányzata

Reprint kiadás

Fotó: Barnaföldi Gábor

ISBN 963 03 9851 6

Kiadta:
Gödöllői Városi Múzeum 2000
Felelős kiadó: Gaálné dr. Merva Mária igazgató

Nyomta és kötötte: Akadémiai Nyomda, Martonvásár
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

